

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО-
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОИЧО БОЙЧЕВЪ и ИВАНЪ ПАНДОВЪ

Сп. „Економистъ“ зачита свободата на сътрудниците си при изказванитѣ отъ тѣхъ мнения, смѣтайки, че само така се дава възможность за всестранно обсъждане на застъпванитѣ теми.

СЪДЪРЖАНИЕ НА КНИГА ТРЕТА

I. СТАТИИ	стр.
Проф. д-ръ Тодоръ А. Владигеровъ — Предпоставки и сжщность на рж-ководеното стопанство	225
Никола Агънски — Ръчнитѣ и сухопжтни съобщения по земното кълбо като географски моментъ, отразенъ въ живота на съвременнитѣ човѣшки общекития	243
Д-ръ Т. Обрѣшковъ — Раждания и умираия въ България	252
Асенъ Кемилевъ — Върху консумацията, жизнения уровеньъ и положението на българския народъ въ връзка съ тѣхъ	263
Д-ръ Йосифъ Петковъ — Желѣзнични тарифи и народно стопанство	283
С. Кръстевъ — Модернизирание на земеделието и неговото кредитиране	293
Ангелъ Касабовъ — Спестовность и популяренъ кредитъ въ България	296
Александъръ Миновъ — Институтътъ на заклетитѣ експертъ-ечетоводители	301
II. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Свѣтвоното стопанство презъ очитѣ на банкера, отъ Цв. Табаковъ	307
Огромни опити и голѣми промѣни въ стопанската политика на великитѣ сили	310
Нѣмската и английската стопанска политика на Балканитѣ, отъ А. К.	312
Последни новости въ дирижирането на нѣмското народно стопанство, отъ К. А.	314
Стопанскитѣ спогодби на Румжния	316
III. ВЖТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Българското народно стопанство презъ първото тримесечие на 1939 година	318
Мъркитѣ за засилване на производителността на земята у насъ	321
Спестовно-строителното дѣло у насъ, отъ Ц. С.	322
IV. НАШИТѢ ГОЛѢМИ СТОПАНСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ	
Минното стопанство „Перникъ“, отъ проф. Станчо Чолаковъ	324
Дружество „Гранитоидъ“, отъ А. К.	329
V. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ	
Das Deutsche Finanzwunder отъ Prof. W. Prion, Berlin, рецензира проф. Станчо Чолаковъ	331
B. Mehrens, „Die Marktordnung des Reichsnaarstandes“ (Schriften der internationalen Konferenz für Agrarwirtschaft)—1938 г. Berlin, рец. д-ръ Горанъ Ивановъ	333
Списание „Трудъ и право“, рец. П. Н.	334
VI. КНИГОПИСЪ	334

Списанието излиза тримесечно, като всѣка книга съдържа 9 печатни коли. Абонаментътъ му е 200 лв. годишно, платими наведнѣжъ. При групово записване отъ най-малко 10 абонамента се прави 25% отстъпка отъ стойността, и въ такъвъ случай абонаментътъ може да бже изплатенъ на 4 еднакви вноски: до 31 януарий, 31 мартъ, 31 май и 31 юлий. Инициаторътъ на груповото записване (настоятелътъ) получава като награда, следъ изплащане на цѣлия груповъ абонаментъ и следъ излизане на цѣлата годишнина, едно безплатно годишно течение, подвързано съ кожа.

Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 стр. (въ двуколоннитѣ отдѣли до 4 стр.). Всички помѣстени работи се хоноруватъ до 100 лв. на страница. Максималниятъ хонораръ за всѣка помѣстена статия е 1500 лв. Хонорарътъ се превежда на авторитѣ най-късно единъ месецъ следъ излизане на всѣка книга. Книгитѣ излизатъ въ началото на всѣко тримесечие.

Адресъ на редакцията и администрацията:

Сп. „Економистъ“, бул. Фердинандъ № 97, Варна, тел. 25-37.
Пощенска чекова смѣтка № 4444, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО-
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ.

ПРЕДПОСТАВКИ И СЪЩНОСТЪ НА РЪКОВОДЕНОТО СТОПАНСТВО¹⁾

отъ

Проф. д-ръ ТОДОРЪ А. ВЛАДИГЕРОВЪ

1. Идеята за ръководено стопанство

Както въ економическата литература, така и въ стопанската политика на монополистическият обединения и въ народостопанската политика на държавата, си пробива днесъ пътя идеята за ръководено стопанство, единъ опитъ да се внесатъ въ съществуващата стопанска система елементи на едно съзнателно насочвано стопанство.

Едно такова преустройство въ стопанския животъ се налага отъ само себе си. То лежи въ самата стопанска система, обуславя се отъ нейния автоматически механизъмъ. И това е, което дава на движението за ръководено стопанство все по-голъмо значение²⁾. Идеята за едно съзнателно ръководено стопанство, което да се противопостави на съществуващото спонтанно, стои днесъ на първо мѣсто въ стопанските програми и конференции. За това говорятъ достатъчно ясно напр. стопанският планъ на работническитъ синдикати (Амстердамъ), планътъ на английската либерална партия (Plan of Lloyd George), планътъ на лейбъръ-парти, планътъ на бившия белгийски министъръ-председателъ van Zeeland, изработенъ въ връзка съ френско-американската декларация отъ 28 септемврий 1936 и пр. Съжитъ задачи преследватъ отчасти програмата на радикалната партия въ Франция, движението за „социаленъ кредитъ“ въ Канада и програмитъ на авторитарнитъ режими въ различнитъ страни.

Сжщо така единъ признакъ за растящото значение на идеята за ръководено стопанство е и тематиката на различнитъ стопански конференции презъ последнитъ години. Подъ знака на ръководеното стопанство се състояха напр. конференциитъ на аграрнитъ учени въ Бадъ Елзенъ 1934, на Интернационалната аграрна комисия въ Брюкселъ 1935 и въ Хага 1937, аграрната конференция на „Паневропа“ въ Виена

¹⁾ Настоящата статия е частъ отъ неиздаденъ трудъ на г. проф. Владигеровъ подъ сжщото название. Поради това и поради ограниченото мѣсто редакцията на „Економистъ“ си позволи да не помѣсти нѣкои отъ указанията за използваната литература, още повече, че тѣ личатъ отчасти отъ самия текстъ.

²⁾ „И преди всичко, пише проф. Пиру, човѣкъ може да се очудва отъ голѣмото разпространение на движението. Всички голѣми страни — независимо отъ тѣхната стопанска структура или отъ съществуващия режимъ—тръгнаха по пътя на ръководеното стопанство. „Pigeon, G. L'economie dirigee. Experience et plan. Revue d'economie et politique. Paris, 1934, № 5, стр. 1403.

1936, конгресът на говорящия френски език економисти във Франция 1933, на Британската лига за Обществото на народите във Лондон 1933, XIX конгресът на Международната търговска камара във Берлин 1937. На темата за планово стопанство беше посветен и „конгресът за международни връзки“ във Амстердам 1931, където главната тема беше: „Die Abhängigkeit befriedigender menschlicher Beziehungen in der Industrie von einer planmassigen Anpassung der menschlichen Produktionsmöglichkeiten an die menschlichen Lebensbedürfnisse“. На дискусията беше поставен рефератът: „Свѣтовно планово стопанство“. Във тази насока работи конференцията за „национална и свѣтовна плановост“ във Филаделфия, свикана от Американската академия за политически и социални науки през 1932, и конференцията на економистите-плановисти във Лондон 1935 и др.

Въпреки тази актуалност, идеята за ръководено стопанство не е нова. Тя датира от много по-рано, свързана е днесъ, обаче, с последната стопанска криза и с подготовката за война във някои страни. Тя се обуславя, както преди, така и сега, от съществуващите производствени отношения. Развитието на производителните сили влияе на нейното формиране, определя отчасти съдържанието, нейните насоки на развитие и начин на приложение. Защото тя е, по своята същност, динамична и като такава — една историческа категория, т. е. израз на епохата, във която нейните представители живеят и работят и от чиято идеология тя е недѣлима. Затова тя е най-различна във различните страни и епохи. Но мнозина изпускат из предвид тази нейна същност, и я обявяват днесъ за една историческа категория, както напр. Хувъръ, който схваща идеята за ръководено стопанство като една стопанска политика, която съществува от преди, във формата на държавна намѣса от всѣкакъв видъ. „Тя е била, е и сега още, единъ характерен белегъ на американската стопанска система, респ. на стопанската политика от Г. Вашингтонъ до днесъ“.

Ако хвърлимъ последователно погледъ назадъ, ние ще срещнемъ идеята за ръководено стопанство във различните епохи на днешната стопанска система, но за едно истинско приложение на идеята тукъ и дума не може да става. Същото важи и за времето презъ свѣтовната война (1914—18), когато държавите, намиращи се във война, прибегнаха къмъ военно-стопански мѣроприятия, за да приспособятъ производството за нуждите на войната и да регулиратъ потреблението въ тѣла. Тази стопанска политика има до известна степенъ допирни точки съ ръководеното стопанство. Това, обаче, не дава основание да се твърди, че последната е идентична съ военното стопанство или, че тя е рожба на същата, както мнозина економисти мислятъ. До колко стопанските мѣроприятия презъ последната война стоятъ далечъ отъ истинското ръководено стопанство, показва напр. Германия, където тѣзи мѣроприятия, продиктувани отъ военната блокада, биха силно развити. Отъ трудовете на индустриалеца В. Ратенау, който беше натоваренъ отъ правителството на Райха да приспособи стопанството къмъ нуждите на свѣтовната война, се вижда, че „ръководеното военно стопанство е една институция, продиктувана отъ нуждите на една окупирана страна“. Ратенау обръща въ своите трудове все пакъ внимание на необходимостта отъ едно преустройство на капиталистическото стопанство, който процесъ споредъ

него може да се извърши въ рамките на съществуващите производствени отношения. Съ тези свои трудове Ратенау допринесе много за развитието на идеята за ръководеното стопанство.

Въ стопанската история на западно-европейските народи идеята за ръководено стопанство се явява още въ епохата на меркантилизма, времето, когато паричното стопанство разкъса веригите на натуралното и процъфтява на почвата на тогавашния търговски капитализъм и на развиващата се съ държавна помощ мануфактура. Тук протекционизмът е една важна съставна част на териториалната, впоследствие на народостопанската политика. Градът, респективно държавата, се намесват въ стопанството, за да приспособят последователно производство и начинъ на разпределение към нарастващите нужди на града, — наченка на едно „ръководено“ стопанство съ особено естество, отговаряше на тогавашното стопанско и културно ниво.

Намъсата се извършва тук, за да се засилит опъзи производствени слоеве и стопански отрасли (напр. промишлеността), които въ дадено време съ били изостанали и чиято нужда се е чувствувала особено силно — най-често за смътка на други производствени слоеве и стопански отрасли (напр. земеделието). Ние говоримъ, напр. за промишленъ меркантилизъм въ Франция, за разлика отъ аграрния протекционизъм въ Англия. „Ръководената“ стопанска политика на Колбертъ, напр., се е разпростирала въ областта на земеделието до тамъ, че износът на зърнени произведения бива насърчаванъ въ години на добра жетва и ограничаванъ въ време на оскудица. Макаръ земеделието да било подчинено на интересите на търговията и индустрията, то все пакъ било насърчавано отъ Колбертъ съ данъчни облекчения. Неговата митническа политика (покровителствени мита и тарифата отъ 1664/1667 год.) бѣше умѣрена, въпреки, че носѣше протекционистиченъ характеръ. Тази „ръководена“ стопанска политика има не само протекционистиченъ, но и автаркиченъ характеръ. Тя излиза отъ „цѣлото“, отъ държавата, тя вижда нейната мощъ въ богатството и въ голѣмината на населението (войската, флотата). Отъ тази гледна точка тя насърчава износът и експлоатацията на природните богатства на страната. Тѣзи стремежи характеризиратъ „ръководеното“ стопанство въ епохата на ранния капитализъм.

Едно по-обширно тълкуване тази протекционистична политика намира въ трудовете на германските меркантилисти. Абсолютизмът въ администрацията и възникването на професионалното чиновничество въ Германия оказаха голѣмо влияние върху нейното развитие. Економисти, напр., отъ ранга на И. Бехеръ, който изхожда въ своите економическо-политически разсуждения отъ фактора консумация, препоръчва тукъ плановост въ производство и разпределение. Споредъ него консумацията е движущата сила въ стопанския животъ и същевременно ония факторъ, който свързва отделните съсловия едно съ друго, и поддържа тяхната взаимна стопанска дейност. Бехеръ иска да се внесе плановостъ, напр. въ земедѣлското производство, като се създадатъ складове (Provianthäuser), около които се групиратъ стопанствата въ разстояние 10 мили въ *Geviert*. Селяните доставятъ произведенията си на цени, определени отъ властта, която ги продава по-нататъкъ съ малка печалба. Също така препоръчва се да се организиратъ занаятите и търговията, да се създадатъ голѣми търговски къщи (*Waren- und Kaufhäuser*) и др. Паричното обръщение да се регулира отъ една мѣстна банка. Въ случай на неплодородие и скъпоти, препоръчватъ се изключителни мѣрки, между другото складиране на храни и пр. Тукъ личатъ идеи на една система отъ мѣроприятия съ елементи на ръководено стопанство, които по естеството си отговарят на тогавашната епоха, почиваща на стопански протекционизъм и политически интервенционизъм.

Следъ меркантилизма настъпва единъ периодъ на стопанско развитие, въ който идеята за ръководено стопанство минава на заденъ планъ. Тя съставя тукъ частъ отъ идеологията само на опъзи економисти, които стоятъ въ явна опозиция къмъ съществуващата система на стопански либерализъмъ. Тѣй като либерализмътъ отхвърля всѣка намѣса на публичната власть въ стопанския животъ, то нему е чужда и идеята за ръководено стопанство. Тя противоречи на неговите основни принципи „*Laisser passer, laisser faire*“. Подъ една или друга форма, същата тази идея си пробива пътъ въ учението на романтиците (Ад. Мюлеръ и др.), и на историките (Фр. Листъ, В. Рошеръ, Б. Хилдебрандъ), въ схващането на реалполитиките (Марло, Ал. Шефле), въ теорията на катедърсоциа-

листитъ А. Вагнеръ, Г. Шмолеръ въ Германия; Сисмонди въ Франция; Ферарисъ въ Италия; Аешлей въ Англия. Не сж останали тукъ безъ влияние и идеитъ на Фихте, съ негсвата книга „Der geschlossene Staat“. Намѣсата на държавата, тъй както тя се разбира отъ представителитъ на тѣзи най-различни течения, стои въ известно отношение близо до днешнитъ стремежи за ржководено стопанство. Тя извлѣча своитъ основни принципи отъ социалната политика, а не отъ социалнитъ отношения—една основна грѣшка и на учението за свободната търговия.

Обширна трактовка на идеитъ за ржководено стопанство дава модерниятъ социализъмъ. Но и тукъ липсва една обоснована теория. Мненията по тоя въпросъ сж най-различни, често стоятъ въ явно противоречие едни къмъ други и отговарятъ на различнитъ направления въ социализма. Старитъ утописти — социалисти, като напр. Т. Марусъ и Т. Кампенела, иматъ по-други разбирания за преустройството на обществото и за ржководенето на стопанството, отколкото напр. по-новитъ утописти, Ш. Фурие и Р. Оуенъ. Тѣзи последнитъ се отличаватъ пкъ основно отъ основателитъ на пролетарския социализъмъ, К. Марксъ и Фр. Енгелсъ, както и отъ критицитъ на капитализма. И. С. Сисмонди и Сенъ-Симонъ, които разкриватъ вжтрешнитъ противоречия на днешната система, безъ обаче да извлѣкатъ отъ това необходимитъ консеквенции за едно ново устройство на стопанския животъ.

Подъ влиянието на тѣзи учения и схващания стои идеята за ржководено стопанство въ днешната система. Отъ особено значение за нейното развитие, обаче, е сжществуването на плановото стопанство въ С. С. С. Р., което влияе не само на идеята, но сжщо така и на вжтрешнитъ противоречия на днешното стопанско развитие. Това позволява да се постави тукъ въпроса за условията, при които идеята за ржководено стопанство може да се осжществи днесъ, както и съдържанието и насокитъ, които може да има въ рамкитъ на сжществуващата система.

2. Понятието „Ржководено стопанство“

Въпрѣки обширната литература по този въпросъ и редицата конференции на тази тема, проблемътъ за ржководено стопанство не е достатъчно изясненъ днесъ. Колкото и ясна да е необходимостта отъ единъ стопански редъ, въ който спонтаннитъ елементи на стопанския механизъмъ да бждатъ замѣнени съ елементи на съзнателно ржководство, все пакъ схващанията за сжщината на този новъ стопански редъ сж мъгливи. Ето защо е необходимо да се хвърли повече свѣтлина върху него.

А. Различни схващания

Съответно преобразуванията, на които идеята за ржководено стопанство е била подхвърлена въ различнитъ времена, срѣщаме най-различни разбирания и названия за ржководено стопанство. Самото название „ржководено стопанство“ е ново. То е преводъ отъ френския терминъ „economie dirigee“, лансиранъ, доколкото може да се установи, най-напредъ отъ B. d. Jouvenel презъ 1928 год. Наредъ съ това название се употрѣбвява въ Франция понятието „economie planique“, а сжщо така и „economie fermee“. Често се употрѣбвява и „economie organisée“ и „economie correlative“. Всички тѣзи понятия се отнасятъ до едно и сжщо явление: намѣсата на държавата въ стопанството, съ целъ то да

се насочва къмъ едни или други форми. Въ основата на всички тѣхъ лежи, обаче, както плануването, така и регулирането, ржководенето, организирането, контролирането и пр. на стопанството, т. е. елементи на една народостопанска политика съ най-различни предназначения и най-различни задачи. Въ този смисълъ проф. Rigou вижда въ ржководеното стопанство правото на публичната властъ да регулира стопанската дейность, „която по природа е неустойчива“¹⁾. Сведенъ само до регулиране, проблемътъ за ржководеното стопанство получава различни форми.

Що се отнася до днешната му форма на съществуване, Truchy вижда въ нея „новия аспектъ на една стара стопанска политика“. А Mac. Fageyeau смѣта, че французката държава фактически ржководи стопанството отъ 1833 год. насамъ (Закона за труда въ фабрицитѣ), защото тя твори стопанскитѣ закони. На противно мнение е Leener, който отдѣля ржководеното стопанство отъ протекционизма: „Протекционизмътъ не е още ржководено стопанство, защото държавата по този начинъ по-скоро сама бива ржководена, отколкото да ржководи“.

При тази разновидность въ разбиранията трудно е да се внесе едно единство въ понятията. R. Carmille се старае да разреши проблема, като обобщава различнитѣ разбирания и названия въ две основни понятия: „economie associée“ и „economie concertée“: „Едно бѣгло проучване на различнитѣ доктрини на ржководеното стопанство ни показва, че тѣ всички се приближаватъ повече или по-малко до два типа: унифицирано стопанство (economie associée), което прокламира интервенция на държавата и регулиране на производството по авторитаренъ начинъ; и концентрирано стопанство (economie concertée), което иска да регулира производството чрезъ споразумение между производители и потрѣбители. Но и въ тази групировка и преименование личи известна празднота. Проф. Pic смѣта, че може да допълни празднитѣ тукъ, като внесе още названието „economie corporative“, което той отнася до фашисткия режимъ. „Тритѣ предпочитани форми днесъ сж извънъ социалистическото или марксистическото стопанство, което съществува въ Съветска Русия: „economie associée“, което доминира въ Германия, „economie concertée“, което се провежда въ Съединенитѣ Щати, въ известенъ размѣръ и въ Франция, и най-сетне „economie corporative“, което триумфира чрезъ фашистката система“. Тѣзи названия иматъ изходенъ пунктъ, както се вижда, въ политическия режимъ на страната, който чертае рѣзка граница между разнитѣ видове ржководено стопанство. А това ще рече, че названието „ржководено стопанство“ е едно обобщавано понятие за различнитѣ видове стопански и политически интервенции отъ страна на държавата. Подлежи, обаче, на съмнение, доколко тѣзи названия отговарятъ на стопанския режимъ на посоченитѣ страни (особено за Германия и Съединенитѣ щати) — единъ въпросъ, на който ще се спремъ по-долу.

Въ Германия е разпространено названието „gelenkte Volkswirtschaft“ (направлявано народно стопанство). То отговаря на названието „ржководено стопанство“, или „economie dirigée“, или „gesteuerte Wirtschaft“ и като такава е получило гражданственостъ. Тѣзи две названия сж едно

¹⁾ Alpert, P. L'economie organise 1933 „Системата на стопанска организация изглежда да отговаря на една дълбока тенденция на днешното развитие и се съгласува отчасти вече съ действителността на фактитѣ“.

и също съдържание измѣстватъ „Planwirtschaft“, което тукъ имаше приложение при стария режимъ, въпреки че и днесъ въ Германия се говори за плануване на стопанството („Wirtschaftsplanung“) и за стопански планъ („Vierjahresplan“). Едно отдалечаване отъ названието „Planwirtschaft“ е безусловно правилно, тъй като то се отнася до единъ стопански режимъ, като този въ СССР, кждето най-напредъ биде въведено. И затова, напр., германскиятъ економистъ Lange Hermann се обявява съ право противъ названието „планово стопанство“: „като типъ на такова посочвамъ руското“.

Проф. Wagemann отхвърля названието „планово стопанство“ съ една неоснователна саркастичностъ. Това название било изобретено отъ либералитѣ: „Може би, казва той, това е единъ ловѣкъ маниеръ (Kunstgriff) либералистично отвъръщение (Abneigung), за да се дискредитира по всѣкакъвъ начинъ направляваното стопанство“. Действително, това понятие се употрѣбява въ класическитѣ страни на либерализма — Англия, Съединенитѣ Щати и др., за което служи названието „planned economy“ или „economic planning“. Но на това название се дава същото съдържание, което и Wagemannъ приписва на германското планово стопанство. „Говори ли се за германско планово стопанство, трѣбва да се разбира направлявано отъ държавата народно стопанство“.

Б. Планово стопанство.

Между планово и ржководено стопанство съществува естествено една основна разлика, която трѣбва особено силно да се подчертае. Въ повечето отъ разбиранията за ржководено стопанство, тѣзи две понятия се покриватъ, било напълно, било отчасти. Недоразумението тукъ почива на обстоятелството, че и въ двата случая държавата, като субектъ на народостопанската политика, се вмѣсва въ стопанския животъ, съ намѣрение да регулира, направлява или ржководи последния. Този общъ елементъ характеризира само стремежа, но не целта и мотивитѣ на тази народостопанска политика. А тѣ сж най-разновидни, споредъ това, какво отношение има публичната властъ и нейната народостопанска политика къмъ съществуващата стопанска система. Изходенъ пунктъ тукъ е, следователно, стопанскиятъ редъ и неговитѣ основни принципи.

Плановото стопанство има една крайна целъ, на която то е подчинено (Zielbeding): непосредственото преустройство на днешната стопанска система, нейното преодоляване чрезъ една нова по-съвършена стопанска система. Така че плановото стопанство не е само народостопанската политика на държавата, която се обуставя отъ тази целъ, но и единъ новъ стопански редъ. Това лежи въ основата на една такава стопанска система, въ която автоматичниятъ механизъмъ на стопанството отстъпва мѣсто на организираната воля на обществото, респ. държавата — субектътъ на плановата стопанска политика. Спонтанното саморжководство (Selbststeuerung), което е характерно за днешната стопанска система, се замѣня, значи, съ съзнателното ржководство (bewusste Steuerung) на новата система.¹⁾

¹⁾ М. Веберъ схваща плановото стопанство само като една административна организация (Verwaltungsverband). „Този изразъ означава единно стопанско ржководство, една група отъ стопански единици, която се ржководи планово отъ единъ щабъ отъ хора, по отношение на доставяне и използване или разпредѣление на блага (примѣръ

Въ противовесъ на плановото, ржководеното стопанство не се обуславя отъ една далечна целъ, но само отъ опредѣлени мотиви (*Zweckbeding*t). Неговитѣ задачи се поставятъ отъ развитието на самия стопански животъ и разрешението имъ става само въ рамкитѣ на днешната система. Така, че вътрешното саморжководство на стопанството, чрезъ неговия автоматиченъ механизъмъ, остава въ действие, като ржководството отъ вънъ, посредствомъ публичната власть, се явява въ нейна помощъ. И така, ржководеното стопанство се очертава не като единъ новъ стопански редъ, а като една народостопанска политика, съ помощта на която държавата се стреми да разреши редица актуелни въпроси отъ економически, респ. политически характеръ. Въ този духъ тя е негативно ориентирана: преди всичко борба срещу кризата и нейнитѣ последици въ най-широкъ смисълъ; обратно, значи, на плановото стопанство, което като стопанска политика е позитивно ориентирано: стреми се къмъ изграждането на единъ новъ стопански редъ. Какво съдържание и каква форма взема ржководеното стопанство ще видимъ по-долу.

Плановото стопанство въ по-горе изгъкнатия смисълъ се характеризира съ следнитѣ по-важни моменти:

1. Всестранностъ въ мѣроприятіята (*Umfassenheit*) Стопанскитѣ мѣроприятія се допълватъ тукъ съ политически мѣроприятія, които се съгласуватъ съ поставенитѣ задачи на стопанския планъ. Тѣ сж вътрешно зависими и действуватъ заедно. Тѣзи мѣроприятія могатъ само тогава да иматъ ефектъ, когато се съгласуватъ помежду си и обхващатъ едновременно цѣлия стопански и отъ части културенъ животъ на обществото. Мѣроприятія съ планова тенденция, които се разпростиратъ само върху единични области, противоречатъ на смисъла на плановото стопанство. Защото всички частични мѣроприятія могатъ да бждатъ още по-съдържателни, както е днесъ при повечето случаи на ржководеното стопанство, и въпрѣки това да внасятъ по-скоро безредие, отколкото редъ въ стопанския животъ. Тѣ могатъ да деформиратъ развоъ на стопанския процесъ и да разстроятъ цѣлото стопанство. Противъ една такава частична плановостъ може да се възрази, както А. Веберъ съ право казва, „тъй като тя представя отъ народостопанско гледище, една невъзможна половинчатостъ“ и то най-вече тамъ, кждето частната плановостъ е насочена да покрие опредѣлени частни стопански въждедения. Споредъ В. Зомбартъ, този видъ плановостъ (*Teilplanung*) има едно вътрешно противоречие, подобно на частичната рационализация. „Тя е по-лоша отъ безплановостта“. Но трѣбва да отбележимъ веднага, че Зомбартовото понятие за планово стопанство стои близо до направляваното стопанство. Споредъ него, при запазването на съществуващия правовъ и стопански редъ, трѣбва да се проникне стопанския животъ съ осмилени форми. „Планово стопанство означава за насъ изработването на ржководящи моменти (*Leitgesichtspunkte*) за едно здраво оформяване

дава военната стопанска организация въ свѣтовната война). По плана на щаба се ориентира действието на единичнитѣ предприятия, които участвуватъ въ тази организация.“ Това схващане за планово стопанство е лишено отъ народостопански критерий. То се очертава като едно понятие за рационализация на частнитѣ предприятия; макаръ че ржководството тукъ се разпростира върху едно обединение отъ предприятия. Weber, M. *Wirtschaftsgeschichte*. München, Leipzig, 1923. стр. 3.

на стопанското съществуване на нацията“. Но въпросът, доколко това схващане се съгласува със всестранный характер на плановото стопанство, остава откритъ.

2. Централизация на ръководството. Мѣроприятията могат да получатъ всестраниен характеръ и да бждатъ вътрешно свързани, само ако стопанското ръководство се централизира. Едно таково централно ръководство прави плана за всѣки единъ стопански комплексъ нагледенъ, разчленява неговитѣ стопански задачи до най-малки съставки, чиито граници по-надолу се обуславятъ отъ степенъта на общественото разпредѣление на труда. При това единичнитѣ стопански отрасли и клонове на предприятия запазватъ своята самостоятелностъ, което, обаче, се контролира и коригира отъ страна на централното ръководство, възъ основа на общия балансъ на народното стопанство. Това ще рече, че личната инициатива на предприятията не се унищожава, а се насърждава въ насока на общитѣ интереси на стопанството. Тѣй като инициативата тукъ се прехвърля най-често върху колектива на работещитѣ въ предприятието, то тя взима груповъ характеръ. Въ този смисълъ инициативата въ плановото стопанство съ централно ръководство носи въ себе си моменти на едно ново социално движение: да се привлѣкатъ въ стопанската администрация активни и съзнателни елементи отъ долу, да се свърже спонтанното съ съзнателното въ ръководството и да се засили личната отговорностъ. По този начинъ се координиратъ централно ръководство съ децентрализирана самостоятелностъ на предприятията, и народостопанскиятъ планъ се превръща въ двигателъ на производството и въ сръдство за стопански контролъ. Отъ днесъ съществуващата практика могатъ съ положителностъ да се направятъ изводи, че едно истинско планово стопанство не може да съществува безъ централно ръководство — обратно на ръководеното стопанство, кждето всѣко предприятие е единъ козмосъ за себе си; последниятъ е подложенъ на известни влияния отъ ръководнитѣ фактори, безъ да съгласува своята дейностъ съ тази на другитѣ стопански единици. Всички тѣ най-често се противопоставятъ, както на общата планова дейностъ, така и на всестранный характеръ на мѣроприятията, и по такъвъ начинъ разкъсватъ цѣлостъта на плана.

3. Концентрация на властъта върху сръдствата за производство. Едно такова единство въ мѣроприятията и ръководството изисква подчиняване частнитѣ интереси на тѣзи на обществото. Економическата предпоставка за това е прехвърляне владението на главнитѣ сръдства на производството въ ръцетѣ на държавата. По този начинъ само държавата, като субектъ на плановата стопанска политика, може да преодолѣе препятствията, които изникватъ отъ обективнитѣ закони на даденото стопанство, почиващи на личнитѣ интереси. И за това, колкото по-консеквентно и по смислено се провежда процесътъ на концентрация на властъта върху сръдствата за производство, и колкото по-високо е материалното и културното ниво на този процесъ, толкова повече обективнитѣ закони губятъ значение.

Схващането, че плановото стопанство може да се съгласува съ индивидуалното стопанство, почива на неправилното тълкуване на неговата същностъ. Ако то и да допуска съществуването на известни частностопански елементи въ своята система, то все пакъ се стреми да ги

изтика или абсорбира като неорганически остатъци, които прѣчатъ на нейното усъвършенствуване. Тѣхното окончателно премахване означава пълна властъ на обществото надъ всички сръдства за производство, включително на земята и сръдствата за съобщение.

Тѣзи економически предпоставки и последствия трѣбва да влѣзатъ въ съзнанието на всички економисти, които днесъ се застъпватъ за плановото стопанство въ неговата истинска концепция. Правъ е лондонскиятъ проф. Robbins, като констатира, че „нищо друго не се получава, освенъ идейна бъркотия, щомъ човѣкъ не може да разбере, че плановостъ и социализъмъ, въ края на краищата, сж едно и сжщо нѣщо“. Защото изброенитѣ по-горе основни елементи на плановото стопанство го правятъ съставна частъ на социалистическата система. Но, добавя Robbins, „социализъмъ е едно название, което не се ползува съ симпатии. Обаче „плановостъ“ е чудотворна дума. — Кой не би искалъ да планува? Ние не можемъ всички да бждемъ днесъ социалисти, но, разбира се, ние всички (почти всички) сме „плановисти“.

Този фактъ трѣбва да се подчертае особено силно, за да може истинскиятъ характеръ на плановото стопанство да изпъкне ясно, най-вече по отношение на ржководеното стопанство.

В. Характерни белези на ржководеното стопанство.

Ржководеното народно стопанство, като съставна частъ на днешната система, има за задача да запази, и, доколкото може, да усъвършенствува сжществуващия стопански редъ. Намѣсата въ стопанския развой отъ страна на държавата тукъ е подчинена на тази задача. Но последната има двоенъ характеръ. При ржководеното стопанство, въ нейната чиста концепция, задачата е да се намалятъ и преодолѣятъ чрезъ чувствителни мѣроприятия сжществуващитѣ противоречия въ днешната система. Мѣроприятията сж предназначени да ограничатъ функциитѣ на частностопанскитѣ формации, да разширятъ обществения секторъ въ стопанството за смѣтка на последнитѣ, съ една дума, да внесатъ въ сжществуващия стопански редъ все по-чувствителни промѣни. Характерното за тѣзи мѣроприятия е още, че тѣ избиратъ пътя на стопанската демокрация. Тѣ си служатъ съ общественитѣ стопански обединения, привличатъ тѣхнитѣ представители въ органитѣ на управлението и пр. Отъ задачитѣ и сръдствата на тази форма на ржководено стопанство се долавя, че тя е една теоретическа концепция, която още нѣма никжде практическо приложение. Тя фигурира само въ програмитѣ на нѣкои демократически движения отъ по-ново време.

Въ противовесъ на това теоретическо направление, ржководеното стопанство въ днешната практика има да разрешава по-ограничени задачи. То сжществува въ нѣколко форми, които ние обединяваме въ две основни групи, споредъ политическия режимъ на странитѣ, въ които тѣ се прилагатъ: авторитарно ржководено стопанство въ Италия и Германия и либерално—въ Американскитѣ Съединени Щати, отчасти въ Белгия, Франция и др. Съдържанието и формитѣ на тѣзи две групи ще разгледаме по-долу. Тукъ заслужава да се отбележатъ, покрай онова, което казахме по-горе, още и следнитѣ по-характерни моменти, които правятъ понятието по-конкретно:

1. Количественъ характеръ. Дветѣ течения ржководено на-

родно стопанство си служатъ съ временни и частични мѣроприятия, които внасятъ въ съществуващия стопански редъ само количествени промѣни. Тѣ се стремятъ да преодолеятъ неблагоприятнитѣ явления въ економиката, като засилватъ количествено онѣзи стопански елементи, които действуватъ противъ тѣхъ. Съ все по-чувствителното внасяне напр. на елементи отъ социаленъ характеръ въ стопанския редъ, количествени тѣ промѣни могатъ да минатъ въ качествени промѣни. „Количеството се превръща въ качество“ (Хегелъ). Така могатъ да се създадатъ условия за осъществяване на ръководеното стопанство въ неговата чиста концепция. Но резултатитѣ тукъ сж условни. Защото мѣроприятията отъ този характеръ, въ много случаи, сами внасятъ деформиращи елементи въ стопанския строй, и то най-често вследствие на тѣхната разпокъсаностъ.

2. Партикуляризмъ въ мѣроприятията. Мѣроприятията тукъ не само че не сж всестранни, но тѣ и не се включватъ едно въ друго, а действуватъ поотдѣлно всѣко за себе си, най-често едно противъ друго. Това създава несигурностъ въ стопанството. Тази несигурностъ, естествено, не може, както бележи проф. Енглишъ, да насърди предприятията за по-голѣма активностъ и да издигне тѣхния авторитетъ, който се подкопава отъ всѣка несигурностъ въ калкулациитѣ съ огледъ на бъдещето. Това важи сжщо така и за авторитарното направление, въпрѣки че стопанството тукъ издига принципа на тоталитарностъ. При либералното направление, дефектитѣ отъ този партикуляризмъ сж въ известни случаи по-слаби, тѣй като мѣроприятията тукъ сж по-еластични и по-свободни. Въпрѣки тѣзи неблагоприятни последици, разпокъсаниятъ характеръ на мѣроприятията се засилва днесъ още повече. Въ това отношение сж характерни думитѣ на проф. Зерингъ: „Въ едно планово стопанско социалистическо течение сж навлѣзли повечето страни, повечето или по-малко неволно и неусѣтно. Въ борбата съ стопанската криза повечето отъ тѣхъ се лутатъ отъ едно предприятие въ друго. Запуши се една дупка, отваря се веднага друга. И човѣкъ се вижда принуденъ да търси едно трайно разрешение.

Но тѣзи опити иматъ, безъ съмнение, и положителенъ резултатъ, доколкото засилватъ критицизма по отношение на несигурността. Тѣ даватъ тласъкъ на движението за едно качествено преустройство на днешния стопански редъ, което намира до известна степенъ отражение въ либерално ориентираното ръководено стопанство. За него важи това, което казахме за практическитѣ задачи на теоретическото течение.

Естествено, вследствие на една такава намѣса, либерално ориентираното стопанство губи смисълъ на едно истинско свободно стопанство. Това, което все пакъ поддържа смисъла и оправдава названието му, е обстоятелството, че то крие въ себе си редица съществени елементи на стопанска свобода, почиваща отчасти на свободния договоръ, на разпредѣленieto на труда и на частната собственостъ. Тѣзи три главни условия сж подложени на частични ограничения, дотолкова, доколкото ръководеното стопанство се стреми да регулира по-съществени тѣ стопански феномени: конкуренцията, образуване на ценитѣ и пр. Но това влияние върху стопанския развой се ограничава най-вече върху онѣзи сфери, въ които функцията на обективнитѣ економически закони е нарушена чрезъ едностранчиво вмѣшательство на монополитическитѣ объединения, данѣнитѣ мѣроприятия и пр.

Това деформиращо влияние се подлага на регулиране отъ тѣхъ, при което първичната свобода на стопанския либерализмъ се накрънява. Схващанията на Манчестерската школа за стопанска свобода не сж били никога напълно осъществени. Заблуждението е твърденето, че стопанството при либерализма си се е развивало независимо отъ държавата, че последната се е държала напълно пасивна по отношение на стопанския

животъ. Въ сравнение съ меркантилизма, стопанският либерализъмъ изглежда действително като една система на невмѣшательство на държавата. Тя респектира принципа на *laissez passer, laissez faire*. Но въпреки това държавата подпомага и тукъ развитието на стопанството, особено въ економически изостаналитѣ страни. Борбитѣ на конкуренцията и митническитѣ войни вмѣкнаха държавата въ стопанския животъ. Нейнитѣ сфери на влияние се разшириха. Ние виждаме дълго, преди войната още, интервенционизмътъ да си пробива пътъ навсѣкжде; даже въ либерални страни, като Англия, той намѣри приложение следъ войната. Неговиятъ обсегъ на влияние е различенъ. Но обективнитѣ закони продължаватъ своитѣ функции въ една или друга форма, въ зависимостъ отъ това, какъ и доколко самиятъ стопански редъ е подложенъ на промѣни.

Отъ практиката на либерално ориентираното ръководено стопанство е явно, че всички тѣзи тенденции иматъ за изходенъ пунктъ стопанскитѣ кризи. И тѣзи сж, които ги правятъ днесъ повече отъ други пътъ необходимими. По такъвъ начинъ, като народостопанска политика, то се превръща въ единъ методъ за преодоляване и предпазване отъ кризи. А тъкмо това е най-сетне, което служи за граница между либералното и авторитарно ръководеното стопанство.

Авторитарното ръководено стопанство има, общо взето, сжщитѣ сфери на влияние, но си поставя други задачи за разрешаване. Тѣ сж отъ военно-стопански характеръ и стоятъ често въ противоречие съ либералното направление. Тѣхнитѣ мотиви включватъ принципитѣ на ръководеното стопанство въ економическитѣ закони, като единъ деформиращъ факторъ. Напр., движението и акумулацията на капитала, а сжщо така производството и потрѣблението, не се развиватъ въ този случай въ унисонъ съ изискванията на народното стопанство, а съ мотивитѣ, легнали въ основата на неговата политика. Тѣхната тежестъ пада само върху опредѣлени стопански отрасли и предприятия: въ посока на военизираното стопанство. Но тъй като това направление може да се осъществи само съ помощта на държавата, то държавно-политическитѣ елементи слагатъ тукъ своя отпечатъкъ. Авторитарното стопанство получава вследствие на това характеръ на едно военизирано стопанство съ държавно-капиталистиченъ отенъкъ. Въ тази насока лежатъ всички по-важни стопански мѣроприятия, които днесъ стоятъ подъ знака на режима, известенъ съ политическото си име фашизъмъ.

Държавно-политическото развитие не е чуждо и на либерално ориентираното ръководено стопанство, както се очертава въ економическия режимъ на „New Deal“ въ Америка. Но докато тукъ тази ориентация има коригиращи функции и влиза въ борба съ „аристократическата анархия на частния капиталъ“ (Рузвелтъ), при авторитарното направление тя насърчава неговитѣ териториално експанзивни тенденции. Факторътъ „война“ и неговата економическа подготовка изпъкватъ на преденъ планъ, а всѣкидневнитѣ нужди на страната оставатъ назадъ. Критериятъ на военизираното стопанство се провъзгласява тукъ за най-висшъ законъ.

Подъ военизирано стопанство (*Wehrwirtschaft*) се разбира онзи моментъ отъ развитието на стопанския животъ, при който всички фактори на стопанската деятелностъ се насочватъ къмъ предстоящата война. Обширнитѣ мѣроприятия на авторитарното ръководено стопанство служатъ напр. за военната подготовка на народното стопанство. Споредъ Г. Фишеръ военизираното стопанство въ този смисълъ трѣбва да разреши две сжществени задачи: „То трѣбва да помогне да се покриятъ всички стопански потрѣбности на армията (*Wehrmacht*) и освенъ

това да подготви и проведе, както стопанската мобилизация, така също и преустройството на мирновременното стопанство във военизирано¹⁾. Затова е необходимо да се разграничават едно от друго понятията военизирано и военно стопанство: последното се отличава от първото по това, че служи непосредствено за ръководене на войната, докато военизираното стопанство е само едно преходно стъпало от мирновременното към военно стопанство. По отношение на мирновременното стопанство и двете имат единъ общъ белегъ: докато мирновременното стопанство се стареа чрезъ увеличаване на стопанскитѣ блага да повдигне общото благосъстояние, военизираното и военното стопанства се стремятъ да осигурятъ за ръководене на войната по възможностъ най-големъ срѣдства. Това тѣ постигатъ чрезъ увеличаване на човѣшкитѣ и стопански сили на страната, безъ огледъ на даденитѣ условия за животъ. Отъ тази гледна точка стопанството се нуждае отъ особени покровителствени мѣроприятия. Що се отнася до стопанскитѣ връзки съ чужбина, въ този случай авторитарното ръководено стопанство се прониква отъ авторитарни елементи. Така че, въ стремежа си да създаде условия за една тоталитарна война, то се превръща до голѣма степенъ въ едно самозадоволяващо се стопанство, при което държавата се свързва съ частнитѣ предприятия. Тя насърчава едритѣ предприятия като стопански формации, които най-добре могатъ да задоволятъ нейнитѣ нужди въ това отношение, и по този начинъ дава насока на стопанското развитие. Така авторитарното ръководено стопанство получава държавно - капиталистиченъ характеръ.

Отъ естеството на ръководеното стопанство, така както се провежда на практика — безъ огледъ на неговата ориентация, става ясно, че то не е една теоретически обоснована концепция, но единъ комплексъ отъ практически мѣроприятия, които иматъ временно предназначение. Диктувани отъ опредѣлени интереси и разбирания, тѣ се опиратъ на единични постулати и норми, които често стоятъ въ противоречие съ економическитѣ науки. Националсоциализмътъ отива въ това отношение до тамъ, че оспорва значението на теорията тукъ. Характеренъ е неговиятъ категорически императивъ, че „стопанскитѣ мѣроприятия въ тази областъ не трѣбва да се придържатъ въ теорията“. Fr. Nonnenbruch пише напр.: „Само чрезъ политиката може да се извърши стопанското преустройство, което теорията желае да даде, но не може да даде.“²⁾

3. Методология на плановото и ръководеното стопанство

Отъ плановото и ръководеното стопанство въ неговитѣ различни варианти може да се долови — *ex difinitio* — разновидността въ тѣх-

¹⁾ Изхождайки отъ разбирането, че тоталната война не е „нѣкаква си крайна величина въ политическото мислене“, а „изразъ на едно политическо и социално развитие въ живота на народитѣ“, Г. Фишеръ разбира подъ военизирано стопанство „новата форма на мирновременното стопанство, както тя се обуславя отъ структурнитѣ промѣни въ политическото и социално мислене на днешното време“. „Защото тоталната война на бъдещето ще обхване всички народни сили още въ мирно време, за да ги запази за войната. Fischer, G.—Wehrwirtschaft. Ihre Grundlagen und Theorien. Leipzig, 1936.

²⁾ Nonnenbruch, Fr. Die dynamische Wirtschaft, München, 1936, стр. 18. Авторътъ, стопански редакторъ на „Völkischer Beobachter“, казва на друго мѣсто, че теоритѣ сж „конструкции на разума“. Но „който мисли само съ разума, мисли съ отсѣчена глава“, стр. 120.

ната методология. Начинътъ, по който народостопанската политика се определя въ всѣко едно отъ тѣзи стопанства, е въ зависимостъ отъ самитѣ тѣхъ. При плановото стопанство действуватъ едни принципи, а въ ржководеното стопанство — други. Стопанскитѣ закони сж тукъ и тамъ сжщо така различни. Различни сж, както се вече посочи, и задачитѣ, които се поставятъ на народостопанската политика въ единия и другия случаи. При това положение, поставя се въпросътъ по какъвъ начинъ и при какви условия може да се даде на стопанската политика тукъ една правилна насока.

А. Генетика и телеология.

Два сж основнитѣ фактори на плановото и ржководеното стопанство: обектътъ и субектътъ. Обектътъ е, въ единия и въ другия случаи, народното стопанство, съ неговия комплексъ отъ производствени отношения. Последнитѣ сж най-различни, въ зависимостъ отъ правовия редъ по отношение на собствеността върху срѣдствата на производството.

Субектътъ е държавата, респ. обществото. Тѣхното вмѣшательство е насочено върху вътрешния механизъмъ на стопанството и неговитѣ основи. Почиваща на това вмѣшательство, народостопанската политика се ржководи отъ състоянието на обекта и сжщевременно отъ стремежитѣ на субекта. Отъ тази проблематика изниква алтернативата: да се избере за изходенъ пунктъ въ методологията или стопанския развой, или целта, респ. задачитѣ на стопанската политика. Това разграничение въ изходнитѣ начала определя нейнитѣ два основни метода: генетика и телеология. Всѣки единъ отъ тѣзи методи отговаря на съдържанието на ржководеното, респ. плановото стопанство.

Генетичниятъ методъ взема за начало развой на народното стопанство, неговото минало и неговото настояще. Развитието тукъ е непрекъснато. То се определя отъ обективнитѣ економически закони на страната. Затова и настоящето се извлича отъ миналото. Установява се това, което стопанството въ даденъ моментъ представя: неговиятъ процесъ на развитие, неговитѣ ресурси и неговата мощъ. Отъ миналото на стопанството се извличатъ поуки за настоящето, насокитѣ, които могатъ да му се дадатъ и задачитѣ, които могатъ да се сложатъ за разрешение. Новото, което се включва въ една така установена народостопанска политика, е едно закономѣрно следствие на миналото, чиито закони се налагатъ на настоящето, било измѣнени, било въ тѣхната стара форма. На тѣхъ почива новата народостопанска политика.

Въ този видъ генетичниятъ методъ може да служи само на ржководеното стопанство, тѣй като то не си поставя далечни цели за осжществяване, а само непосредствени задачи за разрешение. Неговата политика не влиза въ противоречие съ сжществуящия стопански редъ, не цели неговата промѣна, както плановото стопанство. Затова ржководеното стопанство може да строи своята политика възъ основа на последователното развитие на економическитѣ закони отъ миналото и настоящето, легнали въ основата на стопанския строй. Генетичниятъ методъ дава тази възможностъ, тѣй както неговото начало е закономѣрно следствие на миналото. А това е изходниятъ пунктъ на ржководеното стопанство.

Единъ методъ, като генетиката, който е зависимъ отъ миналото, не може да бжде основа на една народостопанска политика, която е ориен-

тирана към бъдещето и то при елиминиране на настоящето, както е, случаят съ плановото стопанство. Грѣшатъ всички онѣзи теоретици, които застъпватъ схващането, че генетиката сама опредѣля методологията на плана. На тѣхъ е чуждъ фактътъ, че тя изключва целовата постановка на плана. Нѣма смисълъ да се построява планъ, когато той зависи отъ силитѣ на миналото, които действуватъ закономѣрно и каузално, и водятъ отъ само себе си къмъ опредѣлено развитие. Планътъ въ такъвъ случай е излишенъ. Той се превръща въ една илюзия. Единъ такъвъ планъ не рѣководи, а самъ бива рѣководенъ.

Генетиката, като методъ, противоречи на смисъла на плановото стопанство. Обективнитѣ стопански отношения се противопоставятъ на неговитѣ цели. Затова при рѣководеното стопанство въ днешната практика, генетиката свежда задачитѣ на стопанската политика до чисто конюнктурни проблеми. Задачитѣ тя извлича отъ наблюденията надъ конюнктурното развитие и отъ прогнозитѣ за предстоящитѣ стопански явления: затруднение на пазаря, кризи и пр. Затова възходътъ на конюнктурнитѣ изучавания въ последното десетилѣтие върви паралелно съ нарастващото значение на рѣководеното стопанство. Конюнктурнитѣ изучавания даватъ нужднитѣ цифрови материали на съответнитѣ стопански органи, но рѣководеното стопанство въ много страни още не е излѣзло отъ сферата на експериментитѣ, и не може да се ползува напълно отъ придобивкитѣ на конюнктурното учение.

Въ противовесъ на рѣководеното стопанство, плановото стопанство си служи предимно съ телеологичния методъ. Той има за изходенъ пунктъ целесѣобразността, т. е. поставя предстоящия развой на стопанството въ зависимостъ отъ целта. Стопанскитѣ планъ, който почива на изискванията на тази целъ, не следва пасивно развой на стопанството. По отношение на него той е активенъ факторъ. Той се намѣсва въ стопанския развой, подчинява го на целта, която държавата, респ. обществото, като субектъ на стопанската политика, му поставя; отстранява постепенно обективнитѣ прѣчки, които стоятъ на пътя му, и по този начинъ става стимулъ на стопанството. Но това още не означава, че телеологията елиминира самия процесъ на развитие хода на стопанството. Тя взима въ съображение и стопанския развой, т. е. съществуващата економическа действителност, ресурситѣ и мощта на народното стопанство. Тѣ сж за нея сжщо така важни фактори, само че тя се подчинява на целта като изходенъ пунктъ. Тя е ориентиращъ и същевременно опредѣлящъ факторъ. Стопанскитѣ планъ се ориентира тукъ по целта и опредѣля отъ своя страна по-нататѣшния ходъ на стопанството, свързанъ преди всичко съ преустройството на неговата система. Така, че плановото стопанство поставя на предна линия, противно на рѣководеното стопанство, не конюнктурното развитие, а перспективитѣ на новия стопански редъ. Конюнктурнитѣ преценки се взиматъ тукъ въ съображение само дотолкова, доколкото тѣ сж критерии за практическото приложение на плана. При тѣзи обстоятелства, конюнктурнитѣ наблюдения се обръщатъ въ инструментъ за контрола на плана, за неговото провеждане.

Така генетиката се явява въ помощъ на телеологията. Между тѣхъ не съществува никаква друга връзка, най-малко диалектически отноше-

ния, както се твърди от някои економисти.¹⁾ Защото телеологията тукъ не следва отъ генетиката, макаръ че този факторъ при съставяне на стопанския планъ играе известна роля. Неговата целъ не се извлича отъ хода на стопанството, какъвто е случая при ръководеното стопанство, нито отъ неговото минало, въпреки че и то се взима въ съображение. недоразумението тукъ се дължи предимно на неправилно тълкуване на телеологичността въ развитието на днешното стопанство и на неговото идентифициране съ телеологията, като методъ на стопански планъ, предназначенъ да измѣня системата.

Далечъ отъ истината е и онова схващане, което представя генетиката и телеологията като едно единство, или като равноправни фактори²⁾ Макаръ, че планътъ взима въ съображение економическата действителностъ, все пакъ не може да се признае на генетиката наредъ съ телеологията сжщото значение. Би било безсмислено да се поставятъ основнитѣ задачи на плана, неговитѣ директиви, изключително въ посока на генетиката, т. е. на каузалното развитие, което върви отъ причина къмъ следствие. Планътъ може да бжде смисленъ само, ако той се строи въ обратна посока: отъ следствието къмъ причината, т. е. отъ целта къмъ следствието. Но това не значи, че целта трѣбва да бжде поставена а priori, независимо отъ развоя на стопанството. Тя трѣбва да бжде научно обоснована, а това се постига тогава, когато тя е свързана съ действителността по мѣсто и време.

Само така плановото стопанство, което иска да насочва хода на стопанството съ огледъ на едно преустройство на неговата система, може да разреши поставенитѣ му задачи. Тукъ то има да се справи съ конюнктурнитѣ закони на стопанството, които при липса на една такава целъ, биха действували независимо. Стопанскиятъ планъ трѣбва да въздействува на економическата действителностъ така, че тя да стане основа на неговото целеустремление. Тогава самиятъ стопански планъ се превръща въ една синтеза отъ генетика и телеология. Но и тукъ пакъ телеологията има предимство. Едно такова съвмѣстно действие на двата метода дава гаранция за рационалността на плановитѣ цели.

Б. Регулиране и плануване

Въ областта на методологията спадатъ и проблемитѣ за регулиране и плануване. По отношение на тѣхъ сжествува сжщо така недоразумение, Тѣ биватъ смѣсвани едно съ друго, както и самитѣ формации — регулирано и планово стопанство — когато всѣка една отъ тѣхъ си има своя методъ. Тѣй че, необходимо е тукъ да се тегли една рѣзка граница, защото далечъ отъ истината е схващането, че тѣзи два метода се

¹⁾ Въ руската литература, която обширно разглежда методологичнитѣ въпроси на плановото стопанство, известно е схващането на В. Базаревъ „Принципи построения перспективного плана“, въ „Плановое хозяйство“, 1928, № 2. Той застъпва становището, че между генетиката и телеологията сжествува една синтеза. Тѣ дветѣ не сж антагонистични, а свързани по между си диалектически. — Н. О. Кондратиевъ, „Планъ и предвидение“, въ Путьселского хозяйства, 1927, № 2, приема генетика или прогнозъ за методъ на плановото стопанство.

²⁾ В. Г. Громанъ, „О некоторыхъ закономерности, имперически обнаруживаемыхъ въ нашемъ народномъ хозяйстве“, „Плановое хозяйство“, 1925 № 1. Громанъ е привърженикъ на генетиката като примать, който се допълва отъ телеологията нито така, че телеологията получава първенство въ плана, а генетиката въ стопанската политика.

отнасятъ до единъ и сѣщи процесъ на стопанска плановостъ. Затова говорятъ ясно самитѣ названия:

Регулирането е единъ методъ на въздействие върху хода на стопанството. То направлява последното. Нему се поставятъ непосредствени задачи за разрешение: било да преодолѣе редица трудности, намиращи се на пътя на общия стопански развой, било да повлияе на неговата сѣщностъ и форма, а що се отнася до стопанскитѣ кризи — да намали тѣхното влияние до единъ минимумъ, и да спомогне за тѣхното преодоляване. Срѣдствата за това сѣ въ зазисимостъ отъ стопанския режимъ на страната.

Този методъ на въздействие върху хода на стопанския развой е присѣщъ на ржководеното стопанство на практика, и отговаря на генетичния методъ въ теорията. Нему е чуждо непосредственото плануване, свързано съ преустройството на сѣществувания стопански стой. Регулирането е единствено методъ на ржководеното стопанство на практика. Както целитѣ на стопанския планъ почиватъ на синтеза отъ генетика и телеология, при първенството на последната, така и планътъ на практика си служи съ регулиране и плануване едновременно, като последното е ржководното начало.

Плануването е непосредствено преустройство на днешната система, респ. направляването на стопанския строй къмъ една нова система. То е свързано съ телеологичния методъ на теорията и стои въ зазисимостъ отъ целта. Презъ преходния периодъ действува въ онзи секторъ на стопанството, който се намира напълно подъ знака на стопанския планъ. Това е директно плануване, въ противовесъ на не директното регулиране, което е насочено къмъ останалитѣ области на стопанския животъ. Първото се отнася предимно до едрата индустрия, второто — предимно до земеделieto, занаятитѣ и пр. пребни стопански деятельности, които не се поддаватъ на непосредствено плануване, поради тѣхната раздробеностъ и разпрѣснатостъ. Тѣзи два метода не сѣ насочени единъ срещу други. Тѣ действуватъ въ унисонъ, съ тенденция, плануването да измѣсти регулирането. Последното само подпомага тази тенденция. Защото регулирането действува въ посока на плана и неговитѣ директиви. Едно отъ неговитѣ предназначения е, да неутрализира онѣзи стопански фактори, които спѣватъ провеждането на плана. И затова, колкото повече планътъ завладява стопанския животъ, толкова по-слабо е значението на метода на регулиране. И обратно.

Ето защо се налага да се отдѣлятъ тѣзи два метода единъ отъ други. И така, докато плануването е свързано съ новия стопански строй, на регулирането се предоставя мѣсто въ рамкитѣ на сѣществувашата стопанска система. Тази разлика е отъ голѣмо значение при теоретическитѣ разсѣждения, особено по въпроса за сѣщността и формитѣ на ржководеното стопанство.

В. — Конюнктуренъ и перспективенъ планъ.

Стопанскиятъ планъ, като искане на новото време, си пробива пътъ независимо отъ стопанския режимъ. Той е свързанъ въ този смисълъ не само съ плановото, но и съ ржководеното стопанство, и то въ всички негови концепции. За него се говори днесъ навсѣкжде, кждето народо-стопанската политика почива на опредѣлени интервенционни норми и

включва стопански задачи, които сж повече или по-малко координирани по между си. Това разбиране превръща стопанския планъ въ едно обобщаващо понятие на съвременната политика на усилено стопанско вмѣшательство, съ огледъ на едно опредѣлено развитие.

Теоретически, стопански планъ може да има само тамъ, кждето народостопанската политика си поставя една общостопанска целъ. Въ този смисълъ стопанскиятъ планъ е една концепция отъ предварително опредѣлени норми за едно желано и съзнателно насочено развитие, което изхожда отъ целта на една всестранно ориентирана стопанска политика. Въ всички останали случаи, когато се касае до отдѣлни задачи, поставени за разрешение отъ народостопанската политика, като се изхожда отъ опредѣлени мотиви, може да се говори за стопанска програма. При стопанския планъ целта се поставя съ огледъ на единъ по-дълъгъ периодъ, обхващащъ цѣлия економически и културенъ животъ на страната, докато при стопанската програма, задачите сж временни, засягатъ единични стопански отрасли и сж поставени отдѣлно една отъ друга, въ зависимостъ отъ случая. Целта и задачите опредѣлятъ съдържанието, срѣдствата и метода на плана, респ. на програмата. Разликата тукъ е по сжщество. Тя не е формална, нито градуална.

Стопанскиятъ планъ въ горния смисълъ е присжщъ на плановото стопанство. Той е неговиятъ стимулъ. Плановото стопанство безъ стопански планъ е немислимо. Но стопански планъ безъ планово стопанство е възможенъ. Въ последния случай, обаче, концепцията на плана е е друга. Тя стои по-близо до стопанската програма. Изхождащъ отъ опредѣлени мотиви, той е свързанъ съ тѣхните промѣни, приспособява се къмъ вариращите задачи на стопанската дейность, вследствие на това планътъ е краткъ по време и промѣнливъ по мѣсто. Въ този духъ той е единъ конюнктуренъ планъ, и присжщъ на ржководеното стопанство.

Конюнктурниятъ планъ почива на данни за развоя на стопанството. Той насочва стопанската дейность и се стреми да подтикне действието на економическите закони, съ огледъ на стопанската констелация на страната. Въ зависимостъ отъ политическия режимъ на ржководеното стопанство, той може да има и по-далечни задачи: да подготви условията за единъ новъ стопански редъ, единъ стремежъ на ржководеното стопанство въ неговата чиста концепция. Но въ днешната практика той е ориентиранъ предимно върху разрешението на отдѣлни стопански проблеми, какъвто е случаятъ съ него при либералното ржководено стопанство (Англия, Франция, Белгия и пр.). Тукъ той се покрива въ значителна степенъ съ понятието стопанска програма. При авторитарното ржководено стопанство планътъ се вмъква въ стопанския организъмъ все повече. Той се стреми да бжде по-обширенъ, да обгърне по-голѣми области на стопанската дейность и по този начинъ се отдалечава отъ понятието за стопанска програма. Въ днешния развой на авторитарното ржководено стопанство, планътъ се приспособява къмъ общата политическа концепция на тоталитарната държава. Той крие въ себе си военни организационни мотиви, съ огледъ на военно стопанската подготовка на страната, и се превръща отъ чисто конюнктуренъ въ конюнктурно-

военостопански планъ (Wehrwirtschaftsplan), както е случаятъ въ Германия и Италия.

Въ плановото стопанство планътъ нѣма никакви допирни точки съ понятието стопанска програма. Неговата теоретическа концепция се налага тукъ напълно. Планътъ действува независимо отъ конюнктурния развой на стопанството, което се подчинява на субективния факторъ — на самия планъ. Последниятъ създава условията за стопанския развой. Той замѣства постепенно основния законъ на движението въ днешното стопанство, законътъ за ценността. Тази промѣна обяснява едно ново съотношение между пазара като обектъ, и планътъ като субектъ на плануване и регулиране на стопанството. Така че функциитъ на пазаря, като „регулаторъ“ на стопанството, както той днесъ действува, посредствомъ механизма на ценитъ, се поематъ отъ стопанския планъ.

Въ този смисълъ планътъ въ плановото стопанство не е само акционенъ, но и директивенъ планъ. Той е изразъ на цѣлокупната воля на обществото. Тази воля не е една абстрактна категория, а форма на едно ново социално движение, което се осъществява благодарение на факта, че обективнитъ економически закони тукъ отстъпватъ мѣсто на плана. Тя е източникътъ на неговитъ директиви, които представляватъ едно диалектическо единство отъ сжщностъ и съзнание (Sein und Bewusstsein).

Директивниятъ планъ при тази концепция се характеризира съ следнитъ два елемента: 1. Единство на воля. То е политическата концепция на плановата държава и представлява нейния стремежъ да се осъществятъ директивитъ на плана въ тѣхната цѣлостъ. Безъ него функциитъ на плана се разпадатъ и неговитъ директиви ставатъ антагонистични. Мѣроприятията действуватъ въ такъвъ случай разпокъсано, едно обстоятелство, което е по-лошо отъ безплановостта. 2. Единство на действие. То е изразъ на централизираното ръководство, което бди за съвмѣстното действие на оперативнитъ органи. Благодарение на това единство, мѣроприятията се провеждатъ координирано. Тѣ въздействуватъ на оперативнитъ органи, които сж децентрализирани и не изпадатъ въ антагонизъмъ. Единството на воля и единството на действие осъществяватъ съвмѣстно плана на практика.

Директивниятъ планъ се явява по този начинъ като организационенъ факторъ на стопанството. Той обхваща цѣлата стопанска дейность на човѣка и я направлява съгл. своитъ директиви, поддържа връзката между отдѣлнитъ стопански отрасли и групи и опредѣля производството и разпредѣлението, съ огледъ на едно рационално използване на производственитъ източници и природнитъ богатства. Но директивниятъ планъ срѣща тукъ препятствия, които произлизатъ между другото и отъ това, че стопанскитъ и политически постулати, които лежатъ въ основата на новитъ директиви, губятъ постепенно актуалность. Тѣ сж подложени на трансформация и нарушаватъ съотношението, респ. равновесието между отдѣлнитъ стопански дейности. Тукъ планътъ носи отпечатъкъ на процеса на стопанската реконструкция. Но колкото повече планътъ навлиза въ стопанския организъмъ, толкова повече трудноститъ отъ това естество намаляватъ. Планътъ губи своя реконструкционенъ характеръ, безъ да намали динамичността си. Той става планъ-регулаторъ.

Стопанскиятъ планъ почива на реална основа, когато неговитъ за-

дачи и цели сѣ опредѣлени по време и по мѣсто. Той е една историческа категория, независимо отъ неговото съдържание и отъ неговитѣ форми. Ако планътъ е съставенъ за неопредѣлено време и мѣсто, е и има общо значение, той е безсмисленъ. По своето естество, планътъ има ценностъ само, ако е предназначенъ за опредѣлена страна и време, за които той е изработенъ. Нему е чужда всѣки видъ универсалностъ. Задачитѣ и директивитѣ могатъ да иматъ всѣки за себе си универсаленъ характеръ, но планътъ има само локаленъ характеръ. Така напр. директивитѣ на стопанския планъ могатъ по отдѣлно да иматъ приложение въ всички онѣзи страни, които сѣ економически подготвени за едно такова планоно стопанство, но директивниятъ планъ самъ по себе си е навсѣкжде другъ въ зависимостъ отъ стопанската структура на страната. Това важи и за конюнктурния планъ. Зависимостта тукъ е още по-чувствителна, тъй като този планъ е непосредствено свързанъ съ конюнктурния развой на страната. Макаръ и економическитѣ закони, които обуславятъ конюнктурнитѣ движения, да сѣ навсѣкжде едни и сѣщи, непосредственитѣ задачи на конюнктурния планъ сѣ различни, а причинитѣ сѣ и тукъ сѣщитѣ.

При тази зависимостъ отъ време и мѣсто, стопанскиятъ планъ е рационално построенъ, ако се взематъ въ съображение както неблагоприятнитѣ, така и благоприятнитѣ условия, при които планътъ действува. Единъ планъ въ този смисълъ има два варианта: единъ минималенъ и единъ максималенъ вариантъ. Първиятъ е изходенъ, и взима въ съображение редица моменти, които могатъ да спънатъ темпото на плана (неплодородие, природни катастрофи, влошаване на стопанскитѣ и политически връзки съ чужбина, война и пр.). Вториятъ вариантъ цели единъ оптималенъ резултатъ и има предвидъ благоприятнитѣ моменти, които могатъ да насърчатъ провеждането на плана. (Бързо развитие на производството, добра реколта, оживяване на външната търговия и пр.). Тѣзи два варианта не сѣ построени независимо единъ отъ другъ, а сѣ свързани по между си. Тѣ не сѣ изразъ на колебания въ стопанската политика, а стоятъ подъ знака на единенъ народостопанско-политически курсъ. Така построенъ, планътъ не се губи въ абстракции. Той е реаленъ.

РЪЧНИТѢ И СУХОПЪТНИ СЪОБЩЕНИЯ ПО ЗЕМНОТО КЪЛБО КАТО ГЕОГРАФСКИ МОМЕНТЪ, ОТРАЗЕНЪ ВЪ ЖИВОТА НА СЪВРЕМЕННИТѢ ЧОВѢШКИ ОБЩЕЖИТИЯ

отъ

НИКОЛА АГЪНСКИ

Криво разбранъ и зле построенъ е онзи монизъмъ, който, и като основно начало въ битието, и като методъ на изследване, се старае да обясни проявитѣ на човѣка като обществено същество и проявитѣ и отношенията на човѣшкитѣ обществения съ влиянието и въздействието само на единъ единственъ моментъ, колкото и опредѣлящъ и

решаващ да е той. Двигателитѣ и моментитѣ, които опредѣлятъ или подбуждатъ общественитѣ прояви и отношения на людетѣ и човѣшкитѣ общекития, сж много и за всичкитѣ тѣхъ трѣбва да се държи съответна смѣтка.

Криво разбираниятъ монизмъ и въ миналото е ималъ, и сега има фанатизирани подържници, които отъ заслѣпление не виждатъ действителността, или си затварятъ очитѣ предъ нея, само за да не бждатъ изобличени отъ съшколницитѣ си въ еклектизмъ. Опитвайки се да обясняватъ всички обществени явления само съ едно начало и само съ единъ методъ на изследване, такива монисти генерализиратъ само единъ моментъ и постигатъ теоретически резултати, които не се срѣщатъ никакъ въ живата действителность.

Економическиятъ моментъ е отъ голѣмо значение за обществения животъ на людетѣ. Заслугата на Маркса въ разкриването на този моментъ е безспорна, но съвсемъ зле разбиранъ и още по-зле построенъ е монизмътъ на онѣзи марксисти, които само съ историческия материализмъ искатъ да обяснятъ всички обществени прояви на човѣка. Историческиятъ материализмъ съ успѣхъ може да се използва при изследване и обяснение на известни, опредѣлени исторически факти, но той не може да намѣри никакво приложение при обяснение на събития и факти, станали подъ влиянието и въздействието на извънисторически, не исторически двигатели и моменти, каквито има много въ обществената действителность. Единъ отъ тѣхъ е географскиятъ моментъ, който отъ едни марксисти се отрича абсолютно, като сложенъ моментъ, отразенъ въ обществената действителность, а отъ други марксисти се признава абсолютно и изцѣло, но съ опитъ да се подведе подъ историческия диалектически материализмъ. Самото раздвоение на марксистката мисль по този въпросъ вече достатъчно ясно подчертава пѣсъчната основа на нейния градежъ.

Географскиятъ моментъ, въ най-широкъ и въ най-тѣсенъ смисль на думата, е сложенъ моментъ, сжщински синтезъ отъ нѣколко отдѣлни на гледъ двигатели, които сж преди всичко извънисторически и поради това изключватъ абсолютно всѣкакво подвеждане подъ историческия материализмъ. Такива сж:

1. Топографията на земната повърхность, повърхностния строежъ на земното кълбо съ външния видъ на сушитѣ и воднитѣ маси на земята, който безспорно е влияль и влияе върху проявитѣ на людетѣ и върху отношенията между човѣшкитѣ общекития. Тѣкмо и поради този моментъ, въобще животътъ и въ частность животътъ на човѣшкитѣ общекития по различнитѣ континенти на земята, различно се е движилъ и развивалъ. За да стане още по-ясно влиянието на външния видъ на земната повърхность върху обществения животъ на людетѣ, достатъчно е да си представимъ какви биха били отношенията на днешнитѣ европейски общекития, ако Балтийското море, напримѣръ, не бѣше затворено отъ Зундския протокъ, Категатъ и Скагеракъ, а широко се отваряше къмъ Атлантическия океанъ, безъ да се изпрѣчватъ предъ водитѣ му и Британскитѣ острови, или да си представимъ, че Африка би била отдѣлена отъ нея и отъ Европа съ още 100 км. широко Сръдиземно море, та да не би билъ мислимъ нито Гибралтарския протокъ, нито Сицилийската тѣсна, нито Червеното море съ Суецкия каналъ, защото

е известно какви сж отношенията между днешнитѣ общежития, именно поради настоящия външенъ географски видъ на Европа и на цѣлото земно кълбо.

2. Климатътъ, който извънъ всичкитѣ си други влияния, въздействия и значения, предпостави на човѣшката история раситѣ.

Раситѣ сж продуктъ на климатогеографския моментъ, тѣ сж предисторическа даденостъ и затова не могатъ да бждатъ обяснени съ историческия диалектически материализъмъ. Нацията е продуктъ и на историята, затова при изследването и обяснението ѝ съ успѣхъ може да се приложи историческиятъ материализъмъ, но все пакъ не трѣбва да се изпуска изъ предвидъ и расовото начало като предисторическа даденостъ. И най-висшитѣ и фанатично насаждани идеологии винаги сж се пречупвали презъ принципитѣ на раситѣ и нациитѣ и сж давали и даватъ най-разнообразни и многообразни разклонения, приспособени не само къмъ историческата, но и къмъ извънисторическата действителностъ; достатъчно е да се посочи като примѣръ само многообразието на тритѣ най-разпространени между людетѣ религии: християнската, мохамеданската и будистката отъ една страна, а отъ друга страна и многообразието на марксовата идеология, която отъ раситѣ се разбира и изживѣва по единъ начинъ, отъ французитѣ по другъ начинъ, отъ англичанитѣ по трети начинъ, отъ китайцитѣ по четвърти начинъ и т. н., безъ да се държи смѣрка за вътрешното раздвоение въ схващането на тази идеология отъ социалисти, троцкисти, болшевики и т. н.

3. Економическата география. Фактътъ, че необходимитѣ за живота на обществения човѣкъ блага не сж еднакво климатически осигурени по цѣлата повърхностъ на земното кълбо, нито пъкъ находящи се подъ земната кора материали сж дадени на всѣки квадратенъ километъръ, показва влиянието на економическата география върху проявитѣ на людетѣ и върху отношенията между общежитията, независимо отъ историческия моментъ.

Освенъ географския моментъ, като извънисторически моментъ, който влияе и въздействува върху обществения животъ на людетѣ, има и други неисторически моменти, чието влияние не е безъ значение за обществения животъ на людетѣ, но чието обяснение безспорно стои вънъ отъ възможноститѣ на историческия диалектически материализъмъ. Такъвъ моментъ е биологическиятъ, отъ чието съдържание може да се подчертае за картинностъ само наследствеността.

Задача на социологията е да открие всички двигатели и моменти, които влияятъ и въздействуватъ върху проявитѣ на людетѣ и отношенията между човѣшкитѣ общежития и безъ да се бои отъ еkleктизъмъ, нито пъкъ да изпада въ еkleктизъмъ, да направи синтезъ отъ всички моменти, за да получи не една механична аритметическа срѣдна, а една претеглена срѣдна, въ която всѣки двигателъ и моментъ да участвува съ съответенъ на въздействието и влиянието си коефициентъ, като не се раздѣлятъ моментитѣ и двигателитѣ на опредѣлящи и решающи и като не се предпочита единъ моментъ предъ всички други. Монистичното начало ще се постигне не съ предпочитане, а съ истински синтезъ отъ всички моменти и двигатели при обяснението обществения животъ на людетѣ.

Долинитѣ на малкитѣ и голѣми рѣки по различнитѣ континенти на земното кълбо не сж само магнити, които привличатъ людетѣ и тѣхнитѣ заселища като желѣзни стѣрготини около себе си, но тѣ даватъ възможность и за уреждане на най-леснитѣ и удобни съобщения между тѣзи заселища, било съ брѣговетѣ си, било съ водитѣ си, които прорѣзватъ често пѣти и най-високитѣ и мѣчно проходими планини. Ето защо главнитѣ посоки на сухоземнитѣ пѣтища най-често следватъ долинитѣ на голѣмитѣ рѣки, а напрѣчнитѣ съобщения само съединяватъ главнитѣ пѣтища и то като използватъ обикновено дѣснитѣ и лѣви притоци на голѣмитѣ рѣки. Макаръ че рѣчнитѣ съобщения, по силата на географскитѣ закони, въ края на краищата стигатъ до брѣговетѣ на моретата и свързватъ своето геополитическо значение съ тѣхното, все пакъ много рѣки иматъ и едно вътрешно-държавно или континентално геополитическо значение, което има очевидно отражение върху живота на съвременното човѣчество, върху отношенията на човѣшкитѣ общежития и върху тѣхнитѣ обществени прояви. Често пѣти общежитията водятъ голѣми и продължителни борби за завладяването не само на една цѣла рѣка, а главно за завладяването на нейното устие, чието геополитическо значение е свързано съ геополитическото значение на морето, въ което се влива рѣката. Свѣтовната история не е нищо друго, освенъ низъ отъ такива борби между общежитията. Засилени и отъ междурѣчни канали, рѣкитѣ могатъ да дадатъ основата на една сложна вътрешна съобщителна мрежа, която да свърже вътрешността на една държава или на единъ континентъ съ едно, две или повече съседни или отдалечени морета, като свърже и тѣзи морета помежду имъ. Разбира се, че международното и свѣтовно геополитическо значение на тази съобщителна мрежа, взета като цѣло, въ голѣма степенъ зависи отъ международното и свѣтовно геополитическо значение на моретата и океанитѣ, къмъ които се направляватъ главнитѣ насоки на тази мрежа.

Географскиятъ строежъ на Пиринейския полуостровъ не дава възможность за организиране на една свързана вътрешна рѣчна плавателна мрежа, но затова пѣкъ неговата грамадна морска и океанска брѣгова линия е отъ такова голѣмо геополитическо значение, че отчасти отстранява недостатъка отъ вътрешна напрѣчна водна връзка. Атлантическиятъ брѣгъ на Пиринейския полуостровъ държи подъ око и командува съобщенията на Европа не само съ дветѣ Америки, но и съ западнитѣ и северни брѣгове на Африка, а срѣдиземноморскиятъ брѣгъ на този полуостровъ държи подъ изстрелъ Гибралтарския протокъ и командува всички съобщения между океана и това море. Една единна, силна и възродена Испания би представлявала единъ мощенъ морски колосъ, какъвто е била въ миналото, затова недавнашнитѣ събития въ тази държава, поради географското ѣ положение, по външни подбуди целяха омаломощаването ѣ и поставянето ѣ подъ едно или друго политическо влияние, ако не и господство. И по твърдението на Бокль географскиятъ моментъ е ималъ първенствующе значение за въздигането и падението на Испания.

Проследявайки географията на Европа отъ западъ къмъ изтокъ, на изследователя попадатъ първитѣ голѣми рѣки, които сж направени

плавателни и така сж свързани съ канали, че откриватъ голѣма мрежа отъ вжтрешни водни съобщения, свързани съ важни и отдалечени морета, това сж рѣкитѣ въ границитѣ на днешна Франция. Водната съобщителна връзка между Атлантическия океанъ и Срѣдиземно море тукъ е установена по р. Гарона, която се влива въ Бискайския заливъ при гр. Бордо, а чрезъ Canal du Midi се свързва направо съ Срѣдиземно море при гр. Сетъ, западно отъ устието на р. Рона. Рона, която се влива въ Срѣдиземно море близо до Марсилия, е свързана посрѣдствомъ канали съ р. Сена, която се влива въ Ламанша при гр. Хавъръ, и по този начинъ се установява водна съобщителна връзка между Северното и Срѣдиземното морета. Но р. Сена отъ друга страна е свързана и съ р. Лоара, която при гр. Нантъ се влива въ Бискайския заливъ на Атлантическия океанъ. Така че по вжтрешни водни линии Франция е свързала Северното море съ Атлантическия океанъ и съ Срѣдизеиното море, като разбира се главната насока на връзкитѣ е къмъ югъ, къмъ Срѣдиземното море. Цѣлата тази вжтрешна французка водноплавателна мрежа е свързана и съ още по-сложната вжтрешна германска водно-плавателна мрежа посрѣдствомъ канална връзка между рѣкитѣ Сена и Рейнъ.

Докато вжтрешната водноплавателна мрежа на Франция, поради географския строежъ и възможности на тази страна, има главната си насока на югъ, къмъ свѣтовното стокостоварище и стокопазарище—Срѣдиземното море, германската вжтрешна водноплавателна мрежа, все поради географския строежъ и възможности на страната, има две главни насоки, именно на северъ къмъ Северното нѣмско море и къмъ Балтийското море и на изтокъ къмъ Черно море. Най-главната, южната насока къмъ Срѣдиземно море, до този моментъ е препрѣчена, но съ присъединяването на Австрия къмъ Германия се открива възможность за осъществяването на водноплавателни съобщения и въ тази посока, съ излазъ на Адриатика, като по този начинъ това южно синьо море се свърже и съ Нѣмското море и съ Балтийското море. Бренеръ е новия граниченъ пунктъ между Велика Германия и Италия, но отъ Бренеръ се виждатъ тихитѣ води на бившето Австроунгарско море, което по силата на обстоятелствата и историческитѣ възможности може наистина да стане пакъ Австрогерманско море. Логиката на географския строежъ на централна, фактически нѣмска, Европа ни сочи къмъ подобенъ краенъ резултатъ. Разбира се, че тази географска логика не може да не се отрази на отношенията преди всичко на приадриатическитѣ общежития каквито сж Австрогермания, Италия и Югославия, а следъ това и на други по-близки и по-далечни общежития.

Независимо отъ каналната връзка между р. Сена и р. Рейнъ, тази последната рѣка чрезъ притока си Майнъ и Людвигъ-каналъ при Нюрнбергъ е свързана и съ р. Дунавъ, така че отъ Сулина на Черно море съ рѣченъ параходъ може да се стигне до Ротердамъ или Амстердамъ, въ Холандия, на брѣга на Нѣмското море, или чрезъ връзката съ р. Сена да се стигне до Атлантическия океанъ — Бордо, Нантъ, или до Срѣдиземно море—Марсилия. Втората водноплавателна връзка между Нѣмското и Черното морета, която фактически сжествува, а само политически е прекъсната и при известни обстоятелства може лесно да се възстанови, е връзката на гр. Хамбургъ по р. Елба, свързана съ р. Одеръ съ два паралелни канала, едина отъ които е прокаранъ северно, а дру-

гиятъ южно отъ Берлинъ; Одеръ пъкъ посрѣдствомъ Бромбергския каналъ е свързанъ съ р. Висла, а тази последната е свързана чрезъ каналъ съ р. Днепъръ, така че отъ гр. Акерманъ на Черно море съ рѣченъ параходъ може да се стигне до гр. Хамбургъ на Нѣмското море, или до гр. Шетинъ на устието на Одеръ въ Балтийско море. Макаръ че Балтийското и Нѣмското морета сж свързани помежду си чрезъ канала Кайзеръ Вилхелмъ, за да се избегнатъ неудобнитѣ тѣснини на Зундския протокъ, Категатъ и Скагеракъ, все пакъ германската вътрешна водноплавателна мрежа търси южната си естествена насока къмъ Сръдиземноморието, защото и излиза на Черно море срѣща по пътя си тѣснинитѣ на Босфора и Дарданелитѣ

Водноплавателната вътрешна връзка между Нѣмското море и Черно море чрезъ рѣкитѣ Елба, Одеръ, Висла и Днепъръ отъ Хамбургъ до Акерманъ може да се съкрати и ще се съкрати посрѣдствомъ единъ каналъ, който презъ бивше Чехословашко ще свърже р. Одеръ направо съ р. Дунавъ и по този начинъ ще се установи една по-прѣка връзка на устието на Дунава — гр. Сулина на Черно море, съ устието на р. Одеръ — гр. Шетинъ на Балтийско море.

Въ Полша има само една пълноводна и плавателна рѣка, р. Висла, която се влива въ Балтйското море и по този начинъ предопредѣля главната насока на полската вътрешна водноплавателна мрежа. Посрѣдствомъ Бромбергския каналъ р. Висла е свързана на западъ съ цѣлата вътрешна водноплавателна мрежа на Германия, чрезъ рѣкитѣ Одеръ, Елба, Рейнъ и Дунавъ. Посрѣдствомъ канали р. Висла е свързана на изтокъ съ р. Днепъръ, а чрезъ нея съ Черно море и съ цѣлата вътрешна водноплавателна мрежа на Европейска Русия, но нито западната, нито източната канална връзка на р. Висла сж достатъчно използвани отъ Полша по понятни причини. Най-особеното въ географското положение на р. Висла е това, че тя се влива въ Балтийското море чрезъ така наречения полски коридоръ къмъ Балтика, който лесно може да бжде затворенъ отъ Велика Германия при всѣки удобенъ или неудобенъ моментъ. Тази особеностъ на географското положение на Полша, поради която тя е лишена отъ собственъ свободенъ, широкъ и обезпеченъ достъпъ дори до затвореното Балтийско море, поставя и тази славянска държава въ голѣма стопанска и дори политическа зависимостъ отъ Велика Германия, която само по море се съобщава съ откъснатата въ края на Свѣтовната война Източна Прусия, и не сваля око отъ предадения по мирнитѣ договори на Полша гр. Данцигъ, чието население въ грамадното си болшинство е нѣмско. Тѣкмо поради своето особено географско положение, Полша търси сухопѣтно съобщение къмъ Сръдиземно море презъ Румжния, България и Гърция, но ясно е, че и такава съобщение, което минава презъ три чужди държави, не може да се счита винаги за много надеждно.

Друга държава съ не особено завидно географско положение, отдалечена отъ което и да било море, е Унгария. Тази държава има единствена водна връзка по Дунава съ Черно море, което пъкъ се затваря отъ тѣснинитѣ на Босфора и Дарданелитѣ. Следъ присъединяването на Австрия къмъ Германия, Унгария вече има непосредствена граница съ тази последната държава и пакъ посрѣдствомъ Дунава тя получава водноплавателна връзка съ Балтийското и Нѣмското морета, но презъ

Германия. Все чрезъ Германия тя би получила единъ день връзка и съ Адриатическото море, каквото имаше нѣкога презъ Австрия. И безъ да се гледа на картата е очевидно, че благодарение именно на географския моментъ, особено пъкъ при новосъздаденото положение въ Централна Европа, независимитѣ на гледъ централноевропейски държави Полша и Унгария ставатъ въ много голѣма степенъ зависими отъ Велика Германия.

Споменатитѣ до сега рѣки въ Европа, пъкъ и онѣзи, които ще се споменатъ по-долу, като основа на водноплавателната вътрешна мрежа, съ изключение на р. Дунавъ, всички сж така да се каже национални рѣки, т. е. рѣки, които изцѣло или въ по-голѣмата си частъ протичатъ и обслужватъ водноплавателната мрежа на дадена държава, въпрѣки каналнитѣ връзки съ рѣкитѣ на съседнитѣ държави. Само р. Дунавъ може да се нарече международна рѣка, защото съ плавателнитѣ си води протича и обслужва Германия, Словакия, Унгария, Югославия, България и Румжния. Но по посоката на горното си течение Дунавъ дава съобщения съ Германия и чрезъ нея съ Балтийското и Нѣмско морета, а по посоката на долното си течение, тази рѣка дава съобщения до затвореното Черно море, защото продължението на тази посока водни неминуемо презъ Босфора и Дарданелитѣ къмъ източното Срѣдиземно море. Ако се вземе подъ внимание наредъ съ географския моментъ и политическата близостъ на Унгария съ Велика Германия, не ще бжде никакъ пресилено да се таксува р. Дунавъ вече като германска рѣка.

Апенинскиятъ полуостровъ нѣма нито надлъжна, нито напрѣчна вътрешна водноплавателна мрежа, но той е тѣй дълбоко спуснатъ между водитѣ на Срѣдиземно море и поради това има такава дълга брѣгова линия, че недостигътъ отъ вътрешна водноплавателна мрежа не се чувствува никакъ.

Балканскиятъ полуостровъ, поради липса на пълноводни плавателни рѣки, съ изключение на Дунава, който представлява и голѣма частъ отъ северната му граница, сжщо така нѣма вътрешна водноплавателна мрежа, но и той не чувствува голѣма нужда отъ такава, понеже е сжщо така като Апенинския полуостровъ доста дълбоко спуснатъ между водитѣ на моретата и има достатъчно дълга морска брѣгова линия. Затова пъкъ неговото геополитическо значение се засилва твърде много отъ посокитѣ на надлъжнитѣ и напрѣчни сухопътни съобщения, които си даватъ среща тукъ.

За да отстрани поне до известна степенъ недостатѣцитѣ на окръжаващитѣ я морета: Северно ледовито, Балтийско, Черно и Каспийско, Русия още преди Свѣтовната война започна да използва и подобрява богатата си съ възможности рѣчна мрежа, за да създаде вътрешни водноплавателни връзки между отдалеченитѣ или изложени на външни опасности и чужди влияния морета. Благодарение на богатата си рѣчна мрежа, която е единъ природенъ, географски даръ на Русия, тя успѣва да свърже съ водноплавателни съобщения всичкитѣ си морета. Каспийското море е свързано съ Северното ледовито море отъ Астраханъ до Архангелскъ чрезъ рѣкитѣ Волга и Кама и каналъ, който свързва последната рѣка съ р. Вичегда, притокъ на Северна Двина. Втора водна връзка между Каспийското и Северното ледовито морета е организирана пакъ по р. Волга, притока ѝ Шексна и каналъ, който свързва последната съ р. Сухона, притокъ на Северна Двина. Трета връзка между Каспийското

и Северното Бъло море е по р. Волга, притока ѝ Шексна и каналъ, който свързва последната съ р. Онега, която се излива въ Северното Бъло море.

Каспийското море е свързано и съ Балтийското море отъ Астраханъ до Ленинградъ (Петроградъ), веднъжъ по Волга, Шексна, каналъ до езерото Онега, р. Свиръ, ез. Ладога и р. Нева; и втори пътъ по Волга, Мологда, Ладога, Нева. Проектирана е, може би е осъществена, връзка между Каспийското и Азовско и Черно морета, чрезъ свързване съ каналъ рѣкитѣ Волга и Донъ. По този начинъ Черно море се свързва съ Каспийското море, съ Северното ледовито море и съ Балтийското море.

Но Черно море е свързано съ Балтийско море и съ други по-рѣки водни връзки, макаръ и тѣзи връзки по настоящемъ да сж по политически причини прекъснати. Първата водноплавателна връзка е по рѣкитѣ Днепъръ, Березина, каналъ, който свързва последната рѣка съ р. Западна Двина, която се влива въ Балтийско море при гр. Рига (сега въ Латвия). Втората връзка е по р. Днепъръ, р. Припешъ, каналъ, който свързва последната съ р. Неманъ, а Неманъ се влива въ Балтийското море при гр. Мемелъ. Третата връзка е по р. Днепъръ, р. Припешъ, каналъ, който свързва последната съ рѣкитѣ Бугъ и Висла, а Висла се влива въ Балтийското море при Данцигъ.

Стремежътъ на сжествуващитѣ по настоящемъ европейски държави, главно на голѣмитѣ, да запушватъ излазитѣ на своитѣ съперници къмъ моретата, особено ясно проличава въ отношенията имъ къмъ Русия. Този стремежъ е отъ огромно значение за общественитѣ прояви на людетѣ, а щѣкъ подбудитѣ му очевидно се коренятъ въ географския строежъ на земната повърхность.

Като се проследи по внимателно огромната и сложна вътрешна водноплавателна мрежа въ Европа, която дава възможность отъ Астраханъ и Агахангелскъ съ рѣченъ параходъ да се стигне безъ прекъсване до Нантъ и Бордо, все пакъ става ясно, че макаръ естественото течение на много рѣки да е насочено къмъ северъ, главната посока на съобщенията си остава на югъ къмъ Срѣдиземно море.

Но когато се сравнятъ географскитѣ възможности на Европа за вътрешна водноплавателна мрежа съ възможноститѣ на другитѣ континенти за организиране на такава мрежа, става ясно, че въ това отношение Европа е най-облагодетелствувания отъ природата континентъ на земното кълбо. Европа има всичкитѣ благоприятни условия, легнали въ основата на географския ѝ строежъ, да представлява една недѣлима географска, стопанска, политическа и културна единица за нейното човѣчество, и когато тя изгуби господството си надъ останалитѣ три континента, както го изгуби надъ дветѣ Америки, а това непременно ще стане единъ день, тогава чакъ инстинктътъ за самозапазване ще покаже на европейцитѣ, че сжествуването имъ въ този истински земенъ рай ще зависи само отъ тѣхното единство, и Европейскитѣ Съединени Щати, които сега се считатъ утопиченъ блѣнъ само на нѣкои болни фантазюри, ще станатъ жива действителность, но преди да стане това нѣколко силни днесъ европейски общезития ще се омаломощятъ въ излишна борба до такава степенъ, че разумътъ въпрѣки волята имъ ще имъ наложи необходимостта отъ взаимопомощъ. Не трѣбва да се изпуска изъ предвидъ и обстоятелството, че географскиятъ моментъ самъ

по себе си не ще може да спести на европейцитѣ усилията за отбиване на едно ново азиатско нашествие, както не е могълъ да стори това и въ миналото.

Вжтрешната рѣчна съобщителна мрежа на Азия, колкото и голѣма да е, по възможноститѣ си далечъ отстъпва на европейската. На нея ѝ липсва най-главната възможность, да свързва близкитѣ или отдалечени морета помежду имъ, затова въ Азия има толкова групи рѣчни мрежи, колкото морета има около материка, въ които се вливатъ плавателни рѣки. Първата голѣма рѣчна съобщителна група въ Азия е сибирската, която изцѣло е насочена къмъ Северното ледовито море чрезъ рѣкитѣ: 1) Колима, най-североизточната плавателна рѣка въ Сибирѣ, плавателна 1,100 км.; 2) Лена съ притоцитѣ ѝ; 3) Енисей съ притоцитѣ ѝ; 4) Обь съ притоцитѣ. Отъ тази група само Обь и Енисей сж свързани помежду съ единъ каналъ. Другъ голѣмъ недостатъкъ на тази рѣчна съобщителна мрежа е, че презъ голѣма частъ отъ годината тя е скована отъ ледоветѣ и не може да се използва.

Втора вжтрешна плавателна група представляватъ рѣкитѣ Съръ-Дария и Амуръ-Дария, но тя е свършено изолирана, защото и излазтъ ѝ стига само до затвореното континентално Аранско море.

Въ Охотското море на източния сибирски брѣгъ се влива рѣка Амуръ, която съ притоцитѣ си представлява значителна, но сжщо така изолирана плавателна група.

Все така мѣстно, макаръ и голѣмо, значение иматъ и китайскитѣ плавателни рѣки, които се вливатъ въ жълтото и източно китайско морета.

Въ Бенгалския заливъ се вливатъ плавателнитѣ рѣки Индъ и Брахмапутра, които сж свързани само помежду си, но сж откъснати отъ всички други азиатски рѣчни съобщителни групи. Чрезъ Арабското море се влива въ Индийския океанъ р. Гангъ, а чрезъ Персийския заливъ се вливатъ въ сжщия океанъ рѣкитѣ Тигъръ и Ефратъ.

Голѣмата азиатска суша е раздѣлена географски на голѣми, но почти напълно изолирани парцели, които чакатъ само желѣзопътна и въздухоплавателна връзка помежду си, а тази географска особеность се отразява и върху начина на живѣенето на людетѣ въ голѣмия континентъ, както и върху отношенията на сжществуващитѣ общежития помежду имъ и върху отношенията имъ съ общежитията отъ другитѣ континенти.

За вжтрешни рѣчни съобщения въ Австралия не може и дума да става.

За свързани системи отъ вжтрешни рѣчни съобщения въ Африка сжщо така не може да се говори. Въ пълната смисълъ на думата, плавателна рѣка въ Африка е само р. Нилъ и то отъ праговетѣ надолу. Надъ праговетѣ тя е пакъ плавателна, но за малки рѣчни сждове. Благодарение на това, че водитѣ на Нилъ се използватъ не само за съобщение, а и за оросяване, предметъ на спорове и стремежи за овладяване сж и изворитѣ на тази рѣка, което пкъ обстоятелство намира голѣмо отражение, особено въ днешно време, въ отношенията на прилежащитѣ и отдалеченитѣ, но заинтересувани, общежития. Само за малки рѣчни сждове сж плавателни по една частъ отъ течението си и рѣкитѣ Замбези, Конго и Нигеръ, отъ които първата се влива въ Индийския океанъ, а вторитѣ две — въ Атлантически океанъ, но като условие за животъ

и за сухопътни съобщения, долините на тези ръки съ не по малка сила се отразяват въ отношенията на човѣшкитѣ общежития.

Въ Северна Америка, като се изключатъ голѣмитѣ канадски езера, които чрезъ залива Св. Лаврентий се изливатъ въ Атлантическия океанъ, цѣлата останала не малка вътрешна рѣчна съобщителна мрежа се състои отъ една единствена група Мисисипи съ излазъ на Мексиканския заливъ и чрезъ него въ Атлантическия океанъ. Цѣлата тази група е разположена върху територията на Североамериканскитѣ съединени държави, и само чрезъ тѣхъ намира отражение въ отношенията на човѣшкитѣ общежития. Скалиститѣ планини, разположени по продължение на цѣлия източенъ брѣгъ на Великия тихи океанъ, пресичатъ всѣка възможностъ за свързването на двата океана чрезъ вътрешна рѣчна съобщителна връзка. Само въ тѣсната ивица суша на Централна Америка тази връзка е постигната посрѣдствомъ Панамския каналъ.

Въ Южна Америка пъкъ Кордилиеритѣ и Андитѣ не позволяватъ свързването на двата океана съ вътрешни рѣчни съобщения, затова и тукъ вътрешнитѣ рѣчни съобщителни мрежи, които сж главно две — тази на р. Амазонка съ излазъ на Атлантическия океанъ въ североизточна Бразилия, и тази на р. Парана съ излазъ на сѣщия океанъ при Буеносъ Айресъ, следватъ теченията на голѣмитѣ рѣки безъ да иматъ географска възможностъ да се свържатъ помежду си.

Но това, което природата не е дала по повърхността на земята, като готово географско срѣдство или възможностъ за съобщение, човѣкътъ го е направилъ съ собственитѣ си сили, създавайки сухоземнитѣ съобщения. Техническитѣ възможности за постройка на сухоземни пътища и съоръженията за подържане съобщенията по тѣхъ сж толкова усъвършенствувани въ настояще време, че нѣма прѣчка непреодоляна. И най-голѣмитѣ планини сж пробити съ тунели, и надъ най-голѣмитѣ рѣки сж прехвърлени мостове. Все пакъ и сухоземнитѣ съобщения, колкото и сложна и неразбиваема на пръвъ погледъ мрежа да представляватъ, пакъ иматъ известни опредѣлени главни посоки, по които човѣкътъ търси човѣка за борба или сътрудничество, общежитията търсятъ природнитѣ и стопански блага на близкитѣ си и далечни съседи и въ стремежа си да се слобиятъ съ тѣхъ по тези пътища тѣ си даватъ и кървави сражения на животъ и смъртъ. Сухоземнитѣ съобщения преди всичко допълватъ рѣчните съобщения и следватъ тѣхнитѣ главни посоки, които, като кждето рѣкитѣ не могатъ да достигнатъ поради своята сѣщина, природна или социална, достигатъ сухоземнитѣ пътища. Все пакъ е ясно, че чрезъ рѣкитѣ и другитѣ съобщителни срѣдства людетѣ търсятъ голѣмата връзка на земното кълбо — морето, океана, който мие брѣга на всѣка суша, докосва се до всички блага.

РАЖДАНЯ И УМИРАНИЯ ВЪ БЪЛГАРИЯ

отъ

Д-РЪ Т. ОБРЪШКОВЪ

Всички действия на човѣчеството сж насочени да направятъ живота му въ материално и морално отношение по-сносенъ, по-удобенъ. Изобщо напредъкътъ се състои въ удовлетворението на нуждитѣ въ все

по-голъми и по-голъми размъри. Културното човѣчество е успѣло да отиде много напредъ въ това отношение. Много и много нужди, удовлетворението на които се е считало преди години за нѣщо изключително, днесъ сж необходимостъ за широката маса. Материално човѣството е е спечелило много. За това, разбира се, сж допринесли откритията и изнамърванията въ областта на техниката, които открития и изнамървания позволяватъ на хората съ равно количество изразходванъ трудъ да използватъ въ по-широки размъри природнитѣ условия. Така, хората се виждатъ снабдени съ все по-вече и по-вече материални блага, които постепенно ставатъ предметъ на употрѣбление и удовлетворение нуждитѣ на по-широкъ кръгъ хора. Съ течение на времето — съ по-голъмитѣ усъвършенствувания и открития въ техниката, обема на удовлетворение нуждитѣ на хората се увеличава хоризонтално и вертикално. Хоризонтално — повече хора започватъ да употрѣбаватъ дадени стопански блага и вертикално — едни и сжщи хора увеличаватъ качествено и количествено материалнитѣ блага за задоволяване на своитѣ нужди. Не може да става споръ, че въ материално отношение културниятъ човѣкъ излиза все по-напредъ и по-напредъ.

Но, пита се, дали този възходъ на народитѣ въ материално отношение отговаря на възможния предѣлъ за удовлетворение на нуждитѣ. За съжаление, отговорътъ е отрицателенъ. Днешнитѣ технически открития и изнамървания позволяватъ на хората да използватъ въ много по-голъмъ размъръ природнитѣ условия, а съ това да се произведатъ въ много по-голъмо количество най-разновидни стопански блага. Съ други думи, човѣството има възможностъ да преживѣва въ материално отношение несравнено по-добре, отколкото преживѣва днесъ. Въпрѣки това днесъ има много и много хора, които страдатъ, понеже сж изложени на голѣми материални лишения. Много сж и днесъ още хората, които лѣгатъ и ставатъ гладни, които мръзнатъ, които живѣятъ при най-бедни и вредни за здравето имъ условия. Това зло не би било осждително за насъ хората отъ 20-вѣкъ, ако липсваше възможностъ да бждатъ всички нахранени, сносно облечени и подслонени. Осждителното е тамъ, че при обилна възможностъ, все пакъ има много хора гладни, полуоблечени и полуподслонени. Никой не трѣбва да си затваря очитѣ предъ голѣмата нищета, въ която много хора преминаватъ своя животъ. И тѣ сж хора, тѣ сж съ нужди, голѣми насжщни човѣшки нужди, които при възможността да бждатъ удовлетворени, трѣбва да се удовлетворятъ. Имамъ смелостта да кажа и дебело да подчертая, че това не е утопия. Който се осмѣлява да го нарече утопия, самъ е утопистъ, защото мисли, че днешното трѣбва вѣчно да продължава и не вижда възможноститѣ — новитѣ условия за по-носенъ животъ на човѣството.

Нашиятъ народъ не прави изключение въ това отношение. Особено по краищата на всѣки по-голъмъ градъ, на всѣки по-населенъ пунктъ, живѣятъ много хора, които тжнатъ въ най-покъртителна мизерия. Такава беднотия не липсва и въ нашитѣ села. Поради всичко това, нашиятъ народъ стои доста назадъ въ здравно отношение. Действително, българскитѣ публични корпорации не отдѣлятъ много срѣдства за подържане доброто здраве на населението. Считаамъ, обаче, че не е тази главната причина за голѣмата смъртностъ между населението въ България. Най-голъмъ виновникъ за лошото здраве на българския народъ е слабото му

материално състояние. Болести винаги е имало и винаги ще има, хората винаги ще умиратъ, но когато тѣхнитѣ организми сж по-засилени, когато сж по-охранени и обитаватъ по-хигиенични жилища, заболяванията при всички останали равни условия ще бждатъ по-малко, хората ще умиратъ по-късно, смъртността за по-младитѣ ще бжде по-малко възможна.

Колкото ценно и човѣшко да е, всѣка публична корпорация да полага максимумъ грижи за поддържане доброто здраве на своето население, толкова належащо и разумно е да се изкоренятъ преди всичко причинитѣ за заболяване и преждевременно умирање. А тѣзи причини сж лошитѣ материални условия, при които живѣе голѣма частъ отъ нашия народъ. Въ това направление трѣбва да се заработи смислено и упорито. Възможности за това не липсватъ въ нашата страна.

Къмъ тази най-голѣма и важна причина, естествено, трѣбва да прибавимъ и слабитѣ прѣки грижи, които полагатъ публичнитѣ корпорации за здравеопазването на населението. Много малко срѣдства се отдѣлятъ за тази целъ. Нашитѣ болници и почти всичко санитарно се намиратъ въ доста лошо състояние. Не само санитарнитѣ власти, но всички ние трѣбва да се срамуваме отъ санитарното устройство, отъ уредбитѣ и състоянието на нашитѣ болници, санаториуми и пр. Поради твърде недостатъчнитѣ грижи въ количествено и качествено отношение, които нашитѣ санитарни власти сж въ състояние да упражнятъ, българскиятъ народъ често е изложенъ на масови заболявания — болнитѣ не могатъ да бждатъ оздравени, нито здравитѣ да бждатъ предпазени отъ заболяване. Като отбелязвамъ това, съвсемъ не искамъ да упрекна хората, които сж натоварени съ опазване здравето на българския народъ. Напротивъ, тѣзи хора често пѣти употребяватъ свѣрхъ усилия, за да могатъ да се справятъ съ своята задача и да постигнатъ най-добри резултати при крайно оскудени срѣдства. И ако има нѣкой, който най-добре да вижда и да чувствува трагедията въ нашето санитарно дѣло, това сж преди всичко самитѣ лица, които сж ангажирани въ него. Тѣ, които ежедневно виждатъ и знаятъ, какво трѣбва да се направи и какво могатъ да направятъ при даденитѣ условия, най-добре чувствуватъ колко назадъ е останала нашата страна въ това отношение. Нашитѣ санитарни власти работятъ при лоши условия. Въ много случаи тѣ трѣбва да действуватъ при обстановка, която е пълно отрицание на наука и разбирания. И затова именно, като прибавимъ къмъ главната причина — лошитѣ условия, при които живѣе голѣма частъ отъ нашия народъ — недостатъчнитѣ и не винаги добри грижи, които нашитѣ санитарни власти сж въ състояние да положатъ за него, виждаме такава смъртностъ между нашия народъ, която много народи вече нѣматъ.

Докато смъртта за старитѣ хора е неизбежна, за младитѣ е възможна. Тази възможностъ, обаче, може да бжде значително ограничена при добри условия за живѣене и при наличността на своевременна и добра медицинска помощъ.

Въ България нѣмаме още данни за цѣлата страна за причинитѣ на умирањията. За сега такива данни се систематизиратъ и публикуватъ само за градоветѣ — за едно население отъ 1.308.128 души или 21.5% отъ цѣлото население на България въ края на 1934 г.

Презъ 1936 година смъртнитѣ случаи въ нашитѣ градове сж въз-

лизали всичко на 16.713. По-главните причини, от които е последвала смъртта сж следните:

Ракъ и други злокачествени буци	1.020
Вродена хилавостъ и недостатъци	1.045
Старостъ	1 203
Диярия и ентеритъ	1.364
Мозъчни кръвоизлияния .	1.470
Туберкулоза на дихателнитъ органи	1.582
Останали видове туберкулоза .	464
Пневмония	1.814
Болести на сърдцето	2.252
Разни други . . .	4.499
Всичко	16.713

Естествено, на всички отъ тѣхъ не е възможно да се помогне, но сигурно това число щѣше да бжде по-малко, ако населението преминаваше по-сносенъ животъ и медицинската помощъ бѣше такава, каквото е възможна за днешно време.

България е една отъ странитъ въ свѣта, които могатъ да се похвалятъ съ голѣма раждаемостъ. Действително, раждаемостъта е доста намалѣла презъ последното десетилѣтие, въ сравнение съ годинитъ преди последнитъ две войни. Напримѣръ, срѣдно годишно въ България сж били живородени презъ:

1909—1912 година	178.138 деца
1925—1928 .	191.890 .
1934 .	181.795 .
1935 .	160.445 .
1936 .	159.146 .

Абсолютно, тѣзи числа не сж отдалечени много едно отъ друго. Относително броя на населението, обаче, раждаемостъта презъ тѣзи години е значително различна. Така, за 1909—1912 години живороденитъ сж възлизали на 41.1 на 1000 жители, за 1925—1928 — 35.0, 1934 год. — 30.0, 1935 — 26.2, а за 1936 — 25.6. Нѣма, следователно, никакво съмнение, че населението въ България се намира предъ едно не случайно, а трайно намаление на раждаемостъта. Все пакъ, размѣртъ, въ който е намалѣла раждаемостъта, не считамъ, че е толкова страшенъ и заплашителенъ за растежа на нашето население.

Ако сравнимъ раждаемостъта въ странитъ на Европа съ раждаемостъта въ България, ще видимъ, че малко страни изпреварватъ България — повечето оставатъ много по-назадъ. Ето даннитъ:

На 1000 жители живороденитъ сж възлизали, както следва:

Държави	1932	1933	1934	1935
	г о д и н и			
Европейска Русия*)	44.1	44.5	43.9	?
Украйна**)	40.3	37.9	33.8	?
Румжния	35.9	32.0	32.4	?
Португалия	32.5	29.7	28.4	28.4
България	31.5	29.2	30.0	26.3
Гърция .	28.5	27.8	31.2	28.3
Италия .	28.1	28.2	26.1	25.2
Полша .	28.8	26.5	26.5	26.1

България заема пето мѣсто по раждаемостъ. Първо мѣсто заема Съветска Русия, а второ — Украйна. Раждаемостъта въ тѣзи две страни, особено въ Съветска Русия, значително превъзхожда раждаемостъта въ България. Нека не се забравя, обаче, че даннитъ за Русия и Украйна се отнасятъ за по-раншни години, когато и въ България раждаемостъта е била

*) Даннитъ се отнасятъ за 1926, 1927 и 1928 години.

**) Даннитъ се отнасятъ за 1927, 1928 и 1929 години.

по-голъма. Все пакъ, разликата само би се намалила. Населението въ Русия винаги е имало по-голъма раждаемостъ. Румжния сжщо надвишава България по раждаемостъ — румжнскиятъ народъ, изобщо, е по-плодовитъ отъ българския.

Всички останали страни въ Европа иматъ по-малка раждаемостъ отъ България. Най-голъмитъ и най-добре уреденитъ страни въ Европа сж имали следната раждаемостъ:

Д ѣ р ж а в и	1932	1933	1934	1935
	г о д и н и			
Англия и Уелсъ	15.3	14.4	14.8	14.7
Германия	15.1	14.7	18.0	18.8
Италия	23.8	23.7	23.4	23.3
Франция	17.3	16.3	16.1	15.2
Дания	18.0	17.3	17.8	17.7
Холандия	22.0	20.8	20.7	20.2
Швейцария	16.7	16.4	16.2	16.0
Швеция	14.5	13.7	13.7	13.8

България винаги сж се раждали относително повече деца, отколкото въ градоветъ. Даннитъ сж следнитъ:

На 1000 жители живороденитъ сж възлизали, както следва:

Год.	Въ градо- ветъ	Въ селата
1911	30.1	42.6
1912	31.0	44.2
1925	28.8	39.0
1926	27.5	39.0
1927	25.2	35.3
1928	23.9	35.5
1932	22.6	33.9
1933	21.6	31.2
1934	21.2	32.5
1935	19.3	28.2
1936	18.7	27.5

Безъ изключение въ селата сж били живородени относително много повече деца, отколкото въ градоветъ. Първоначално човѣкъ остава съ впечатление, че разликата между раждаемостъта въ селата и градоветъ все повече и повече се изравнява, щомъ като абсолютно намалява. Абсолютната разлика е била, действително, въ по-далечното минало по-голъма, но тя още не ни показва, че раждаемостъта въ селата и градоветъ е съ тенденция да се изравнява. Напротивъ, ако изчислимъ, колко сж се родили въ повече въ селата спрямо роденитъ въ градоветъ, ще видимъ, че сега въ селата се раждатъ относително повече деца, отколкото въ градоветъ. Пресмѣтанятията ни даватъ следнитъ резултати:

На 100 живородени въ селата се падатъ въ градоветъ:

1911	16.7
1912	16.5
1925	18.9
1926	17.7
1927	18.5
1928	17.5
1932	18.0
1933	18.8
1934	17.8
1935	18.7
1936	18.6

Една отъ причинитъ за различната раждаемостъ, както въ селата, тъй и въ градоветъ, е възрастта главно на майката.

Както въ градоветъ, така и въ селата се забелязва едно и сжщо явление — раждаемостъта на законни деца се увеличава между по-младитъ майки и намалява между по-възрастнитъ.

Тази тенденция — намалението на раждаемостъта между по-възрастнитъ майки, се вижда по косвенъ начинъ отъ броя на децата, родени отъ една майка. Относителнитъ числа сж следнитъ (вж. таблицата на стр. 257, горе въ лѣво).

Може да се приеме, както за градоветъ, така и за селата, че прелома се намира при третото родено дете отъ една и сжща майка. Колкото по-вече годинитъ минаватъ, толкова майкитъ отъ градоветъ и селата ограничаватъ броя на ражданитъ деца. Все по-вече майки оставатъ съ едно, две и три деца, поради което относителния имъ брой все по-

Въ градовете:

Навършени години на майката	906/1910 г.	926/1930 г.	934 г.	935 г.	936 г.
Законнородени на 100:					
До 20	4.8	6.5	6.9	5.9	5.2
Отъ 20—24	31.1	30.4	31.8	32.7	32.9
25—29	28.5	29.5	31.0	31.6	32.1
30—34	17.7	18.3	17.9	17.6	17.8
35—39	11.7	10.6	8.6	8.7	8.7
40—44	4.5	3.7	3.1	2.6	2.5
45 и повече	1.6	0.7	0.7	0.9	0.8
Непоказани	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Общо	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Въ селата:

До 20	2.4	5.6	7.0	5.8	4.8
Отъ 20—24	29.6	32.1	32.4	33.1	33.6
25—29	26.4	28.4	29.8	30.0	30.9
30—34	19.8	17.1	17.6	17.5	17.6
35—39	12.6	10.3	2.7	9.2	8.8
40—44	6.6	4.8	3.4	3.3	3.2
45 и повече	2.6	1.7	1.1	1.1	1.1
Непоказани	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Общо	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Въ градовете:

Роденото дете е на майката:	906/90 г.	926/930 г.	934 г.	935 г.	936 г.
а с т о					
първо	23.5	29.5	34.1	34.3	35.7
второ	20.4	24.5	26.3	37.6	27.5
трето	16.2	18.0	15.5	15.1	14.3
четвърто	12.2	11.5	9.4	8.8	8.6
пето	9.1	6.6	5.9	5.6	5.3
шесто	6.6	3.9	4.0	3.6	3.5
седмо	4.7	2.5	2.2	2.3	2.3
осмо	3.1	1.4	1.2	1.3	1.3
повече отъ осмо	4.1	1.7	1.7	1.4	1.5
Общо	99.8	99.6	100.0	100.0	100.0

Въ селата:

първо	19.3	25.0	27.7	27.4	26.4
второ	19.2	21.7	23.4	23.6	25.1
трето	16.9	18.2	16.6	16.9	17.0
четвърто	13.8	13.6	11.9	11.4	11.4
пето	10.7	8.9	3.3	8.1	7.8
шесто	7.8	5.3	5.4	5.4	5.2
седмо	5.1	3.3	3.3	3.5	3.4
осмо	3.4	1.9	1.7	1.9	1.9
повече отъ осмо	3.8	2.1	1.7	1.8	1.8
Общо	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

вече нараства. Относителният брой, напримър, на майките, които сж имали едно, две и три родени по редъ деца, отъ една страна, и надъ три, отъ друга, е възлизалъ както следва (вж. табл. отдолу въ лъво).

Въ градовете:

Роденото дете на майката е:	906/1910 г.	926/1930 г.	934 г.	935 г.	936 г.
на с т о:					
До третото	60.1	72.0	75.9	77.0	77.5
Надъ третото	39.7	27.6	24.1	23.0	22.5
	99.8	99.6	100.0	100.0	100.0

Въ селата:

До третото	55.4	64.9	67.7	67.9	68.5
Надъ третото	44.6	35.1	32.3	32.1	31.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

на и сжца майка се е увеличилъ за смътка на повечето раждания.

Роденитъ законни момчета въ България презъ всички години сж повече, отколкото момичетата. Срѣдно отъ 6 до 7% законни момчета се раждатъ годишно повече, отколкото момичета. Ето даннитъ (стр. 258 горе).

Както раждаемостта не е еднаква между градското и селско население, така е тя различна и между населението съ различно въпроизповъ-

Както въ миналото, така и сега, една и сжца майка въ градовете е раждала, сравнително, по-малко деца, отколкото въ селата. Въ градовете и въ селата, обаче, майките сж ограничили ражданията въ голъмъ размъръ. Въ селата, напримър, роденитъ деца отъ три нагоре отъ една майка презъ 1926 — 1930 година сж по-малко, отколкото сж били родени въ градовете презъ периода 1906 — 1910 година. Изобщо процентътъ на роденитъ до три деца отъ една и сжца майка се е увеличилъ за смътка на повечето раждания.

Година	Момчета	Момичета	Момчета на 100 момичета
1910	93.275	86.652	107.6
1911	91.064	84.821	107.4
1912	95.720	89.209	107.3
1932	94.550	88.645	106.7
1933	88.354	82.962	106.5
1934	92.208	86.501	106.6
1935	81.788	76.566	106.8
1936	80.754	75.791	106.7

дание. Бездруго, за голѣмината на раждаемостта между населението съ различно вѣроизповѣдание не е причина вѣрата, която населението изповѣдва, а условията, при които то живѣе, неговото образование и пр. Така, на 1000 жители по вѣроизповѣдание законно и незаконно живороденитѣ сж възлизали: (срѣдната табличка):

Докато презъ периода 1909 — 1912 година живороденитѣ сж били най-много при католицитѣ, презъ 1936 — 1937 година мохамеданитѣ заематъ първо мѣсто. Прави впечатление, че ражданията на живи деца между израилитянитѣ сж силно намалели — отъ 30.75 на 100 жители

презъ 1909—1912 година, спадатъ на 22.21 презъ 1925—1928 год. и на 16.87 презъ 1933—1936 г. Не е малко намалението на живороденитѣ и при източно-православнитѣ. Отъ 41.49 на 1000 жители за първия периодъ, спада на 34.29 презъ втория и на 26.30 презъ третия периодъ.

*

Ако България може да се похвали съ доста голѣмъ процентъ раждания, трѣбва съ съжаление да се отбележи, че и умиранията не сж малко. Тѣ сж възлизали презъ:

Вѣроизповѣдание	1909/1912 г.	1925/1928 г.	1933/1936 г.
Източно-православни	41.49	34.29	26.30
Мохамедани	39.65	40.02	38.32
Израилитяни	30.75	22.21	16.87
Армено-григориянци	24.13	25.46	13.97
Католици	42.37	38.80	31.53
Протестанти	30.97	32.84	26.50

1909—1912 година на	99.636 души
1925—1928 " " 1	" " "
1934 " " 85.046	" " "
1935 " " 89.086	" " "
1936 " " 87.723	" " "

отколкото презъ 1909—1912 година, когато населението се е увеличило въ много по-голѣмъ размѣръ. Презъ 1934, 1935 и 1936 години, естествено, положението е много по-благоприятно, тъй като абсолютния брой на умиранията сж значително намалели при доста увеличено население. Най-добре това се очертава отъ относителнитѣ числа. Напримѣръ, презъ периода 1909—1912 година на 1000 жители сж умрѣли 23.0, презъ 1925—1928 — 18.5, а отъ 1928 година насамъ, къмъ срѣдата на всѣка година умрѣлитѣ сж възлизали на

Това явление въ живота на българския народъ, естествено, е много радостно и насърчително.

Въ сравнение съ останалитѣ страни въ Европа, България заема девето мѣсто по смъртностъ безъ мъртвороденитѣ. Таблица на стр. 259 горе показва, колко души, безъ мъртвороденитѣ, сж се родили срѣдно на 1000 жители.

1929 година	17.7‰
1930 "	15.8 "
1931 "	16.7 "
1932 "	16.2 "
1933 "	15.3 "
1934 "	14.0 "
1935 "	14.3 "
1936 "	13.8 "

Сигурно, ако направимъ сравненията за по-дълъгъ периодъ, положението на нашата страна нѣма да остане сжщото, но за цитиранитѣ четири години щастливо заемаме девето мѣсто по смъртностъ. За тѣзи

1909—1912 година

на 100 жители		
	Въ селата	Въ градовете
мъже	23.6	22.3
жени	23.1	20.4
Общо	23.4	21.4

1925—1928 година

мъже	19.4	17.6
жени	18.6	16.9
Общо	19.0	17.2

1933—1936 година

мъже	15.4	13.7
жени	14.7	12.2
Общо	15.0	12.9

Следователно, въ селата умиратъ, както мъже, така и жени повече, отколкото въ градовете. Тъзи данни идватъ да оборятъ разпространеното убеждение у насъ, че селенитѣ въ България сж по-здрави, отколкото гражданитѣ. Това ни показва сжщо, че за доброто здраве на човѣка не е достатъченъ само чистъ въздухъ. Много условия липсватъ още на нашия селенинъ, за да може да има по-добро здраве и по-дълъгъ животъ. Въ България, изобщо, много хора умиратъ въ своята ранна и много ранна възраст. Специално, селското население надминава въ това отношение градското. Напр., на 1000 жители отъ всѣка възраст сж умрѣли презъ периода 1925—1928 г. (табл. долу).

Отъ тѣзи данни се вижда, че до 40 годишна възраст общо взето въ градовете умиратъ по-малко хора, отколкото въ селата. Отъ тази възраст нагоре смъртността въ селата е по-малка, отколкото въ градовете. Смъртността между мъжетѣ въ селата и градовете показва следното различие: до 25 годишна възраст мъжетѣ въ селата умиратъ повече, отколкото въ градовете. Въ всички по-горни възрасти, въ градовете умиратъ повече мъже, отколкото въ селата. Смъртността на женитѣ въ селата до 60 годишна възраст е по-голяма, отколкото въ градовете. Това показва, че жената въ градовете е изложена по-малко на преждевременна смъртъ и, изобщо, по-добре се грижи за своето здраве. Отъ 60 години нагоре женитѣ въ градовете умиратъ повече отколкото въ селата.

Възраст въ навършени години	Въ селата:			Въ градовете:		
	Мъже	Жени	Всичко	Мъже	Жени	Всичко
До 14	29.0	27.3	28.1	25.1	22.8	24.0
Отъ 15—19	5.4	5.9	5.6	4.8	6.4	5.6
20—24	7.3	8.4	7.9	6.3	8.2	7.2
25—29	5.6	8.6	7.1	7.0	7.2	7.1
30—39	6.0	8.5	7.3	7.6	6.5	7.1
40—49	8.4	8.8	8.6	10.1	7.5	8.8
50—59	15.3	13.1	14.2	19.7	12.9	16.3
60—69	29.9	27.9	28.9	38.8	29.5	34.2
70—79	64.9	62.1	63.5	76.9	63.4	69.7
80 и повече	134.8	129.0	132.0	155.5	145.6	149.8

Възраст смъртността между женитѣ е по-голяма, отколкото между мъжетѣ. Отъ тази възраст на горе относително умиратъ повече мъже, отколкото жени.

И тѣзи данни идватъ да ни покажатъ, че доброто здраве на селенина и селенката, което много често се сочи за примѣръ, далече не е действително. Здравето на нашия селенинъ и селенка, поради редъ причини, е по-лошо отъ това на гражданина и гражданката.

Че това е така, ни показватъ индиректно и даннитѣ, които имаме за умираанията, споредъ занятieto на умрѣлитѣ лица.

Сравнена смъртността между мъжетѣ и женитѣ въ селата и градовете поотдѣлно, даватъ ни следната картина: До 14 годишна възраст въ селата умиратъ повече мъже, отколкото жени, до 50 годишна възраст смъртността е по-голяма при женитѣ, отколкото при мъжетѣ. Отъ 50 годишна възраст нагоре умираанията между мъжетѣ сж повече, отколкото между женитѣ.

Въ градовете умиратъ до 14 годишна възраст по-малко жени, отколкото мъже. До 30 годишна

На 1000 жители отъ едно и също занятие сж умрѣли срѣдно годишно:

З а н я т и е	1910/11 г.		1925/28 г.	
	Активни	Неактивни	Активни	Неактивни
Земедѣлие	13.0	37.4	9.6	33.3
Мини, кариери, солници	11.8	13.9	8.7	19.5
Преработка на материали	12.3	21.9	9.9	22.0
Преносъ: сухопѣжт., водент.	12.8	22.0	10.1	21.6
Сѣловѣдѣние	7.0	16.7	6.8	17.7
Търговия, кредитъ	10.5	14.8	11.5	17.2
Домашни и лични услуги	10.2	29.9	7.9	18.6
Наука, образование, религия	10.2	18.8	9.2	18.3
Здравеопазване, лѣкуване	11.1	16.9	8.1	13.3
Обществено устройство	5.9	16.9	6.8	16.2
Общи работници, надничари	50.2	44.2	28.1	49.0
Пенсионери, рентиери . .	18.4	9.2	30.7	11.8
Лица, издържани отъ учреждения, непоказани . . .	27.8	47.3	35.0	25.0

Като изключимъ пенсионеритѣ и лицата, издържани отъ учреждения, ще видимъ, че умиранията между активнитѣ и неактивнитѣ за периода 1910—1911 год. се падатъ на първо мѣсто на общитѣ работници и надничаритѣ и на второ мѣсто — на земедѣлцитѣ, животовѣдцитѣ и лесовѣдцитѣ. За периода 1925—1928 година активното земедѣлско население държи пето мѣсто по умирания, следъ като изключимъ последнитѣ две групи занятия. Неактивното земедѣлско население, обаче, идва

на второ мѣсто — следъ неактивното население: общи работници и надничари. Следователно, селянитѣ и селянкитѣ въ България, голѣмата частъ отъ които сѣставляватъ земедѣлското население, сѣвсемъ не сж отъ най-здравитѣ.

Интересни сж по-нататѣкъ даннитѣ за умиранията по вѣроизповѣдание:

	1909—1912 г.			1925—1928 г.			1933—1936 г.		
	Н а 1000 ж и т е л и :								
	Мъжѣ	Жѣни	Общо	Мъжѣ	Жѣни	Общо	Мъжѣ	Жѣни	Общо
Източно-правосл.	23.0	22.0	23.0	18.5	17.4	18.0	14.2	13.1	13.7
Мохамедани . .	25.9	26.9	26.4	21.9	22.3	22.1	20.2	20.7	20.5
Израилтяни . .	14.1	12.5	13.3	11.9	10.3	11.1	10.2	10.1	10.2
Армено-григор.	21.7	17.1	19.6	19.5	14.6	17.1	14.8	11.4	13.1
Католици . . .	27.6	25.7	26.7	23.2	20.3	21.7	17.2	15.6	16.4
Протестанти . .	17.7	16.8	17.3	16.2	15.8	16.0	13.5	11.4	12.4

Презъ третѣ периода смъртността е най-малка между израилтянското население. Следъ тѣхъ идватъ протестантитѣ, армено-григориянитѣ и четвърто мѣсто се заема отъ източно-православнитѣ. Мохамеданитѣ оставатъ на последно мѣсто. Тѣзи относител-

ни числа очертаватъ при какви материални условия живѣе населението отъ разнитѣ вѣроизповѣдания.

Общо взето, населението при всички вѣроизповѣдания е намалило своята смъртностъ въ много голѣми размѣри. Изключение правятъ само мохамеданитѣ и израилтянитѣ. Мохамеданитѣ не сж научили много нѣщо за своето здраве презъ последнитѣ 2—3 десетилѣтия, а израилтянитѣ не сж могли да намалятъ своята смъртностъ по-чувствително, поради това, че нѣматъ възможностъ, изобщо, много да я намаляватъ. Тя е била, въобще малка презъ всички периоди.

Смъртността между мъжетѣ е по-голѣма, отколкото при женитѣ. Изключение правятъ само мохамеданитѣ, при които женитѣ умиратъ повече отъ мъжетѣ. Мохамеданитѣ въ България, изобщо, много малко се

грижатъ за своето здраве, но здравето на жената мохамеданка стои по-назадъ и отъ това на мъжа мохамеданинъ.

*

Върѣвки, сравнително, голѣмата смъртностъ въ България, естествено нарастване на населението е едно отъ най-голѣмитъ отъ странитѣ, въ които има официална статистика. Изобщо, малко сж странитѣ, на които естественото нарастване на населението да е по-голѣмо отъ това на нашата страна. Разбира се, този фактъ съвсемъ не трѣбва да бжде утѣшителенъ за насъ. Ние не можемъ да се осланяме на това, че нашето население силно се увеличава, за да не обръщаме внимание на голѣмата смъртностъ. Напоследѣкъ се чуватъ гласове въ полза на увеличаване раждаемостта въ България, за да се увеличи повече естественото нарастване на населението. Считамъ, че всички, които поддържатъ тази теза, сж на погрѣшенъ пътъ. Раждаемостта въ България е все още доста голѣма. Голѣма е още, обаче, и смъртността. Всички усилия, които трѣбва да употребимъ за увеличение естественото нарастване на нашето население, не трѣбва да бждатъ насочени къмъ увеличаване на раждаемостта, а — къмъ намаляване на смъртността. По този начинъ, ще се постигнатъ сжщитѣ резултати, ще се постигне целта. Разликата, обаче, се крие въ това, че на българския народъ ще се спестятъ много скърби, много мъжки морални и материални. Каква полза отъ това, че много деца се раждатъ, когато и много умиратъ. Въ всѣко отношение е по-добре да се намали смъртността, за да се получи при равна раждаемостъ по-голѣмо естествено нарастване на населението.

Странитѣ, населението на които се е увеличавало по-бързо, отколкото на България, сж следнитѣ:

	1932 г.	1933 г.	1934 г.	1935 г.
Европ. Русия*)	23.2	22.0	25.0	?
Украйна**)	22.5	21.4	16.8	?
Египетъ .	14.1	16.3	14.4	15.2
България .	15.2	13.6	16.0	11.8
Аржентина	16.0	14.1	13.7	12.6
Гърция .	10.5	11.9	16.2	13.4
Полша .	13.8	12.3	12.1	12.1

Много сж странитѣ, обаче, които иматъ много малко естествено нарастване на населението си. Изобщо, естественото нарастване на населението на повечето страни е по-малко отъ 10 на 1000 жители. Някои европейски страни, обаче, иматъ съвсемъ малко нарастване на населението си. Тѣзи страни сж следнитѣ: (въ лѣво).

Естественото нарастване на населението въ България е било въ миналото по-голѣмо. Абсолютнитѣ и относителни

числа сж следнитѣ за естественото увеличение на населението:

	1932 г.	1933 г.	1934 г.	1935 г.
Франция .	1.5	0.4	1.0	-0.5
Австрия .	1.3	1.1	0.8	+0.6
Естония .	2.8	1.5	1.3	+1.0
Швеция .	2.9	2.5	2.5	+2.1
Англия .	3.2	2.1	3.0	+3.0

Години	Абсолютно	На 100 жители
1901—1905	70.605	18.2
1906—1910	76.562	18.3
1921—1925	92.957	18.2
1926—1930	84.995	15.2
1931—1935	82.426	13.8
1936	71 423	11.5

*) Даннитѣ сж за 1926, 1927 и 1928 год.

**) „ „ 1927, 1928 и 1929 год.

ВЪРХУ КОНСУМАЦИЯТА, ЖИЗНЕНИЯ УРОВЕНЪ И ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЪ ВЪ ВРЪЗКА СЪ ТЪХЪ

отъ

АСЕНЪ КЕМИЛЕВЪ

Ако има област на стопанския животъ, която до сега да не е била достатъчно добре проучена, това е безспорно областта на консумацията. За да се стигне до това нейно изоставяне, може би първопричината се крие въ теоретичното схващане за непотрѣбността на едно задълбочаване въ тази област на економиката. Това теоретично схващане води началото си още отъ бащата на политическата економия, Адамъ Смитъ, който въ книгата си „Богатството на народитѣ“ се е произнесълъ по следния начинъ за консумацията: „Консумацията е единствениятъ край и целъ на всѣко производство и интереситѣ на производителитѣ може да се очаква, че ще се развиятъ дотолкова, доколкото това се налага отъ задоволяването на нуждитѣ на консуматоритѣ. Тази максима е толкова съвършено очевидна, че би било абсурдъ да се заемаме да я доказваме“. Съ това се е предрешилъ въпроса за нуждата отъ проучване въ теоретична насока на въпроситѣ за консумацията. Едва следъ свѣтовната война въ Съединенитѣ Щати се започнаха нови и сериозни проучвания на тѣзи въпроси, които проучвания скоро прехвърлиха океана и дори станаха единъ отъ централнитѣ въпроси, съ които отъ нѣколко години се занимаватъ стопанскитѣ и социални служби на Обществото на народитѣ.

За забавянето въ развитието на този клонъ отъ политическата економия съществуватъ разни причини, между които по-важнитѣ, изброени отъ Е. Ellis Hoit¹⁾, сж следнитѣ:

1) Бавното събиране на достовѣрни материали относно консумацията поради скъпото имѣ доставяне, както и поради нуждата отъ висококачествени специалисти за разработка на даннитѣ;

2) Бавното развитие на социалнитѣ науки, съ които консумацията е въ най-тѣсна връзка. Консумацията е извънредно много зависима отъ психологията, антропологията, дори и биологията, които сж нови науки, а най-ново е свързването имъ съ стопанския животъ.

3) Считането на консумацията като напълно частна работа, която не може да се засяга отъ общи принципи. Макаръ производството и разпредѣлението да имаха отдавна установени общовалидни закони, мислѣше се, че всѣки консуматоръ има свои закони само за себе си, че между хиляда консуматори ще се намѣрятъ хиляда начина на консумация, които е невъзможно да се проучатъ и подведатъ подъ общъ знаменателъ. Само въ последно време по-задълбоченото изучаване на психологията и на „желанията“ можа да ни покаже естеството на търсенето, на избора, както и на връзкитѣ имъ съ пазаря.

4) Като последна важна причина за забавянето на развитието на науката за консумацията се указватъ ограниченитѣ възможности за консумация за голѣми маси отъ хора, като напримѣръ тия, които живѣятъ

¹⁾ Е. Ellis Hoit: Consumption in our Society, New-York, 1938.

въ полузатворени стопанства, които иматъ малки доходи и т. н., или пъкъ тия, които, макаръ и богати, живѣятъ споредъ стари традиции, които не желаятъ да измѣнятъ.

Що е консумация?

Въпросътъ изглежда малко неумѣстенъ, защото отъ индивидуално гледище е известно, че консумация означава крайната цель на стопанската дейность, точно така, както я бѣ дефиниралъ въ 1776 година Адамъ Смитъ.

Въ народостопански смисълъ на думата, обаче, консумацията не винаги може да се разглежда толкова просто, защото народното стопанство консумира и производството на машини, които отъ своя страна служатъ за основа на ново производство. Въ този случай, консумацията на машинитѣ е само срѣдство, за да се достигне до крайната консумация на стопанскитѣ блага и услуги. Машинитѣ, както и услугитѣ на общественитѣ организации, както и въобще всички дейности, които сж насочени къмъ доставяне на блага отъ материаленъ и нематериаленъ характеръ, консумирайки други стопански блага, не представляватъ отъ себе си консумация въ вида, който ни интересува.

Използуването на стопанскитѣ източници, както това много добре се изтъква отъ Е. Еллисъ Хойтъ, има прѣка и непрѣка цель. Консумация въ общонароденъ смисълъ, т. е. съ огледъ на жизненото ниво на народа, е само консумацията отъ последния консуматоръ.

Общата консумация на крайнитѣ консуматори въ едно народно стопанство ще ни даде представа и за жизнения уровень на народа.

Центърътъ на проблемата за консумацията лежи въ опредѣлянето на консумативнитѣ нужди на отдѣлнитѣ индивиди и на населението. Тѣзи нужди не сж само отъ материаленъ характеръ, но колкото и да сж нематериални (музика, религия) тѣ все пакъ изискватъ отдѣлянето на части отъ общия фондъ на индивидуални и национални доходи, които се отправятъ къмъ тѣхъ (заплащане концерти, покупка на ноти, строежъ на църкви и т. н.). Нуждитѣ на консуматора, могатъ поради това да бждатъ раздѣлени на физиологически, на социални, религиозни, културни и естетически, които до голѣма степенъ се покриватъ съ културнитѣ, безъ, обаче, да се отождествяватъ.

Съ дефиницията и разработката на тѣзи основни видове нужди, които иматъ многобройни поддѣления, произходи, основания, изгледи за развитие, източници за задоволяване и т. н., тукъ нѣма да се занимаваме, тъй като това би ни отнело извънредно много мѣсто. Ето защо, ще преминемъ къмъ опредѣлянето на понятието жизненъ уровень, което сжщо така до сега е давало поводъ за много спорове.

Жизнениятъ уровень.

Обикновено подъ жизненъ уровень се разбира консумацията на количествата хранителни продукти, облѣкло, използуване на жилища и др. подобни отъ известна социална класа или народъ. Това опредѣление, обаче, което обикновено служи и като основа на сравненията между жизненитѣ уровни на народитѣ и социалнитѣ класи, не е пълно, нито изразително, тъй като липсва обективна база, въ сравнение съ която да

се види, дали е достатъчно или недостатъчно. Затова и Обществото на народитѣ е натоварило г. проф. М. Н. Ф. Холъ, директоръ на Лондонския националенъ институтъ за стопански и социални проучвания, да изследва тази материя. По негово искане г. проф. Холъ е направилъ и публикувалъ една извънредно ценна „анкета върху националнитѣ и международни мѣроприятия за повишение на жизнения уровеньъ“*). Въ тази своя книга той изтъква недостатъчността на дадената по-горе дефиниция за жизнения уровеньъ и е склоненъ повече да възприеме опредѣлението на Аристотелъ за *sumptum bonum* като най-близко до истинското опредѣляне на жизнения уровеньъ. Подъ този „сумумъ бонумъ“ би трѣбвало да се разбиратъ интелектуалнитѣ и духовни особености на класитѣ и народитѣ, които често пѣти налагатъ известни материални лишения или оскъждици, но въ замѣна на това даватъ на отдѣлнитѣ индивиди чувството, че живѣятъ действително цененъ и достоенъ животъ.

Настрана отъ това общо опредѣление на жизнения уровеньъ, обаче, стоятъ физиологическитѣ нужди на хората, които трѣбва непременно да бждатъ задоволени, за да може индивидътъ да се развива нормално. Това е физиологическиятъ екзистенцъ минимумъ на широкитѣ народни маси. Никога досега, както това казва и проф. Холъ, не е било възможно да се очертае така добре този екзистенцъ минимумъ, защото и никога до сега физиологията не е била достигнала до едно развитие, годно да ни освѣтли по този толкова важенъ въпросъ. Човѣшкиятъ животъ е изтъканъ отъ нужди, но между тия нужди има необходимости, безъ които не може да се живѣе, или ако се живѣе, то става за смѣтка на единъ физиологически регресъ, съкратяване продължителността на живота, по голѣма заболяемостъ и т. н. Количественото и качествено опредѣляне на тия нужди днесъ ни дава физиологията. За установяването на физиологическитѣ нужди отъ храна Обществото на народитѣ назначи единъ широкъ комитетъ отъ специалисти, който презъ миналата година излѣзна съ своя последенъ (четвърти) томъ отъ проучванията си, въ които ясно проличава, че голѣми части и цѣли народи, между които може да се помѣсти почти изцѣло и нашиятъ, живѣятъ значително подъ физиологическитѣ необходимиости за достигането на единъ истински екзистенцъ минимумъ.

Едно добро доказателство за съществуването на голѣми разлики между жизненитѣ уровени на отдѣлнитѣ страни, които разлики довеждатъ до увеличена смъртностъ, е процентътъ на смъртността въ отдѣлнитѣ страни. Този процентъ се е очерталъ въ странитѣ съ различенъ жизненъ уровеньъ както следва:

Нова Зеландия	8.2	Англия	12.0
Холандия	8.7	Румжния	24.2
Австралия	9.5	Египетъ	26.7
Швеция	11.7	Цейлонъ	36.6

Би могло да се твърди, обаче, че различията въ смъртността се дължатъ не само на различия въ консумацията, но и на други причини. Но известни изследвания въ Англия показватъ, че при всички равни други условия богатитѣ области на тази страна даватъ съ 30% по-малка смъртностъ отъ срѣдната, докато беднитѣ краища даватъ смърт-

*) Societe des Nations. Comité Economique: Enquete preliminaire, sur les mesures d'ordre national et international visant a relever le niveau d'existence, par M. N. F. Hall. 1938.

ностъ съ 40% по-голяма отъ срѣдната. Това значи, че действително лошото поддържане и недостатъчно подхранване на човѣшката машина съкращава нейния животъ.

При това положение закрепяването на жизнения уровень на широкитѣ народни маси на едно такова ниво, което би позволявало нормалното физиологическо развитие на човѣшкия животъ, може да се счете като една отъ първитѣ, ако не и първата целъ на конкретната стопанска политика на правителствата.

Фактори, отъ които зависи жизнениятъ уровень.

Основниятъ факторъ, отъ който зависи жизнениятъ уровень, обикновено се приема, че е доходътъ. Зависимостта между доходи и консумация е толкова голяма, че тя предхожда, погледнато по принципъ, всички останали зависимости. Но освенъ доходитѣ извънредно важни сж ценитѣ, които съ движението си промѣнятъ реалния доходъ, макаръ и номиналниятъ да остава непромѣненъ. Извънредно важно е и това, дали доходътъ е париченъ или до голяма степенъ натураленъ, както е случаятъ въ България, защото при натураленъ париченъ доходъ стопанинътъ е принуденъ да живѣе само отъ това, което самъ добива, безъ огледъ на това дали производството му отговаря на изискванияте на физиологията, хигиената и т. н.

Реалниятъ доходъ, отъ своя страна, зависи отъ редъ условия, между които фискалната политика на държавата е извънредно важна, а отъ голямо значение сж сжщо така организацията и рационализацията на търговията на дребно. Номиналниятъ доходъ на отдѣлни класи може да расте, а въпрѣки това, поради поскупването на стокитѣ било поради усилено косвено облагане, било поради увеличаване разликата между цени на едро и дребно, недостатъчно производство въ сравнение съ консумативнитѣ нужди, консумацията на отдѣлнитѣ жизнени единици да намалява.

Ето защо, политиката на отдѣлнитѣ правителства, която би целяла повишаването на жизнения уровень на народа, ще трѣбва да има за центъръ, или по-скоро за изходна точка, консумативнитѣ нужди и възможности на широкитѣ народни маси, въ полза на които е отправена.

У насъ, за да вземемъ близъкъ примѣръ, вмѣсто тази изходна точка най-често се взема предвидъ фискалния интересъ, следъ това този на производителя, а най-после интересътъ на консуматора. Въ най-добрия случай се размѣня мѣстото на първитѣ два интереса. Особено популярна е станала максимата за подкрепа на всѣка цена на производството, независимо отъ това какъ тази подкрепа ще се отрази на консуматора. Този общъ принципъ въ основата си е добъръ, защото е известно, че щомъ като има защитено производство, ще има защитени доходи на производителитѣ и по-голяма консумация отъ тѣхна страна.

Но ако тази максима важи безъ остатъкъ за защитата на зърненото производство напримѣръ, защото производители на зърнени храни сж 80% отъ българскитѣ граждани, не е сжщо положението при производството напримѣръ на конопъ, тъй като благоприятствуванитѣ отъ защитата на конопа съ специаленъ законъ (който предвиждаше, че непременно известенъ процентъ конопъ трѣбва да се съдържа въ амбалажнитѣ торби за зърнени храни, възлизаха на 1000 семейства отъ Па-

зарджишко, а пострадаха консумативните интереси на цялото производително население, което употребява като амбалаж на производството си торби.

Единъ примѣръ, който засяга градското население, е сжщо така този съ общата съ гумени подметки. За да се защитятъ интереситъ на кожарскитѣ фабрики (които работятъ сжщо така съ вносни сурови материали), или на занаятчиитѣ обувари, които лесно биха могли да се приспособятъ къмъ поправки и на гумени обувки, се забрани производството на последнитѣ. Въ резултатъ, явяватъ се инициативи на ф-ка „Бакишъ“ да изнася отлични обувки съ гумени подметки, които обикновено сж по-трайни отъ гъоновитѣ, по 120 лева чифта, докато мѣстнитѣ гъонови обувки струватъ надъ 300 лева. Явно е въ случая, безъ да влияе въ повече подробности относно преимуществата или недостатѣцитѣ на тия мѣрки, че тѣ сж имали за основа защитата на известна категория съществуващи производители, безъ да се интересуватъ за нуждитѣ на голѣми социални категории, които надвишаватъ много пжти по брой производителитѣ и които по правило се намиратъ на единъ жизненъ уровеньъ, който е значително по-низъкъ отъ екзистенцъ-минимума.

Новото въ правителственитѣ стопански политики напоследъкъ, особено въ Германия, скжсва съ това разбиране за изхождане само отъ производителния интересъ при разрешаването на консумативнитѣ проблеми. Разбира се, нуждитѣ на военна авархия не веднѣжъ сж заставяли правителствата да нарушаватъ този принципъ, но ако това е правено въ известни области умишлено, то въ други, не по-малко обширни, сж направени всички възможни усилия за облекчаване положението на консуматора, като се е рационализирила търговията, намалявала разликата между цени на едро и дребно, увеличавала заетостта на работната ржка, доходитѣ и производството, намалявалъ фискализма при артикулитѣ отъ първа необходимостъ и т. н.

Нѣкои отъ тѣзи насоки на държавната политика ние ще разгледаме по-нататъкъ. Но преди това би трѣбвало да изтъкнемъ, че държавнитѣ мѣроприятия, които целятъ повдигането на жизнения уровеньъ на широкитѣ маси, нѣматъ другъ изходенъ пунктъ, освенъ интереситѣ на тия маси. Ако интереситѣ на голѣмото мнозинство сж такива на производители, то се защитаватъ производителитѣ; ако мнозинството въ известни случаи се явява като консуматоръ, а срещуположния производителски интересъ, който евентуално би пострадалъ, е на незначително число лица, правилното е да се защитаватъ консумативнитѣ интереси.

А общо въ всички случаи правило е държавата да търси начини за увеличаване на реалния доходъ на населението.

Тукъ, обаче, съществуватъ нови и извънредно интересни проучвания за това, какъ влияе увеличениятъ доходъ върху консумацията на широкитѣ маси.

Влияние на доходитѣ върху консумацията.

Голѣмата заслуга на г. проф. Холъ по отношение на установяването на влиянието, което увеличениятъ доходъ указватъ върху консумацията, се крие въ това, че той посочи прѣвъ и твърде ясно реакциитѣ, които се проявяватъ у консуматоритѣ взети общо, при едно повишение на доходитѣ или равноценно поевтиняване на живота.

Той установи, че съществуват две групи стоки на днешните пазари (съ огледъ на консуматора, разбира се): 1) които показват еластичностъ въ търсенето и предлагането си и 2) които сж нееластични въ това отношение. Конюнктурнитѣ промѣни при единитѣ предизвикватъ значителни увеличения или намаления въ търсенето, докато другитѣ показватъ устойчивостъ спрямо измѣненията въ ценитѣ и доходитѣ.

Нееластичнитѣ продукти сж тия отъ първа необходимостъ, а еластичнитѣ сж тия, които могатъ да се замѣнятъ съ други или се явяватъ като по-малко необходими въ съзнанието на консуматора.

При увеличение на дохода не се запазва сжщата пропорция въ разпредѣлението на консумацията на отдѣлни артикули, каквото разпредѣление е имало до преди увеличението на дохода. Съ придобитата въ повече покупателна способностъ обикновено се купуватъ стоки, каквито по-рано не сж се купували, а се увеличава много въ по-малкъ процентъ консумацията на хранителни продукти, или на други стоки отъ първа необходимостъ.

При това различията въ увеличението или намалението на търсенето сж голѣми въ зависимостъ отъ това дали се касае до измѣнение на реалния доходъ на консумативната личностъ посрѣдствомъ измѣнение въ ценитѣ на стокитѣ, или посрѣдствомъ измѣнение въ номинално получавания доходъ.

Едно извънредно важно проучване съ огледъ на жизнения уровеньъ, извършено пакъ отъ Обществото на народитѣ, е това върху „храненето въ връзка съ хигиената, земедѣлието и стопанската политика“. Въ това ценно издание е направено сжщо така изследване за влиянието на измѣненията на доходитѣ върху консумацията на хранителни продукти. И тукъ сж направени констатации, които сж сжществени. Така, съвременната наука дѣли хранитѣ, които поглъща човѣкъ, на две голѣми групи: енергетични храни (т.е. такива, които даватъ необходимитѣ калории на човѣшкото тѣло) и покровителствени храни (т.е. такива, които съдържатъ витамини и други елементи, предпазващи човѣшкото тѣло отъ заболявания). При изследванията, които се правятъ въ връзка съ промѣнитѣ въ търсенето на отдѣлни видове храни въ зависимостъ отъ измѣненията въ дохода, се констатира, че енергетичнитѣ храни сж нееластични по отношение на търсенето, докато покровителствениитѣ сж еластични. Въ доклада на Обществото на народитѣ*) се казва:

Всѣко измѣнение въ цената на нѣкоя стока предизвиква две различни реакции въ търсенето: на първо мѣсто то измѣня реалниятъ доходъ на консуматора, като повишава покупателната му способностъ въ случай на спадане на цената, или я намалява въ случай на повишение. Това увеличение или намаление на покупателната способностъ може да предизвика увеличение или намаление на консумацията не само на стоката, чиято цена е измѣнена, но и на една или друга различна стока, въ зависимостъ отъ предпочитанията на консуматоритѣ. На второ мѣсто, всѣко измѣнение на цената на известна стока, измѣня по отношение на останалитѣ стоки нейната скжпотия или евтиния. Това влияние е извънредно важно, когато консуматоритѣ могатъ да си доставятъ съ успѣхъ близки по качество и количество други стоки.

*) Volume III, "L'alimentation" dans divers pays, стр. 185 и 186.

„Еластичността на търсенето на една стока, като функция на нейната цена (т. е. на относителното ѝ посъкжпване или поевтиняване спрямо останалитѣ стоки съ непромѣнени цени) има две компоненти: отъ една страна промѣни въ търсенето дължими на измѣненията, които ценитѣ нанасятъ върху реалния доходъ и отъ друга страна — замѣстванията между отдѣлнитѣ стоки, които ставатъ поради посъкжпванията на едни, а непосъкжпването на други. По отношение на храненето констатира се, че общо взето увеличението на дохода отива повече въ полза на консумирането на покровителствени храни, отколкото въ консумацията на енергетични; съ други думи, колкото повече се увеличава доходътъ, толкова повече консуматоритѣ показватъ тенденция да консумиратъ повече покровителствени, отколкото енергетични храни. Отъ това следва, че покровителственитѣ храни сж еластични по отношение на търсенето, а енергетичнитѣ не сж еластични, съ изключение на случаитѣ, когато могатъ да се замѣстятъ съ други храни. Ако, следователно, се констатира, че цената на енергетичнитѣ храни общо взето спадне по отношение на другитѣ стоки (напримѣръ, спадне цената на зърненитѣ храни), то не можемъ да очакваме, че ще настѣпи едно съответно или пропорционално увеличение на консумацията на енергетични храни; ще се констатира по-скоро, че увеличената покупателна способностъ се е отправила къмъ покровителственитѣ храни, чието търсене е еластично“.

Съ огледъ на политиката по повдигане жизнения уровеньъ на населенята това е много важно, защото може да се предвиди отъ какви храни се чувствува недостигъ въ храненето на отдѣлнитѣ социални категории, може да се пресмѣтне къмъ какви артикули ще се отправи една увеличена покупателна способностъ и, следователно, какво трѣбва да се направи, за да се отправи покупателната способностъ именно тамъ, където е нужно съ огледъ на повишаването на физиологическия жизненъ уровеньъ.

Като разпростира констатациитѣ на Комитета по храненето върху всички консумативни области, г. проф. Холъ идва до заключението, че сжществуватъ две влияния на реалния доходъ на консуматоритѣ върху консумацията: 1) Прѣко влияние, при което увеличението или намалението на реалния доходъ довежда до увеличение или намаление на търсенето на по-рано консумиранитѣ стоки и 2) Непрѣко влияние, когато увеличението или намалението на реалния доходъ предизвиква засилване или отслабване на търсенето въ известни само групи, отъ по-рано консумиранитѣ стоки, или предизвиква търсене въ нови групи, които сж еластични по отношение на търсенето. Вследствие на това, ако реалниятъ доходъ се увеличи поради спадане ценитѣ на зърненитѣ храни, това не значи, че ще се увеличи търсенето на зърнени храни, а че отраженията отъ така увеличената покупателна способностъ ще се проявятъ при други консумации, като напримѣръ по луксозно облѣкло, плодове, кино и т. н.

Съ огледъ на това непрѣко влияние, което е голѣмото и сжщественото при промѣнитѣ въ консумацията, които се явяватъ вследствие на промѣни въ реалния доходъ и покупателна способностъ, държавната политика за покровителствуване на нѣкои производства е бивала често пжти увѣнчавана съ неуспѣхи. Разчитайки да повиши съ известни мѣрки консумацията на нѣкой масовъ артикулъ отъ първа необходи-

мостъ, тя достига до повишаване на консумацията на артикули отъ второстепенно физиологично-жизнено значение, тъй като тѣ сж еластични по отношение на автоматичното влияние, което доходитъ упражняватъ върху консумацията.

Ето защо, къмъ чисто стопанскитѣ методи за повишаване на стандарта на живота трѣбва на всѣка цена да се присъедини и единъ мораленъ методъ — възпитанието. Това е особено необходимо, защото много физиологични нужди, които иматъ характера на необходимости, не се чувствуватъ отъ населенията, а сж съвършено нееластични по отношение на автоматичното въздействие, което се упражнява отъ увеличението на доходитѣ.

За да може да се очаква, че дадена държавна политика ще може да има успѣхъ за покачване жизненото ниво на народа, обаче, необходимо е да се познаватъ елементарнитѣ нужди и цели, къмъ които трѣбва да се насочи държавната политика, за да се достигне наистина до едно такова подобро ниво на живота. До сега, като се абстрахираме отъ проучванията на нуждитѣ отъ облѣкло и жилища, които се правятъ отъ Обществото на народитѣ и още не сж публикувани, ние имаме пълно и всестранно проучване на физиологичнитѣ нужди само въ областъта на храненето. По отношение на жилищата съществуватъ само норми за необходимото количество въздухъ на едно лице и препорѣки за изложението на жилищата, а по отношение на облѣклото липсватъ норми за нормалното обличане.

Отъ особенъ интересъ, обаче, е съпоставянето на минималнитѣ хранителни норми и реални консумации въ чужбина и у насъ.

Хранене и жизненъ уровень.

Отъ голѣмия докладъ на Обществото на народитѣ по храненето ние ще споменемъ тукъ само една констатация, която е твърде важна за опредѣлянето на значението на отдѣлнитѣ видове храни за жизнения уровень на народитѣ. Това е констатацията, че хранитѣ не трѣбва да се преценяватъ само количествено и съ огледъ на калоричното имъ съдържание, както това е било правено до преди 20 години, но че трѣбва да се отдаде подходящо внимание на тѣхния качественъ подборъ и особено на съдържанието на покровителствени елементи (витамины) и на минерални соли. На преденъ планъ изпъква важноста на рационалното хранене за образуването на коститѣ, на зѣбитѣ и на тѣлото въобще. Новата наука за храненето обогати извънредно много познанията, придобити отъ старата и отдава много голѣмо значение на „покровителственитѣ елементи“, съдържащи се въ отдѣлнитѣ храни. Вмѣсто да се отдава значение само на тлъстинитѣ, на вжглехидратитѣ и на протеинитѣ, които сж енергетични храни, потърси се и се намѣри мѣстото въ комбинацията на хранителнитѣ елементи и на витаминитѣ, както и на минералнитѣ соли, които се съдържатъ специално въ млѣкото и неговитѣ производни (включително маслото), въ зеленчуцитѣ, плодоветѣ, яйцата, въ тѣканитѣ на жлезитѣ, въ тлъститѣ риби и въ месото¹⁾.

Храненето, обаче, е еластично по отношение на покровителственитѣ храни и затова виждаме, че колкото по-малки сж доходитѣ на известни

¹⁾ L'alimentation dans ses rapports avec l'hygiène, l'agriculture et la politique économique, т. IV, стр. 107—147.

социални групи, толкова по-голяма е консумацията на хлѣбъ и на други енергетични храни, а по-малко е това на покровителственитѣ. Това, отъ своя страна, довежда до увеличаване на смъртността поради намалената защитеностъ на организма отъ покровителственитѣ храни. Въ това отношение единъ опитъ, извършенъ въ Англия, съ преселването на известна частъ отъ лондонскитѣ жители на най-нехигиеничнитѣ и мръсни квартали въ нови и съвършено издържани въ хигиенично отношение квартали, показалъ, че смъртността между премѣстеното при по-добри жилищни условия население се е увеличила. Причината на това увеличение на смъртността е била открита въ по-скѣпия наемъ, който премѣстенитѣ е трѣбвало да плащатъ и който се е отразилъ въ качествено влошаване на храната, а отъ тамъ и въ смъртността.

Но храненето е тѣсно свързано съ доходитѣ на населението. То се влошава силно при намалени доходи, а се подобрява бавно при увеличени доходи, защото влошената храна става обичай, който на свой редъ трѣбва да се изкоренява.

Повече данни върху въпроса за храненето въ връзка съ жизнения уровеньъ ще дадемъ въ следната частъ на изложението ни, понеже би трѣбвало да свържемъ въпроса и съ положението му въ България.

Все пакъ, осигуряването на едно хранене съ огледъ на поддържането на физиологическия екзистенцъ минимумъ на широкитѣ маси се налага категорично.

Българскиятъ народъ отъ консумативно гледище

Безспоренъ фактъ е, че българскиятъ народъ се намира на едно много ниско консумативно ниво въ сравнение съ напредналитѣ въ стопанско отношение западни народи. Даннитѣ, които ще дадемъ тукъ, ще покажатъ най-ясно и недвусмислено това.

Но кои сѣ причинитѣ за ограничената и еднообразна българска консумация? — На първо мѣсто много низкиятъ доходъ на глава отъ населението. Националниятъ доходъ на страната ни се е движилъ между 34.6 милиарда лева минимумъ (1934 г.) и 56. 5 милиарда лева максимумъ (1928 г.) На глава отъ населението това дава минимумъ 5.713 лв. годишно и максимумъ 10.115 лв. годишно. Тази разлика, възлизаща почти на половината отъ дохода, е указвала, безспорно, голѣмо влияние върху общонародната консумация.

Разпредѣленъ по социални категории, годишниятъ доходъ на глава отъ населението показва една процентна устойчивостъ въ продължение на времето, но дава съществени различия за отдѣлнитѣ социални категории.

Така, напримѣръ, докато срѣдниятъ годишенъ доходъ на глава отъ активното население за земеделското стопанство възлиза на 6.638 лв. за 1935 г., за работницитѣ този доходъ е 11.386 лв., за всички обществени чиновници — 31.827 лв. а за лицата съ собствени предприятия — 27.898 лева.

Както се вижда, селскиятъ доходъ на глава отъ населението е почти два пѣти по-малкъ отъ най-низкия градски доходъ — този на работницитѣ. Това се дължи на свръхнаселеността на българското село, което не може да оползотвори полезно цѣлата разполагаема своя работна сила. Споредъ едни изчисления на Статистическия инсти-

тутъ за стопански проучвания при Софийския университетъ, броятъ на активнитѣ лица, които не могатъ да намѣрятъ приложение на труда си въ земеделското стопанство, възлиза на около 1.000.000 души. Тази скрита безработица предизвиква силенъ приливъ на селска работна ръка къмъ града, който приливъ понижава надниците на работниците и прѣчи на прилагането на трудовитѣ закони въ страната.

Това, отъ своя страна, влияе силно за достигането не само до ограничена консумация, но и до подконсумация въ срѣдитѣ на работническото, което пъкъ води до силно увеличена заболяваемостъ, развиване на туберкулозата, нарастнала смъртностъ и т. н.

Съ огледъ на нашата тема, обаче, насъ ни интересува какъ се използва националниятъ доходъ и достатъченъ ли е той за покриването на физиологичнитѣ нужди, за подържането на единъ задоволителенъ жизненъ уровеньъ при голѣми части отъ населението.

На друго мѣсто¹⁾ ние направихме единъ опитъ да установимъ насочването на паричната частъ отъ националния доходъ на България. И ето какво установихме:

Изразходване на паричния националенъ доходъ въ България
презъ 1935 год.

	Миллиони лева	Проценти отъ общия париченъ доходъ
А. Консумация		
Консум. на произведения отъ селското стопанство	6.292	23.48%
Консумация на индустриални произведения .	5.477	20.43 .
Консумация на занаятчийски произведения .	4.489	16.75 .
Всичко за лични нужди	777	2.90 .
Всичко консумация	17.035	63.56%
Б. Приходи на държавата		
Публично-правни тѣла (безъ Б. д. ж.) .	5.327	19.89%
Транспортъ (Б. д. ж.)	1.492	5.56 .
Всичко на държавата	6.819	25.45%
В. Други		
За търговия	242	0.90%
Натъли	774	2.89 .
Погасяване задължения	1.266	4.72 .
Поддържане въоръжеността	260	0.97 .
Платения въ чужбина	110	0.41 .
Дарения въ блага	296	1.10 .
Всичко други	2.948	10.99%
А всичко	26.802	100.00%

Както се вижда, отъ цѣлия париченъ националенъ доходъ за консумативни цели се изразходва около 64%, а за поддържане на уровня на живота (включително платенитѣ наеми) около 66.4% отъ цѣлия париченъ

¹⁾ Вижъ „Насочване на паричния националенъ доходъ въ България“, Списание на Българското икономическо дружество, кн. 7, год. 37/1938.

доходъ. Разпредѣлена на глава отъ населението, тази сума дава единъ годишенъ разходъ за консумацията по около 2.700 лева на човѣкъ, или месечно по около 225 лв. Тази срѣдна цифра, обаче, обединява две области, които иматъ доста различни консумативни разходи. Така, напримеръ, за градското население, при което всички приходи могатъ да се считатъ за парични, консумативниятъ разходъ на глава отъ населението е 7.300 лева годишно, а за селското население — при около 60% натурални доходи — 1.363 лв. годишно или 112 лева месечно.

Доколко тѣзи доходи сж недостатъчни за поддържането на единъ физиологически умѣренъ уровень на живота при градскитѣ семейства и доколко жизнениятъ уровень е спадналъ въ сравнение съ предивоения периодъ, може да се види при едно сравнение на сегашнитѣ парични доходи съ индекса за издрѣжката на живота на Главната дирекция на статистиката.

За целта ние направихме едно изчисление на коштуемата стойностъ по цени на дребно въ София на отдѣлнитѣ артикули, влизаци въ състава на индекса на издрѣжката на живота, и получихме, че за да може да се запази на еднакво ниво, както презъ 1910 година, едно софийско семейство трѣбва да изразходва презъ м. септемврий 1938 год. (при силно подценени количества и стойности на нѣкои елементи отъ индекса) 3.458 лв. за месечната си издрѣжла или при петочленно семейство по 695 лв. на глава. Показанитѣ въ този индексъ разходи за петочленно семейство сж следнитѣ:

	лева	
За всички	1.487	43%
Отопление и готвене	104	3 "
Облѣкло	727	21 "
Пазарни	1.037	30 "
Разни	104	3 "
Всичко	3.458	100%

Отъ едно сравнение на включенитѣ количества при изработката на този индексъ може да се извади заключението, че той се нуждае отъ значителни поправки съ огледъ както на физиологическитѣ изисквания на човѣшкото тѣло, така и на ценитѣ на отдѣлнитѣ стоки. Поради това горната сума ще трѣбва да се приеме като такава, означаваща срѣдствата, необходими за поддържането на екзистенцъ-минимума, или на едно ниво, намиращо се твърде малко надъ него.

Ако сравнимъ тогава срѣднитѣ доходи на отдѣлнитѣ градски социални категории, ще видимъ, че тѣ се намиратъ значително по-ниско отъ тази необходима сума, а именно: за работницитѣ, ако при петчленно семейство двама сж активни и иматъ месеченъ доходъ отъ 1900 лв., тѣ сж съ 45% подъ срѣдното ниво на едно провинциално градско българско семейство презъ 1905—1910 година; държавнитѣ служители срѣдно взето при 1 активенъ членъ сж съ 26% подъ това ниво, а общо общественитѣ служители, включително тия при автономнитѣ учреждения — съ 23% подъ срѣдното ниво на българското провинциално семейство отъ преди 35 години.

За селското стопанство подобни сравнителни данни не могатъ да се намѣрятъ, но благодарение на усилията на г-ца Хр. Мочева, ние имаме едно много ценно проучване на селското домакинство отъ консумативно гледище презъ 1935/6 година. Макаръ и при това проучване да сж подбрани около 1000 семейства, намиращи се срѣдно надъ обикновения уровень на животъ въ нашето село, тѣзи проучвания идватъ да ни дадатъ богатъ материалъ за преценка на нашата селска консумация.

Споредъ крайнитѣ резултати на това проучване¹⁾ общиятъ капиталъ на едно сръдно стопанство отъ 60.5 декара (при статистически сръдно стопанство отъ 52.2 декара) възлиза на 146.000 лева, а сръдниятъ годишенъ доходъ на стопанство — 24.093 лева, или 3.950 лева на глава отъ включенитѣ въ анкетата 5.730 души.

Горнитѣ цифри, отнасящи се за подобрани стопанства отъ села, въ които има земеделски училища, говорятъ, че дори този повишенъ стандартъ на покупателна способностъ е свършено недостатъченъ за подържането на единъ задоволителенъ уровень на живота. При това, нашето селско стопанство има всички характерни черти на живота въ нищета. При неговата консумация липсватъ редица продукти, които вече сж обикновено явление въ западнитѣ страни и се налагатъ отъ изискванията на хигиената и биологията, а отъ друга страна консумацията на храна взема непропорционално голѣмъ размѣръ отъ всички разходи.

Крайниятъ резултатъ, добитъ отъ анкетата на г-ца Мочева, е следниятъ:

Разходи на сръдното селско домакинство				Сръднъ ходъ въ	отъ цѣна продукта
Храна				16.489	68.43%
Облѣкло				2.391	9.93
Обуща				1.048	4.35
Отопление				1.040	4.32
Освѣтление				327	1.36
Покъщнина				440	1.83
Културни нужди				728	3.02
Лични нужди				890	3.69
Религиозни нужди				97	0.40
Лѣкуване				582	2.42
Поддържане на постройкитѣ				61	0.25
Всичко				24.093	100.00%

въ липсата на наеми въ селския бюджетъ и въ значително по-малкия разходъ за облѣкло, който се обяснява съ много по-грубитѣ и по-трайни дрехи, както и съ много по-опростеното облѣкло на селското население. Макаръ и горнитѣ данни да се отнасятъ за различни години и (що се отнася до градското население) да иматъ не особено достовѣренъ характеръ поради отдалечения периодъ, въ който е направена анкетата, която е послужила за основа на индекса за издрѣжката на живота, тѣ ни показватъ колко минимална е консумацията на най-важнитѣ стоки

Ако направимъ едно сравнение между селскитѣ разходи за издрѣжката на физиологическия уровень на живота, като отстранимъ разходите за културни, лични и религиозни нужди, съ тия на градското население, както сж изложени въ индекса за издрѣжката на живота, ще получимъ следния резултатъ: (долу).

Както се вижда, въ разходите за храна градското и селско стопанство доста се приближаватъ, което ще проличи и отъ други сравнения, които ще се направятъ по-долу. Сжществениѣ разлики се състоятъ

	Месеченъ разходъ			
	Градско стопанство		Селско стопанство	
	лева	%	лева	%
Храна . .	1.487	43	1.374	75
Отопление	104	3	87	5
Облѣкло .	726	21	286	15
Наеми . .	1.037	30	5*)	0
Разни . .	104	3	68	5
Всичко	3.458	100	1.820	100

¹⁾ Вижъ: Селското земеделско домакинство въ България презъ 1935/1936 г., отъ Хр. Мочева, стр. 13.

*) Поддържане на постройкитѣ.

както въ градското, така и въ селското стопанство.

За да можемъ да имаме по-пълна представа за състоянието на народа ни отъ консумативно гледище, обаче, трѣбва да обърнемъ внимание преди всичко на неговото хранене.

Консумацията на храни въ България

Консумацията на храни въ страната ни е разнообразна по видоветъ на използванитъ храни, но е твърде еднообразна за селското население презъ зимнитъ и пролѣтни сезони и недостатъчна съ огледъ на нѣкои важни храни, които се препоръчватъ особено много за подрастващитъ поколения.

За състоянието на консумацията на храни въ градското и селско стопанство, ние имаме доста пълни данни, макаръ и не съвпадащи по години. Това, обаче, при бавнитъ промѣни, които ставатъ въ хранителнитъ обичаи на нашето население, не може да бжде съществена прѣчка за установяването на истината по въпроса за храненето.

Разполагаемитъ данни за селското население сж тия на анкетата на г-ца Мочева презъ 1935/1936 г. върху 1000 селски семейства, а за градското население разполагаме съ даннитъ за работническитъ и чиновнически семейства отъ анкетата на Главната дирекция на статистиката презъ 1927/1928 година, публикувани въ годишника на Дирекцията отъ 1931 година.

Приведени къмъ консумативна единица, тия данни даватъ следната картина: (стр. 276 горе).

Отъ горната таблица проличаватъ доста интересни факти. Така, напримеръ, при двойно по-голямъ приходъ, градското работническо семейство се храни въ всѣко отношение много по-лошо отъ селското семейство; селскитъ семейства консумиратъ огромни количества хлѣбъ, който е основната имъ енергегична храна; селското семейство има почти вегетарианска храна, докато градското употребява повече животински примѣси; градското чиновническо семейство, макаръ и съ тройно и повече по-голямъ номиналенъ приходъ, не се различава много въ хранително отношение отъ селското ни семейство, за което може би влияе относително скорошното създаване на градски животъ и продължаването въ него на селскитъ обичаи по отношение на храненето.

Една друга характерна черта, която мжчно проличава отъ горнитъ данни, е неправилното разпредѣление на хранитъ въ селското домакинство презъ различнитъ сезони. Докато презъ лѣтния сезонъ селската храна е богата витаминозно и съ минерални соли, презъ късната есенъ, презъ зимата и пролѣтътъ, тя е твърде еднообразна и лишена отъ покривителствуващи здравето елементи.

За да се види мѣстото на българската консумация на хранителни произведения, обаче, не е достатъчно да се направятъ само мѣстни сравнения. Необходимо е да се сравни нивото на консумацията и съ консумацията на нѣкои други страни. За тази целъ ние направихме едно сравнение по данни, извлѣчени отъ доклада по храненето на Обществото на народитъ за консумиранитъ количества на консумативна единица годишно отъ работницитъ и безработнитъ въ Виена презъ 1934 година, които данни даваме успоредно съ сведенията за българската консумация на консумативна единица за съответнитъ артикули.

Разходъ въ количества на хранителни произведения

	Чиновнически домакинства	Работнически домакинства	Селско-земе- дѣлски дома- кинства
На консумативна единица			
Брашно	191.5 кгр.	213.9 кгр.	352.7 кгр.
Месо	35.7 "	12.5 "	21.9 "
Птиче месо	4.3 "	3.1 "	4.3 "
Месни консерви	2.8 "	2.2 "	1.3 "
Рибн	4.4 "	3.9 "	0.5 "
Свинска масъ	5.4 "	5.7 "	4.8 "
Масло	1.6 "	0.5 "	1.1 "
Растително масло	4.6 литра	4.5 литра	5.7 литра
Млѣко	59.0 "	31.7 "	67.6 "
Сирене, кашкавалъ	9.2 кгр.	6.4 кгр.	9.5 кгр.
Яйца	111.8 броя	71.9 броя	71.0 броя
Захаръ	14.5 кгр.	9.6 кгр.	2.0 кгр.
Соль	4.6 "	5.5 "	12.7 "
Оризъ	5.1 "	5.1 "	2.7 "
Макарони	1.7 "	1.3 "	0.3 "
Варива	10.0 "	11.9 "	13.3 "
Картофи	17.6 "	19.7 "	17.5 "
Зеленчукъ	92.4 "	95.1 "	109.3 "
Консерв. зеленчукъ	1.7 "	2.2 "	0.5 "
Плодове	20.3 "	13.6 "	24.0 "
Грозде	13.9 "	9.1 "	70.7 "
Мармалади	1.1 "	0.7 "	3.5 "
Оцетъ	2.2 литра	2.0 литра	2.1 литра
Вино	9.1 "	13.6 "	39.9 "
Ракия	0.8 "	1.4 "	1.5 "

Отъ долната таблица се вижда ясно, че консумативното ниво на българското село и на българското работническо семейство е значително по-ниско отъ това на виенския безработенъ, докато българскиятъ чиновникъ едва се изравнява съ него. При това, недостигътъ въ храната на българския консуматоръ въ сравнение съ виенския безработенъ се открива главно въ покровителственитъ храни (съ изключение на зеленчуцитъ, които сж само сезонно използваеми). По отношение на най-важнитъ храни, като млѣкото, месото, яйцата, маслото и картофитъ, българската храна е твърде недостатъчна. Въ това отношение,

следователно, къмъ разширяване на консумацията на тия храни, за което имаме пълна възможность, трѣбва да бждатъ насочени усилията на правителството.

Но още по-ярко се установява какви размѣствания въ хранителнитъ обичаи би било желателно да настѣпятъ, ако се сравнятъ действителнитъ консумирани количества храни съ количествата, които сж били препорѣчани въ Чехословашко за поддържането на единъ ми-

Консумирани количества храни въ кгр.

	Виена		България		
	Работници	Безработни	Работници	Земедѣлци	Чиновници
Черенъ хлѣбъ	80.25	92.41	213.90	352.70	191.50
Сладкарски произвед	15.72	7.37	?	?	?
Млѣко (литри)	156.92	111.51	31.70	67.58	59.00
Сирене	3.21	2.80	6.39	9.47	9.23
Масло	3.90	2.06	0.53	1.10	1.60
Растителни масла	2.82	2.24	4.48	5.68	4.62
Масъ (топена и не)	15.98	14.55	5.74	4.85	5.41
Месо	41.69	28.07	12.49	21.88	35.69
Риба	1.59	0.62	3.95	0.45	4.38
Яйца (броя)	189	116	72	71	112
Зеленчуци	48.57	40.35	97.27	109.69	94.09
Картофи	55.67	59.35	19.65	17.50	17.60
Плодове	48.27	30.69	23.34	98.21	35.33

нималенъ жизненъ уровеньъ на работническитѣ семейства. Тѣзи количества сж следнитѣ:

	На една консума- тивна единица		
	Пр порча в Често-случайно	Консумация въ България	
		або- тниц	Селяни
Въ килограми			
Месо	19.61	17.82	27.49
Яйца	5.01	3.60	3.55
Риба	2.40	3.95	0.45
Всичко	27.02	25.37	31.49
Млѣко	189.51	31.70	67.58
Масло	4.98	0.53	1.10
Сирене	1.29	6.39	9.47
Всичко	195.78	38.62	78.15
Мазнини животински . . .	13.47	5.74	4.85
Всичко отъ живот. произв.	236.27	69.73	114.49
Зърнени храни	5.58	11.85*	13.26*
Брашно	39.66	213.90	352.70
Хлѣбъ	75.18		
Всичко	120.42	225.75	365.96
Зеле	32.80		
Плодове (вкл. консерв.) .	26.14	23.34	98.21
Картофи	78.60	19.62	17.50
Зеленчукъ	1.67	97.27	109.79
Всичко	139.21	140.26	215.50
Растителни мазнини . . .		4.48	5.68
Захаръ и производ.	22.70	9.60	2.05
Подправки	7.77	7.54	14.17
Спиртни напитки		14.98	41.34
Всичко растит. храни	290.10	402.61	654.70
А всичко храни	526.37	472.34	769.19

скитѣ и градски работнически и градски чиновнически семейства се намира приблизително на сжщия уровеньъ, докато срѣдниятъ годишенъ доходъ за селскитѣ семейства е 24,093 лева, за работническитѣ — 42,407, а за чиновническитѣ — 65,014. Тукъ, обаче, трѣбва да се има предвидъ, че тѣзи срѣдни доходи не сж за цѣлата категория, а само за анкетиранитѣ стопанства, които сж подбрани не споредъ процента на отдѣлнитѣ категории въ общия брой на домакинствата, а съ огледъ да се даде представа за всички отдѣлни типове домакинства, като се обхвалятъ еднакво низкитѣ и високитѣ доходи.

Съгласно извършенитѣ анкети въ работническитѣ, чиновнически и

Както се вижда и при горното сравнение проличава основниятъ белегъ за сжществуването на едно ниско консумативно ниво въ България — огромна консумация на хлѣбъ, а минимална такава на млѣко, яйца, масло, картофи и захаръ. Наистина, животътъ на чистъ въздухъ, който е характеренъ за голѣма частъ отъ населението ни, компенсира до известна степенъ липсата на нѣкои витамини въ храната, но по отношение млѣкото и яйцата, каквито имаме, или бихме могли да имаме въ изобилие, отбелязаната подконсумация не трѣбва да се търпи.

Облѣклото като факторъ за нивото на жизнения уровеньъ.

Отъ хигиенично гледище облѣклото е единъ отъ тритѣ найважни фактори за състоянието на жизнения уровеньъ. Отъ стопанско гледище, той е още поваженъ, защото желанието за добро облѣкло често се отразява върху размѣра и качеството на храненето, като все по-голѣми части отъ дохода се използватъ за облѣкло, вмѣсто за храна. Съ това може би трѣбва да се обясни до известна степенъ и фактътъ, че храненето въ сел-

земедѣлски семейства, разходитѣ за облѣкло възлизатъ: за чиновническитѣ семейства на 9,017 лева годишно, за работническитѣ — на 5,341 лева, а за селскитѣ на 2,391 лева. Дори и да приемемъ, че известенъ процентъ отъ разходитѣ за облѣкло при чиновническитѣ семейства трѣбва да се отдаде на лукса, все пакъ проличава колко недостатъчно или поне едностранчиво е разрешенъ въпроса за облѣклото въ нашето селско стопанство.

Отъ едни проучвания на г. д-ръ Мждровъ върху овцевѣдството въ Плѣвенско се вижда, че селскитѣ дрехи сж извънредно тежки въ сравнение съ нормитѣ за необходимото съдържание на влакна, за да бжде дрехата топла и пригодна за използване. Това показва, че се използва нерационално добитата вълна въ селското стопанство и че би било може би по-изгодно за селянитѣ, пъкъ и по-хигиенично, ако продаваха вълната на фабрицитѣ и купуваха готови тъкани за облѣкло, като по този начинъ разликата въ тежестта на дрехитѣ ще компенсира разноситѣ по преработката на вълната, а дрехитѣ ще ставатъ много по-хигиенични, отколкото сж сега.

Жилищата и жизнениятъ уровень

Ако има областъ, обаче, въ която масата отъ българския народъ да се намира въ най-низко ниво, това сж жилищата на селското население. За градското население липсватъ данни за кубатурата, която се пада на единъ жителъ и за покщнината, която се притежава отъ срѣднитѣ градски семейства. Но и тукъ, безъ да имаме статистически данни, можемъ да раздѣлимъ жилищната проблема на такава, която се отнася за крайнитѣ квартали и работнически жилища и на проблема за благоустроенитѣ градски части. Първата отъ тѣхъ се приближава къмъ проблема за селскитѣ жилища, която презъ 1935/1936 г. е имала твърде остъръ видъ.

Даннитѣ за състоянието на селскитѣ жилища, събрани отъ анкетата на г-ца Мочева, сж покъртителни. Само 19.5% отъ селскитѣ семейства иматъ тухлени кжщи, а 61% иматъ кирпичени кжщи. Срѣдното селско жилище е отъ две стаи, въ които се и готви. Въ тия две стаи живѣятъ и спятъ срѣдно около 6 души. Кубатурата на стаитѣ е срѣдно 38.22 куб. метра, което при 3.14 души срѣдно живущи въ една стая дава недостигъ отъ около 12% въ въздушната кубатура, която е необходима споредъ изчисленията на проф. д-ръ Т. Петровъ. Но не сж само недостатъчнитѣ размѣри на стаитѣ, малкиятъ имъ брой и сливането имъ съ кухнята, които свидетелствуватъ за низкия жизненъ уровень на нашето село. Единъ ужасяващъ фактъ е този, че при подобранитѣ селски стопанства, за които е направена анкетата, 17.4% нѣматъ клозетъ, когато срѣдната стойностъ на единъ клозетъ е 392 лева. Не стига това, но мнозинството отъ селскитѣ кжщи страдатъ силно и при водоснабдяването. Достатъчно е да споменемъ, че 57% отъ селскитѣ домакинства нѣматъ собственъ кладенецъ и че 10% отъ всички изразходванъ трудъ въ селското домакинство се използва за носене на вода, за да видимъ колко назадъ сме останали въ това отношение. При проучването на около 1000 селски домакинства, анкетата на г-ца Мочева не е попаднала нито на едно домакинство, което да има чешма въ двора си поне, ако не въ кжщата.

Въ още по-жалко положение се намира покъщнината на селското домакинство. Само 80% отъ домакинствата притежаватъ кровати и то сръдно по 2 кровати на домакинството, докато сръдно членоветъ на домакинството сж 6 души; 28,5% отъ селскитъ домакинства нѣматъ маса въ къщата си, а 36% отъ домакинствата нѣматъ столъ, като онѣзи които иматъ столове, притежаватъ сръдно по 3.6 стола. Сжщо така дошо е положението и по останалитъ важни за домакинството покъщнини, като печки, каквито не притежаватъ 28% отъ домакинствата, юргани, каквито не притежаватъ 30%, а притежаващитъ иматъ по 2.6 юргана сръдно, или на трима души почти по единъ юрганъ; дюшечи не притежаватъ 43,5% отъ домакинствата, а сламеници нѣматъ 20.65% отъ тѣхъ, като въобще никаква постелка върху твърдата основа не притежаватъ 34% отъ домакинствата. Отъ проученитъ членове на домакинствата 11.22% спятъ на земята. Положението въ кухнята е сжщо такова, каквото е и въ жилищнитъ стаи. Достатъчно е, съ огледъ на хигиеничнитъ изисквания, да посочимъ, че 53% отъ всички домакинства нѣматъ никакъв шкафъ, въ който да прибератъ на чисто мѣсто сждоветъ и хранитъ си, за да се разбере, колко много има да се работи, за да се преодолѣе това печално състояние на нѣщата.

Изводи

Горнитъ сгжстени данни, за събирането и разработването на които други иматъ заслугата, показватъ най-добре изводитъ и държавната политика, която би трѣбвало да се следва по отношение на повдигането на жизнения уровень на българския народъ.

Проблемата за жизнения уровень у насъ има, съгласно гореизложеното, два дѣла: единъ за градския уровень и другъ — за селския. И въ дветъ голѣми части на нашия народъ — градска и селска частъ — се чувствува нужда отъ възпитание, за да може съ разполагаемитъ сръдства да се постигнатъ много по-добри резултати отъ досегашнитъ.

Но освенъ това необходимо е и ново насочване на държавната политика по отношение на ценитъ, данъцитъ, строежитъ, организацията на търговията и т. н.

Едни отъ важнитъ артикули, които много сж необходими на човѣшкия организъмъ и които почти липсватъ отъ консумативния списъкъ на българския народъ, сж захарнитъ и млѣчни произведения. Чрезъ помѣренъ фискализъмъ по отношение на захаръта и чрезъ популяризиране съ всички сръдства на консумацията на млѣко, яйца картофи и т. н., могатъ да се постигнатъ значителни резултати въ подобрене на храненето на народа, което понастоящемъ е въ лошо състояние и довежда до все по-голѣма заболяваемость, до разширяване на туберкулозата, до увеличаване броя на неприетитъ отъ наборнитъ комисии и най-после до увеличена смъртностъ.

За подобрене положението на градското население, което има и по-високъ културенъ уровень, който налага извънредни разходи, ставащи за смѣтка на поддържането на физиологическия жизненъ уровень, се налага рационализирането на търговията въ голѣмитъ градове, като се избегнатъ въ възможностъ многобройнитъ малки магазинчета, които поскъпватъ цената на стокитъ и съ това съдействуватъ за понижаване жизнения уровень на широкитъ социални категории съ дребни доходи.

За тази цел е необходимо да се организират голѣми (да не кажемъ универсални) магазини отъ страна на общественитѣ власти, които магазини да купуватъ по цени на едро и да продаватъ направо на дребно, като спестяватъ за себе си и за консуматора излишното посрѣдничество а същевременно като намалятъ общитѣ разноски по подрѣжката на предприятието, като намалятъ запаситѣ въ сравнение съ тия на малкитѣ магазинчета, като развиятъ кредитна служба за по-едритѣ покупки и т. н. Съ тази рационализация на търговията, предимно въ по-отдалеченитѣ квартали на голѣмитѣ градове, ще може да се повиши жизнения уровень на слабоходнитѣ домакинства поне съ около 15—20%.

Това може да се яви въ вреда на нѣкои дребни търговци, но безспорно доминиращиятъ интересъ и ръководна мисль трѣбва да бѣде този за голѣмата частъ отъ народа, която консумира. И наистина, поне презъ миналата година ние бѣхме свидетели по отношение на покровителственитѣ храни (плодове, зеленчуци и др.) на едно голѣмо спекулиране, или въ най-добрия случай на извънредно лошо организиране на търговията на дребно въ София. Ценитѣ на тия важни артикули за поддържането на здравето бѣше съ около 100—200% по-висока отъ цената, която получава тѣхния производител на около 100—150 километра разстояние, макаръ и съобщителнитѣ срѣдства да сж добре уредени. Тази разлика би трѣбвало да се намали както въ полза на производителя, така и въ полза на консуматора, а тамъ, гдето ценитѣ се опредѣлятъ отъ международнитѣ пазари — само въ полза на консуматора.

По отношение на градскитѣ жилища, налага се построяването на работнически хигиенични квартали отъ страна на общественитѣ власти, за да се подобри благоустройството, хигиената и въобще жизнения уровень на най-слабо защитенитѣ социални кръгове.

За да се повдигне културния уровень на тия кръгове и за да се създаде чувството у тѣхъ, че участвуватъ наравно съ останалитѣ граждани не само въ носенето на тежеститѣ, но и въ използването на блага на живота, трѣбва общественитѣ власти да организиратъ една система на безплатно или много евтино представяне на всички добри филми въ специални крайно-квартални кина или въ организирането на други удоволствия. По този начинъ грижитѣ на властѣта ще бждатъ чувствувани отъ населението и безъ особено голѣми разходи ще се повдигне до известна степенъ жизнения уровень на градскитѣ жители. Тукъ нѣма да се занимаваме съ социалнитѣ и трудови мѣроприятия на държавата, които сж отъ първостепенно значение за повдигането на жизнения уровень, тъй като тѣхното значение и резултати сж известни.

За държавната политика по отношение на жизнения уровень въ селото биха могли да се приповторятъ известни препорѣжки отъ горезброенитѣ. Но тамъ центърътъ на проблемата лежи въ възпитанието и рационализирането на живота. Засилената употрѣба на кравата вмѣсто вола, която се отбелязва презъ последнитѣ години, е единъ добъръ признакъ съ огледъ на увеличаването консумацията на млѣчни произведения. Този процесъ, обаче, заедно съ всички останали препорѣчителни мѣрки по отношение подобрене храненето на селското население, каквито сж напримѣръ основаването на консервени работилници, изграждането на общински пещи за подобрене качеството на хлѣба, засѣването на повече картофи въ планинскитѣ мѣста и т. н., трѣбва да се ускори.

Жизненото ниво на селския ни народъ, обаче, стои на много по-ниско ниво по отношение на жилищата, отколкото по отношение на храненето. Тукъ проблемътъ би могълъ да получи различни разрешения въ разнитѣ мѣстности на страната. За планинскитѣ мѣстности би трѣбвало да се отпусне безплатно необходимиятъ материалъ за изграждане на жилища на горското население, за селото отъ полетата трѣбва да се насърчи изграждането на тухлени постройки при подобро разпредѣление на стайтѣ, както и при подобрена покъщнина, каквато би могла да се достави съ малко сръдства.

И за двата случая, обаче, е необходима масова просвѣта на селянитѣ. Тукъ проблемътъ става на първо мѣсто организационенъ. И масовата просвѣта на селянитѣ въ това отношение се улеснява съ съществуването на единъ институтъ въ България, който приютява за една и половина до две години всички годни за работа селяни. Това е казармата. На пръвъ погледъ може да изглежда като арестъ използването на казармата за социална и стопанска политика съ огледъ на повишаване на жизнения уровеньъ и за възпитателната дейностъ въ връзка съ постройката на жилища и на покъщнина, но тя е единствениятъ институтъ, който е въ състояние да извърши тази голѣма и народополезна работа.

Достатъчно е за тази целъ въ казарменния дворъ да се построи една селска къща, заедно съ всички необходими пристройки и покъщнина, като войницитѣ се водятъ редовно въ нея и имъ се показва кое какъ може да се направи и защо трѣбва да бжде така, а не друго яче. Ако едновременно съ това се предвидятъ само по два часа седмично за обучение въ елементарнитѣ дърводѣлски и строителни занятия, селянитѣ войници ще могатъ да добиятъ доста познания и практика въ продължение на срока на службата имъ. Едновременно съ това, би могло да се отдѣля единъ малъкъ процентъ отъ заплатата имъ, за да имъ се достави при увольнението единъ най-ограниченъ инструментариумъ, съ който да могатъ да вършатъ необходимитѣ работи по снабдяването си съ покъщнина отъ собствено производство, или съ нѣкои поправки и преправки на съществуващитѣ постройки.

Едновременно съ това, държавата би трѣбвало да предприеме щателни анкети върху храненето, за което вече има отлично ръководство, издадено подъ покровителството на Обществото на народитѣ^{*)} отъ проф. д-ръ Е. Ж. Бигвуудъ.

Отъ друга страна, активната държавна политика за увеличаване на националния доходъ въ земеделскитѣ страни, който е основата за повишаването и на жизнения уровеньъ, се опредѣля отъ проф. Холъ както следва: 1) увеличаване техническитѣ познания на земеделскитѣ производители; 2) общо подобрене на земеделскитѣ орджия и 3) значително подобрене на мѣстнитѣ междуселски и междуградски съобщения, на възможноститѣ за складиране на хранитѣ и организация на продажбата имъ съ най-голѣма полза за селяниия.

Въ България вече се съзнава нуждата отъ подобрене на земеделскитѣ орджия и методи за обработване на земята, за което вече се гла-

^{*)} Société des Nations: Directives pour le enquêtes sur la nutrition des populations, par le Dr. E. J. Bigwood. Geneve — 1939.

суваха законитѣ на м-ръ Багряновъ презъ последната сесия на Камарата. Постройката на складове за зърненитѣ храни, обаче, все още се намира въ началото си, докато всички съседни страни отдавна ни изпревариха по отношение постройката на силози, елеватори и др. Развиването на съобщенията у насъ, обаче, е останало твърде назадъ главно по две причини: 1) поради лошитѣ междуселски и локални пѣтища и 2) поради липсата на по-модернизирани и самодвижущи се превозни сръдства. Тѣзи две прѣчки изолирватъ селското население отъ стопанскитѣ му и културни центрове. Тукъ би трѣбвало да се каже, че държавната политика на фискализъмъ и формализъмъ по отношение на велосипедния и моторенъ превозъ е една голѣма прѣчка за развитието на по-бързия превозъ за беднитѣ слоеве отъ населението, както въ града, така и въ селото, а поради това се явява и като отрицателенъ елементъ за развиването на жизнения уровеньъ. Притежаванитѣ велосипеди и моторни превозни сръдства служатъ като единъ отъ най-яркитѣ указатели за жизнения уровеньъ на населенията въ всички страни на свѣта.

По отношение на държавната политика въ връзка съ жизнения уровеньъ въ България, безспорно е, че поне въ последно време се проявяватъ желаниа за повдигането на този уровеньъ, за което свидетелствуватъ както гласуванитѣ аграрни закони преди единъ месецъ, така и организирането на консервни работилници, образуването на Националенъ комитетъ по храненето при Главната дирекция на народното здраве и постройката на пѣтища, които, обаче, все още не свързватъ добре селата съ най-близкитѣ имъ центрове отъ консумативно и културно гледище. Предприетитѣ инициативи, обаче, все още сж много откъслечни и безъ органически връзки помежду си. Поради това и изгледитѣ имъ за успѣхъ сж малки.

За да завършимъ, ще споменемъ, че държавната политика все още не се е съобразила достатъчно съ изискванията на нуждата отъ повишение на доходитѣ и на жизнения уровеньъ на българския народъ въ областта на фискализма, на рационализирания земеделски кредитъ, на културното и просвѣтно издигане на народа и въ областта на жилищното и здравно възпитание.

Отъ самия характеръ на изложенитѣ мѣропріятия, къмъ които държавитѣ прибѣгватъ презъ последнитѣ години за повишаване на жизнения уровеньъ на населенията си, се вижда, че държавната политика въ това направление винаги е отъ дългосроченъ характеръ. Непосрѣдствени и бързи резултати не могатъ да се очакватъ нито отъ рационализирането на търговията въ голѣмитѣ градове, нито отъ възпитателната дейность въ казармитѣ, нито отъ просвѣтната дейность по отношение на хигиената, на жилищата и т. н. Всичко предприето отъ държавата за повишаване на жизнения уровеньъ ще даде резултатитѣ си следъ известно време и следъ известни приспособявания на консумацията, на обичаитѣ, пѣкъ дори и на психологията на населенията. Важното е, че държавата трѣбва да цели съ мѣропріятията си тъкмо такива реакции и преобразувания въ населението и да ги провежда обединено: както съ чисто стопански въздействия, така и възпитателно.

ЖЕЛѢЗНИЧНИ ТАРИФИ И НАРОДНО СТОПАНСТВО

отъ
Д-ръ ЙОСИФЪ ПЕТКОВЪ

Въ днешно време най-големитѣ индустриално-стопански предприятия въ държавитѣ сж желѣзницитѣ. Тѣ превъзхождатъ всички други предприятия въ днешната държава, както по отношение на заетия въ тѣхъ персоналъ, и на размѣра на вложения въ тѣхъ капиталъ, така сжщо и на количеството на тѣхното производство, изразено особено въ услуги, които се правятъ чрезъ пренасянето на хора, животни и стоки. Въ народното стопанство на една държава тѣ заематъ централно мѣсто както по отношение на разходитѣ, които извършватъ, така и по отношение на приходитѣ, които събиратъ. Тѣхнитѣ приходи, които се състоятъ почти изключително отъ продажбата на произведенитѣ услуги, съставляватъ една значителна частъ отъ националния доходъ на опредѣлена държава. Тукъ трѣбва особено да подчертаемъ, че е основна грѣшка да се уподобяватъ приходитѣ на желѣзницитѣ съ данѣчнитѣ постѣпления и съ тѣхъ да се постѣпва при преценка на размѣра на тарифитѣ както съ данѣцитѣ, като се търси да се установи тежестъта имъ върху глава на населението, или какъвъ размѣръ тѣ представляватъ по отношение на общия националенъ доходъ, въ която грѣшка понѣкога сж попадали нѣкои лица, които сж писали по желѣзничното дѣло въ насъ.

Приходитѣ на желѣзницитѣ сж доходи и съставляватъ частъ отъ националния доходъ. Тѣ не сж данѣци или берии, а приходи отъ извършени услуги, които еднакво както всѣко производство сж заплатени по продажната цена на продадената услуга. Тази цена може да е монополна или не, но тя отъ гледна точка на дохода отговаря на продажната цена на стокитѣ отъ едно обикновено държавно или частно производствено стопанство. Но не само това, тя съставлява една контрапостация срещу извършената услуга.

За честь на нашитѣ економисти, които до сега сж установявали националния доходъ на нашата страна, бившиятъ главенъ директоръ на статистиката Кирилъ Поповъ и началникътъ отдѣлъ на Народната банка д-ръ Асенъ Чакаловъ, тази грѣшка не е допусната. Тѣ твърде правилно сж постѣпили, като сж поставяли доходитѣ отъ желѣзницитѣ и въобще транспорта съ доходитѣ отъ другитѣ стопански предприятия въ страната—индустриални, земледѣлски и пр. Въпрѣки яснотата за економиститѣ по този въпросъ, счетохме за нужно да го подчертаемъ, за да не се допуснатъ грѣшки при разглеждане характера на приходитѣ на желѣзницитѣ въ връзка съ тарифитѣ, по които се заплащатъ превозитѣ.

Както въ повечето други държави, така и у насъ, Б. д. желѣзници съставляватъ най-крупното индустриално стопанско предприятие. Вложениятъ капиталъ въ тѣхъ заедно съ този, вложенъ въ готови и които скоро ще се откриятъ въ експлоатация постройки, надхвърля вече 15 милиарда лева. Доходътъ отъ Б. д. желѣзници въ общия националенъ доходъ съставлява близо $\frac{1}{18}$ или 2 милиарда кръгло за 1938 г., като се взема за основа националниятъ доходъ

изчисленъ отъ д-ръ Асенъ Чакаловъ (вижъ книга I отъ 1938 г. на Института за конюктурни проучвания при Гл. дирекция на статистиката) за 1935 г., а именно е 36 милиарда лева.

Желѣзниците въ почти всички държави сж най-голѣмитѣ транспортни предприятия. Тѣ извършватъ масовитѣ превози на хора, животни и стоки, както на сравнително близки разстояния, така и на далечни разстояния. Тѣ съставляватъ жизнениятъ нервъ за културния и стопански животъ на държавитѣ. За извършване на тѣзи транспорти тѣ притежаватъ три основни елемента: пѣтъ, подвиженъ материалъ (локомотиви, каруци и вагони) и персоналъ. Колкото пѣтя е по-свършенъ, малки наклони, голѣми радиуси, добро долно и горно строение, сигнализации, здания и други съоръжения, толкова могатъ бързинитѣ да бждатъ по-голѣми и толкова по-голѣми маси могатъ съ изразходване на сравнително по-малко енергия да се пренасятъ отъ едно мѣсто на друго. Сжщо и подвижния материалъ, колкото е по-доброкачественъ, пригоденъ къмъ условията на пѣтя и нуждата на трафика и въ добро състояние, толкова повече економия въ изразходването на енергия, изразена чрезъ изразходването на сили, на трудъ ще има. Подготовката на персонала, познания, умение и сръчностъ сж необходими за правилното, системно и економично извършване на превозитѣ. Тѣзи, обаче, три елемента сж срѣдства за постигане на опредѣлена стопанска цель: извършването на транспорта, на превозитѣ. Тѣ трѣбва да сж подчинени на такава уредба, организация, съ огледъ за осъществяване най-добре на цельта: бързъ, сигуренъ и евтинъ превозъ. Последниятъ иска своята търговска организация, въ нейната юридическа и стопанска форма. Юридически транспортътъ е запазилъ своята основа, дадена му още отъ римското право като *locatio operis*, наемъ на услуги, която въ своята днешна форма, при превозния договоръ, е развита и допълнена, за да отговаря на днешния усложненъ стопански животъ, както при вътрешнитѣ превози, така и при международнитѣ. Ние, обаче, само споменаваме юридическата страна въ уредбата на транспорта. Тя не е наша задача. Ние ще минемъ на неговата стопанска страна, която има за основа цената на транспорта, установена чрезъ желѣзничнитѣ тарифи.

Споменаването обаче на юридическата форма на транспорта, бѣше необходимо, защото първоначалното значение на думата тарифа е повече юридическо. А и днесъ тарифитѣ въ широкъ смисълъ на думата сж условията, по които се сключва превозния договоръ.

Тарифа или тарифи иде отъ арабски езикъ. Тази дума първоначално значи оповестяване, довеждане до знанието на хората, публикуване. Това публикуване се е състояло отъ излагане предъ магазинитѣ или на пазаря предъ стоката на надписъ, който съдържа условията, по които сж се продавали стокитѣ. Къмъ условията сж били прибавени по-нѣкога и ценитѣ. Впоследствие ценитѣ сж подреждани въ таблици, които почнали сжщо да се наричатъ тарифи.

При експлоатацията на първитѣ желѣзници тази дума е била взета за означаване сжщо условията и ценитѣ, по които сж се извършвали превозитѣ, тъй като самитѣ цени за по-голѣма прегледностъ сж били излагани въ таблици, които впоследствие сж се поставяли предъ гишетата, кждето сж се продавали билетитѣ или приемали стокитѣ.

Днесъ сжщо една тарифа се състои отъ две главни части: тарифни

постановления, които съдържатъ условията, по които се извършватъ превозитѣ и тарифни таблици, които съдържатъ подѣ формата на ба-реми ценитѣ, по които се извършватъ превозитѣ на хора и стоки по желѣзницата.

Ние ще се занимаемъ въ изложението ни, обаче, съ сточнитѣ та-рифи, тѣзи за превозъ на стоки, понеже отъ народостопанска гледна точка тѣ представляватъ по-особенъ интересъ. Пътнишкитѣ тарифи, кол-кото и да сж интересни сжщо за културното и стопанско развитие на страната, не влизатъ толкова въ рамкитѣ на нашето изложение. Тѣ по структура и отъ гледна точка на задачата, която тукъ ни занимава, не представляватъ сжщия интересъ.

Отъ народостопанска гледна точка насъ ни интересуватъ ценитѣ, по които се извършватъ превозитѣ, предимно тѣхниятъ размѣръ, и то съ огледъ да видимъ каква частъ представляватъ тѣ въ продажната цена на стоката, въ мѣстото на консумацията и каква е тѣхната роля при це-нообразуването.

Преди, обаче, да пристѣпимъ къмъ това, нека конкретно разгле-даме строежътъ на тарифитѣ. Съ това ние ще навлѣземъ въ сжщността на задачата ни.

Въ всички ж. п. администрации тарифитѣ сж построени съ огледъ развитието на народното стопанство. Държавата навсѣкжде, въ всички държави, кждето желѣзницитѣ сж държавни и кждето тѣ не сж дър-жавни, е наложила строгъ контролъ върху тарифитѣ. Интересното е, че този контролъ е даже по-строгъ, кждето желѣзницитѣ сж частни. Това най-вече, защото при частна експлоатация на желѣзницитѣ, тенденцията е по-силна за установяване на такива тарифи, посрѣдствомъ които може да се получатъ по-голѣми печалби, безъ огледъ на щетитѣ, които биха могли да се нанесатъ на стопанството.

Поради горнитѣ причини, основнитѣ начала, върху които сж по-строени тарифитѣ въ всички държави, сж приблизително сжщитѣ. Пред-варително се взематъ подѣ внимание костуемитѣ разноски на превоза. Когато говоримъ за костуеми разноски на превоза, трѣбва да имаме предвидъ три вида костуеми разноски. Първо, костуеми разноски, въ които сж включени всички разноски на желѣзницитѣ, за капиталъ и ек-сплоатационни. Следъ това идватъ костуемитѣ разноски, при които се изключватъ разносикитѣ за капиталъ и оставатъ експлоатационнитѣ раз-носки, и най-после се прави едно раздѣляне на разносикитѣ, на всички разноски, на постоянни и на мѣняеми, или последнитѣ, както ги нарича френската доктрина, на частични костуеми разноски. Постояннитѣ раз-носки сж наречени така, защото тѣ при слабъ трафикъ и при усиленъ трафикъ сж почти еднакви. Тѣ се мѣнятъ, следъ като трафикътъ пре-търпи твърде голѣми промѣни. Постояннитѣ разноски сж тѣзи за капи-тала, за подържане на пѣтя, на зданията и на съоръженията и за пер-соналъ. При 10 влака по една линия и при 30 влака промѣната въ по-стояннитѣ разноски е незначителна; пѣтятъ трѣбва да бжде все сжщо добъръ, зданията могатъ да бждатъ сжщитѣ, съоръженията, осигури-телнитѣ инсталации, рампи, магазини и пр. могатъ безъ промѣна да об-служватъ сжщия трафикъ, а така сжщо и станционния персоналъ. Ще има увеличение на влаковия персоналъ и известно по-голѣмо, но пакъ слабо изхабяване на линията. Ако пъкъ се вземе подѣ съображение, че

къмъ съществуващъ влакъ се прибавятъ, когато позволяватъ нормата на влака и тежината, която локомотивътъ може да тегли, нови вагони, догдето се достигне тази тежина, тогава разносикътъ за новитъ прибавени тежини сж още по-малки. Тъзи разноси въ повече, за пускане на повече влакове, или за прибавяне къмъ влаковетъ нови товари за превозъ, които се явяватъ при увеличението на влаковетъ или на вагонитъ, се наричатъ мѣняеми или костуеми частични разноси. Тъхниятъ размѣръ, на единица трафикъ, който е мжчно опредѣлимъ, но до който научно все пакъ може приблизително да се достигне, е именно размѣрътъ, подъ който при опредѣляне на тарифитъ, особено при даване на намалени пжтувания или намалени превози, не трѣбва да се отива. Тъзи мѣняеми разноси се състоятъ предимно въ персонала въ повече, въ повече изгорени отъ машината вжглища, повече изконсумирани масла и изхабяването въ повече на подвижния материалъ и на линията.

Следъ това иде характерътъ на стокитъ, които обикновено се дѣлятъ на обемни и на обикновени, като се взематъ предвидъ и стокитъ съ необикновени размѣри, по-голѣми по обемъ и тежина стоки.

Веднѣжъ тѣзи данни взети подъ съображение, извършва се разпредѣление на стокитъ на групи, съобразно тѣхната стойностъ. Костуеми тѣ разноси и справедливостта, която се цели да се постигне при таксуването на стокитъ, опредѣлятъ броя на класоветъ, по които се разпредѣлятъ стокитъ на групи по стойности. Къмъ всѣки класъ отговаря единъ тарифенъ баремъ отъ таблицитъ за превознитъ цени. Последнитъ сж построени така, че по-евтинитъ стоки да попадатъ въ най-низкитъ баремни, да плащатъ най-низки превозни такси, а по-скжпитъ стоки да попадатъ и въ по-високи баремни, съдържащи по-високи превозни такси. Баремитъ, освенъ това сж установени по начинъ, че колкото е по-дълго разстоянието, толкова превозната такса на единица трафикъ, тонъ-километъръ или на сто килограма на 1 километъръ, е по-низка. Това е поради следнитъ две съображения: I-во, защото манипулационнитъ разноси за извършване на работата въ гаритъ, товарене, маневра, таксуване, разтоварване, неизползуване презъ товаренето и разтоварването на вагона, сж еднакви и II-ро, съ цель да се даде възможностъ стокитъ при сравнително низки превозни разноси да се возятъ на по-далечни разстояния, т. е. да се разширятъ пазаритъ на стокитъ.

Независимо отъ горнитъ елементи, при установяване на превознитъ такси се взема подъ съображение и използваемостта на подвижния материалъ, на вагонитъ. Такситъ за пълни товари, за пратки отъ 15 тона, сж по-низки отъ тѣзи за пратки отъ 10 тона, а такситъ за 10-тонни пратки по-низки отъ такситъ за 5 тонни пратки, като последнитъ сж по-низки отъ такситъ за дребни пратки.

Тѣзи разлики се дължатъ на това, че костуеми тѣ разноси за превоза на единъ вагонъ съ 15 тона, 10 тона или 5 тона товаръ сж еднакви. Независимо отъ това, масовитъ стоки, които сж именно евтини, се возятъ въ пълни товари и съ евтинитъ такси имъ се дава възможностъ да бждатъ превозени при низки цени.

Изложеното до тукъ се отнася за нормалнитъ, редовнитъ сточни тарифи. Поради причини, обаче, отъ народостопански характеръ се създаватъ изключителни тарифи за нѣкои стоки, за група стоки или по установена релация, т. е. между две опредѣлени гари. Тѣзи изключи-

телни тарифи иматъ по-низки бареми или бареми при опредѣлена каскидностъ, съ по-голѣмо снижаване или пъкъ сж установени на зони, както е въ насъ И. Т. 55 за превоза на вжглища и брикети. Стокитѣ, за които сж установени тѣзи тарифи или които могатъ по тѣхъ да се превозватъ плащатъ по-низки превозни такси, отколкото биха плащали по нормалнитѣ тарифи, кждето, съобразно своето естество и най-вече стойността си, щѣха да плащатъ. Б. д. желѣзници отъ началото на своето сжществуване и до днесъ иматъ доста голѣмъ брой изключителни тарифи. При сега действащата тарифа имаме 10 изключителни тарифи, а именно: И. Т. 51 за разнородни стоки, И. Т. 52 за зърнени храни, маслени семена, кюспета и мелнични произведения, И. Т. 54 за мѣстенъ дървенъ материалъ и произведенията отъ него, И. Т. 55 за каменни вжглища и брикети, И. Т. 56 за мѣстни дървени минни подпори и таванки, И. Т. 57 за варъ, каменни блокчета (павеа), бордюри и плочи за настилка. И. Т. 58 за керемиди и тухли, И. Т. 59 за дърва за горене, И. Т. 60 за захарно цвѣкло, И. Т. 61 за циментъ и хидравлическа варъ.

По сжщитѣ съображения отъ народостопански характеръ се превозватъ съ намаления, безъ да сж изработени за тѣхъ изключителни тарифи, и редъ други стоки въ вжтрешно съобщение, като прѣсно млѣко, торове и сурови продукти за изкуствени торове, захарно цвѣклови резнета, дръвчета за насаждане, дъсчици за щайги и др. било по цѣлата мрежа, било за нѣкои опредѣлени релации.

Съ цель да се улесни износа и се даде възможность да се явяватъ на чуждитѣ пазари по конкурентоспособни, голѣма частъ отъ изнасянитѣ стоки се ползуватъ отъ особени намаления, а именно: арпаджикъ, билки, вина, глицеринъ, издѣлия отъ дърво, буково и габърново дърво, живъ едъръ рогатъ добитѣкъ, прѣсенъ зеленчукъ, мраморъ, грубо обдѣлани камъни, каменни вжглища и брикети, каолиновъ пѣськъ и суровъ каолинъ, картофи, костено брашно, костилки и семена отъ плодове, лукъ (кромидъ), прѣсни овощия и грозде, полуконсервирани овощия (пулпъ и пр.), яйца отъ домашни птици, оловни и желѣзни руди, растителни масла, дървени вжглища и пр. Повечето отъ тѣзи намаления при износа, сж дадени отъ желѣзниците по тѣхенъ починъ, още когато се е указала възможность за продажба на стокитѣ на чуждитѣ пазари. Желѣзниците следятъ чуждитѣ пазари и особено превознитѣ такси на стокитѣ конкурентни на нашитѣ такива отъ други държави до пазаритѣ, кждето нашитѣ стоки намиратъ или могатъ да намѣрятъ пазаръ. Но за да видимъ конкретно какво плащатъ най-скжпитѣ и най-евтинитѣ стоки на различни разстояния, както тѣ сж класирани въ редовната тарифа съобразно стойността имъ, даваме долнитѣ нѣколко таблици, които отговарятъ на начина, по който сж подадени праткитѣ, дребни, петъ тонни, десетъ тонни и 15 тонни.

Горнитѣ четири таблици ясно изразяватъ постройката на редовнитѣ тарифи съ огледъ улеснението превоза на стокитѣ, разширението на тѣхнитѣ пазари, подпомагане производството и развитието на народното стопанство. При еднакви костуеми разноски на превоза желѣзницата събира превозни такси между най-скжпитѣ и най-евтинитѣ стоки съ една разлика нѣколко пжти по-голѣма. Така за дребни пратки на 500 километра срещу 181.5 лева на 100 кгр. за групата най-скжпи стоки, таксата за групата най-евтини стоки е 51.3 лева за 100 кгр. на сжщото

а) дребни пратки до 500 кгр. едната Превозни такси за 100 кгр. въ лв.
 б) Петъ тонни вагонни пратки Превозни такси за 100 кгр. въ лв.
 в) Десетъ тонни вагонни пратки Превозни такси за 100 кгр. въ лв.
 г) Петнадесетъ тонни вагонни пратки Превозни такси за 100 кгр. въ лв.

Километри	Кл. I-а група най-скъпи стоки	Кл. III-а група най-евтини стоки	Километри	Кл. I и 2 група най-скъпи стоки	Кл. 7 група най-евтини стоки	Километр	Кл. 1, 12 и 13 група най-скъпи стоки	Кл. 24 група най-евтини стоки	Километри	Кл. 11, 12 и 13 група най-скъпи стоки	Кл. 2 група най-евтини стоки
50	32.0	12.0	50	24.8	8.1	50	21.6	6.9	50	18.5	5.3
100	55.0	18.8	100	43.8	12.8	100	38.7	10.1	100	32.7	8.4
200	94.7	30.5	200	76.8	20.7	200	68.4	16.4	200	57.6	13.7
300	127.7	39.9	300	104.0	27.1	300	93.0	21.4	300	77.9	17.8
400	156.6	46.8	400	127.9	31.8	400	114.6	25.1	400	95.9	20.8
500	181.5	51.3	500	148.5	35.1	500	133.3	27.5	500	111.2	22.9

разстояние или три пжти и половина по-малка. При 15 тонни вагонни пратки разликата е още по-голяма срещу 111.2 лева за 100 кгр. на 500 клм. за групата скъпи стоки, превозната такса за същото разстояние и същото количество за групата евтини стоки е 22.9 лева или близо петъ пжти по-малка.

Също така и пропорционално за единица трафикъ на 1 лв. на близките разстояния и на далечните разстояния има значителна разлика. При петъ тонните вагонни пратки на 50 клм. превозната такса на 1 тонъ-километъръ, т. е. единъ тонъ превозенъ на 1 клм., е при групата скъпи стоки лева 4.96, а на 500 клм. лева 2.97. При 15 тонните вагонни пратки имаме за групата скъпи стоки на 50 клм. превозна такса на 1 тонъ-ккм. лева 3.90, а на 500 километра на 1 тонъ-километъръ лева 2.22. За същите вагонни пратки при групата евтини стоки съотношението за 1 тонъ-километъръ въ превозните такси между превозъ на 50 километра и превозъ на 500 километра е следното: 1.60: 0.50. Въ последния примѣръ при превозъ на 1 тонъ на 1 клм. при разстояние 50 клм. се плаща лева 1.60, а при превозъ на 500 клм. за пренасяне на 1 тонъ на 1 клм. таксата е лева 0.50.

Горните примѣри, взети отъ нашите тарифи, ясно показватъ, че желѣзничните тарифи сж построени така, че всѣка една стока, споредъ стойността си, да заплати което може, безъ да бжде спъната отъ превозните такси нейната продажба на пазаря, далечъ отъ мѣстото на производството ѝ. Установени така, баремите на нашите тарифи позволяватъ, щото евтини стоки да бждатъ превозвани до далечни пазари и следователно тѣ да се произвеждатъ на мѣста, кждето естествените условия за произвеждане сж най-благоприятни, поради богатата почва, евтина работна ръка, гориво и пр. Така се позволява да се развиватъ редъ производства при напълно благоприятни условия, тъй като въ много случаи развиката въ превозните такси, е покрита отъ рентата, която естествените условия даватъ по отношение на по-близо установеното производство на същия видъ стоки.

Въпрѣки благоприятното устройство на тарифните баремии на нормалните тарифи за развитието на народното стопанство, желѣзниците,

както казахме по-горе, правят изключение от редовните тарифи, поради народостопански причини, като чрезъ особени намаления или чрезъ изключителни тарифи даватъ още по-голъми облекчения въ превозитъ, отивайки даже и подъ мѣняемиѣ си костуеми разноски.

По-долу ще разгледаме два примѣра при изключителни тарифи, като сравнимъ такситъ за сжитъ стоки по редовната тарифа, които биха се заплащали, ако нѣмаше И. Т., което ще ни изтъкне още по-ясно значението на желѣзничнитъ тарифи за народното стопанство.

1. Превозни такси на изключителна тарифа № 55 за превозъ на каменни въглища и брикети отъ каменни въглища въ вагонни пратки отъ най-малко 10 тона, сравнени съ такситъ на редовната тарифа за 10 тонни пратки.

Километри	Превозни такси за 100 кгр. въ лв.	Превозни такси по ред. тарифа за 100 кгр. въ лв. кл. 22
50	7.9	9.9
100	10.7	15.6
200	15.3	25.2
300	18.5	33.0
400	21.6	38.9
500	23.6	42.8
600	25.2	44.8

Разликата на такситъ, особено за далечнитъ разстояния, между редовната тарифа и изключителната, сж твърде голѣми. По тази изключителна тарифа желѣзницитъ надъ 270 клм. не получаватъ даже мѣняемиѣ си костуеми разноски. Тази жертва Б. д. желѣзници правятъ поради важността на въглищата за развитието на стопанскитъ предприятия въ страната и улеснение създаването на индустрии.

При разстояние 50 клм. на 1 тонъ—километъръ превозната такса по И. Т. 55 е лева 1.48, а на 600 клм. тя е на 1 тонъ-ккм. лева 0.42, когато режимнитъ разноски на Б. д. желѣзници, изчислени възъ основа на костуемитъ разноски, сж лева 0.68 на 1 тонъ — километъръ. Такситъ на редовната тарифа за превозъ на въглища сж действително изчислени съобразно режимнитъ разноски на превоза. На 600 клм. разстояние, по редовната тарифа, 1 тонъ въглища или брикети превозени на 1 клм. биха заплатили лева 0.75. Разликата е значителна. Тази разлика при изключителна тарифа № 58 за превозъ на керемиди и тухли е още по-голъма и настръдчението, което желѣзницитъ правятъ на този родъ стопански предприятия съ огледъ развитието на индустрията, е още по-ясно.

2. Сравнение на превознитъ такси за различни разстояния между И. Т. 58 и редовната тарифа за превозъ на тухли съ малка бързина въ вагонни пратки най-малко отъ 15,000 кгр.

Километри	Превозни такси по И. Т. № 58 за 1000 кгр. въ лева	Превозни такси по кл. 24, ред. тарифа за 100 кгр. въ лв.
50	5.3	5.3
100	7.1	8.4
200	8.8	13.7
300	12.5	17.8
400	13.6	20.8
500	15.0	22.9

Такситъ на И. Т. 58 на 50 клм. сж равни на редовнитъ такси за тухлитъ на 50 клм. При единитъ и при другитъ, на километъръ, превозътъ на 1 тонъ за разстояние отъ 50 клм. струва лева 1.06.

На 400 клм., обаче, до което разстояние може да се возятъ тухли при тази изключителна тарифа, картината е съвсемъ друга. Действително на това разстояние при превоза на тухлитъ въ 15 тонни пратки за превоза на 1 тонъ на 1 клм. превозната такса слиза на лева 0.34, когато при редовната тарифа тя е лева 0.52. При единия и при другия случаи тя е подъ режимнитъ разноски на желѣзницитъ. При И. Т. 58, обаче, тя възлиза на половината отъ режимнитъ разноски. Въ чуж-

дитъ ж. п. администрации обикновено подъ режимнитъ разносики никога не се слиза.

Преди, обаче, да пристъпимъ къмъ заключение, следва да обърнемъ внимание върху една основна грѣшка, която се прави при разглеждане на тарифитъ не директно, както ние постъпихме, а чрезъ статистическитъ данни за срѣдния приходъ отъ тонъ-километъръ или пѣтнишки километъръ. Тази грѣшка, понеже се повтори и при разглеждане бюджета на желѣзницитъ въ Камарата тази година, добре е да се привлѣче вниманието върху нея, за да се избѣгва тя за въ бъдаще. Тя е още по-голѣма, както се е постъпило (вижъ стр. 306 и 307 на юбилейния сборникъ на Б. Д. Ж., статията на г-нъ Доросиевъ, и говоренето отъ нѣкои народни представители въ камарата) при сравнение размѣра на тарифитъ на Б. д. желѣзници съ тарифитъ на чуждитъ ж. п. администрации, а именно тѣзи на югославскитъ и на румѣнскитъ държавни желѣзници, като сравнението е направено не директно на тарифи съ тарифи, а чрезъ срѣдния статистически приходъ на тонъ клм. и на пѣтнишки километъръ.

Грѣшката иде отъ две причини. Първо, срѣдниятъ приходъ по статистиката на Б. д. желѣзници и по статистиката на югославскитъ и румѣнскитъ държавни желѣзници не се получава еднакво. Въ насъ той се получава, като се дѣлятъ превозенитъ тонни или пѣтнишки клм. на всички заплатени превози или пѣтувания при пълни или не пълни такси на общитъ приходи отъ стоки или отъ пѣтници. Въ превозенитъ тонни километри или въ пропѣтуванитъ пѣтнишки километри не влизатъ безплатни, които се отнасятъ къмъ служебнитъ, а въ югославскитъ и въ румѣнскитъ желѣзници се включватъ и безплатни превозени тонни-километри и пропѣтувани пѣтнишки километри. Така въ тѣзи съседни администрации приходътъ се дѣли на много повече единици сточенъ и пѣтнишки трафикъ, поради което се явява тази разлика. Понеже тѣзи цифри се даватъ и въ международната тарифа, отъ кждето сж били взети, сравнението, не отразява действителността. Сега и въ Б. д. желѣзници се проучва въпроса да се уеднаквятъ нашитъ статистически данни относно изработването имъ съ тѣзи на чуждитъ желѣзнични администрации. Втората причина е, че баремитъ на тарифнитъ таблици у насъ и въ чужбина не сж еднакви. Баремитъ се изработватъ съобразно специфичнитъ условия на всѣко народно стопанство. Както народнитъ стопанства иматъ своята индивидуалностъ, така и тарифнитъ баремии, които трѣбва да отговарятъ на нуждитъ на народното стопанство въ всѣка държава, иматъ своята индивидуалностъ. Тѣ сж установени съобразно разстоянията между производителнитъ и консумативнитъ центрове. Зависи сжщо на какви срѣдни разстояния се возятъ евтинитъ и скѣпитъ стоки. Тукъ освенъ разстоянията трѣбва да се иматъ предвидъ и вноснитъ и износнитъ пунктове, съобразно съ мѣстото на главната консумация и мѣстото на производството до износния пунктъ и видътъ на стоката.

Следъ тази парантеза, която смѣтаме въ тѣзна връзка съ тарифнитъ таблици, следва да подчертаемъ, че изчисленията, които дадохме погоре, а така сжщо и изтъкнатитъ мисли, ни показватъ, че желѣзничнитъ тарифи сж установени и се развиватъ нераздѣлно отъ народното стопанство. Тѣ съставляватъ частъ отъ самото народно стопанство и сле-

дятъ, а въ много случаи предшествуватъ еволюцията въ народното стопанство. Тъ сж така свързани съ него, че развитие въ модерната държава на народното стопанство е невъзможно безъ съответната тарифна политика. Последната е целта на съобщителнитѣ сръдства, защото чрезъ нея тѣ действуватъ за развитието на културния и стопански животъ въ страната и посръдствомъ нея добиватъ своитѣ приходи.

Цѣлата, обаче, тази тарифна постройка е установена, когато желѣзницитѣ имаха монопола въ всѣка държава на масовия превозъ на по-дълги разстояния на хора и стоки. Съ развитието на автомобилния превозъ се сложи въпросътъ, могатъ ли желѣзницитѣ да продължаватъ да работятъ съ тѣзи тарифи. Автомобилътъ, като частно превозно сръдство и по своя характеръ, не работи и не може да работи при такива сложни тарифи. Него, освенъ това, народното стопанство не го интересува. Автомобилнитѣ коли принадлежатъ по групи или по единично на отдѣлни собственици, отъ които всѣки иска да превозва и вози по цени такива, че всѣки отдѣленъ превозъ да заплати костюемитѣ разноски на превоза и да остави печалба. Автомобилътъ не се грижи за сгроежа и подържането на пътя. Последниятъ се строи и подържа отъ общия държавенъ бюджетъ, отъ данѣнитѣ, които всички граждани плащатъ. Независимо отъ това, автомобилътъ не е обремененъ съ никакви безплатни и съ намаление превози за социални, културни и държавни цели, когато желѣзницата превозва единъ твърде голѣмъ брой хора, поради горнитѣ причини безплатно и съ намаление. Презъ 1938 г. 56% отъ пѣтнишкия трафикъ е съ намаление или безплатно. По сѣжитѣ съображения едно голѣмо количество на стоки се превозватъ безплатно или съ намаление. Поради тѣзи причини и предвидъ бързото увеличение на автомобилния превозъ, който се състои отъ скѣпитѣ стоки, които по желѣзницитѣ плащатъ по-високи такси, за да може евтинитѣ стоки, да се превозватъ, при низки тарифи се поставя въпросътъ: желѣзницата, губейки скѣпия трафикъ, до кога ще може да подържа една тарифа, нагодена за развитието на народното стопанство? Ако тя продължава да подържа сѣщата тарифа, тя ще изгуби скѣпия трафикъ и ще остане съ евтиния. Недостигътъ въ постѣпленията ще се увеличи и ще бѣде принудена да понижи скѣпитѣ тарифни барери и да повиши евтинитѣ и то въ такива размѣри, че ще настѣпи цѣла пертурбация въ стопанския животъ. Превозътъ на по-далечни разстояния на евтинитѣ стоки, които се возятъ по евтини класове, по изключителнитѣ тарифи, или по намалени тарифи, ще се преустанови, чрезъ което и тѣхното производство ще намалѣе. Тѣзи стоки по количество представляватъ презъ 1937 г. крѣгло 82% отъ всички сточни превози.

Но и при сегашното положение, съ засилване на автомобилния превозъ, се внася сѣщо едно смущение въ пазаря на редъ стоки. Наруши се ценообразуването на стокитѣ въ мѣстото на консумацията. Желѣзничнитѣ тарифи, както видѣхме, сж построени съ огледъ на едно правилно ценообразуване на пазаритѣ въ цѣлата страна. При евтинитѣ стоки, които съставляватъ 82% отъ цѣлия желѣзниченъ превозъ, превознитѣ разноски въ продажната цена въ мѣстото на консумацията съставляватъ за тѣзи стоки сръдно отъ 90% до 30%, споредъ разстоянието на което се превозватъ и видѣтъ на стоката, а за другитѣ превозвани по желѣзницата стоки отъ 30% до 0.04% сръдно. Понеже автомобилътъ вози

стоки не по тарифи, но споредъ случая, като при осигуренъ обратенъ товаръ може да вземе евтино, а при неосигуренъ по-скъпо, или пъкъ споредъ конкуренцията, явяватъ се между две населени мѣста нееднакви превозни такси, споредъ обстоятелството, при което се намира автомобилътъ. Предварителната калкулация за търговци става мжчно приложима, конкуренцията между търговцитъ въ едно населено мѣсто не е вече при еднакви условия. Но при тѣзи условия автомобилътъ се явява вече не само като конкурентъ на желѣзницитъ, но сжщевременно и то въ много по-остра форма конкурентъ помежду си. Тази конкуренция става възможна чрезъ претоварването на автомобилнитъ коли, чрезъ закупуването на коли съ все по-голѣма товароспособность, непригодени за нашитъ планински пѣтища, което води до бързото имъ рушение и пр. Това всичко е въ вреда на народното стопанство. Вънъ отъ това, инвестиратъ се нерационално народни спестявания въ желѣзници и автомобили по дадени паралелни направления, по които превозоспособността на едното превозно сръдство е далечъ да бѣде достигната, когато по други направления нѣми уредени превозни сръдства.

Поради тѣзи причини въ всички страни, съ изключение на България, се е дошло до съзнанието, че масовиятъ транспортъ на хора и стоки е единенъ, че той трѣбва да се направлява отъ една институция, държавно учреждение или комисия, съставена отъ представители на държавнитъ учреждения, които иматъ за задача управлението на транспорта въ страната, заинтересувани обществени институти и представители на частнитъ собственици на превозни сръдства. Тѣзи институции иматъ двойната задача: координиране на транспорта въ страната, желѣзниченъ и автомобиленъ, понѣкога и воденъ, морски крайбрѣженъ и по рѣкитъ и каналитъ и опредѣляне на тарифи по едно строго установено съотношение между различнитъ превозни сръдства, вземайки предвидъ, разбира се, доколкото е възможно, особения характеръ на всѣко превозно сръдство. По този начинъ се стабилизира и планово координира развитието на отдѣлнитъ съобщения въ страната, установява се една обща тарифна политика съ огледъ правилното развитие на народното стопанство, като се гарантира едно естествено и правилно ценообразуване на стокитъ въ консумативнитъ центрове на страната въз основа на търсенето и предлагането, безъ изненади отъ страна на превознитъ разноси.

Въ България сжществува законъ отъ 1935 година съ горнитъ задачи, но той не се прилага по отношение на сточния автомобиленъ превозъ. По отношение на пѣтнишкия, неговото приложение е частично, едностранно и то се извършва отъ Министерството на благоустройството, което нѣма за задача транспорта, а предимно строежа на пѣтища и тѣхното подържане. Ако законътъ има нѣкои недостатѣци, последнитъ трѣбва да се коригиратъ, като се използва опитътъ и извършеното презъ последнитъ години въ странство въ това отношение.

Горното изложение, колкото и накратко, поради невъзможността, въпроситъ, които засегнахме, да се разгледатъ подробно въ рамкитъ на една статия, ни изтъква ролята на желѣзничнитъ тарифи за народното стопанство и въобще значението на транспорта въ стопанското развитие на една страна и по специално на България. При развитието на транспорта и усложняването на стопанския животъ, значението на желѣзничнитъ тарифи става все по-голѣмо, но за да могатъ тѣ да продължаватъ

да играят ролята въ народното ни стопанство, която сж играли до сега, налага се и у насъ уреждането на транспорта отъ гледна точка на неговото единство и правилно развитие.

При динамизма въ всички области на живота транспортътъ, който по естеството си е динамизъмъ, позволява динамическото развитие и на останалитѣ области въ живота: културенъ, стопански и за народната отбрана. Той представлява и поради ролята, която играе за улесняването на производството и създаването на благоденствие на народа, голѣмъ общественъ интересъ. Вследствие на това виждаме въ всички държави голѣмитѣ усилия, които се правятъ за неговото уреждане съ огледъ правилното му развитие, както въ интереса на общото благо, така и съ огледъ да се даде правилна насока за използване бързиятъ напредъкъ на техниката въ тази областъ.

У насъ въ заинтересуванитѣ срѣди въпросътъ за уреждането на цѣлия транспортъ е сжщо на дневенъ редъ. Работи се въ това направление съ голѣми усилия и вѣрваме, че ако се прояви по-голѣма заинтересуваностъ отъ обществото и то добие по-правилно схващане по тѣзи въпроси, ще се допринесе за своевременното и правилно разрешение на транспортната проблема въ цѣлата ни страна.

МОДЕРНИЗИРАНЕ НА ЗЕМЕДѢЛИЕТО И НЕГОВОТО КРЕДИТИРАНЕ

отъ

С. КРЪСТЕВЪ

Земедѣлието у насъ, заедно съ всичкитѣ негови отрасли, е останало технически много назадъ. Ние получаваме все още срѣдно на декарь зърнени храни по 100—120 кгр., а въ скотовѣдството на крава срѣдно на день по 6—7 литри млѣко. Още преди войнитѣ успѣвахме да пласираме нашитѣ земеделски произведения на чуждия пазаръ, като домашния трудъ не се заплащаше. Днесъ вече земеделското стопанство е още по-дефицитерно, като не се заплаща не само домашния трудъ, но не се покриватъ и значителна частъ отъ производственитѣ разноски. Затова се създаде у насъ Дирекцията за храноизноса, която заплаща житото на производителя по цена много по висока отъ оная, по която се пласира на международния пазаръ. Въ Унгария има сжщо Дирекция за храноизносъ, която плаща премия не само на житото, но и на млѣкото, докато се изживѣе кризата и се модернизира земедѣлието.

Къмъ края на 1929 год. настана цикличната международна криза, която се отрази много неблагоприятно и върху земедѣлието и предизвика спадане на ценитѣ. Но паралелно съ цикличната криза съществуваше структурната криза въ земедѣлието, която се яви вследствие тракторизирането му въ Америка, после въ Русия и другадѣ, поради което производственитѣ разноски на зърненитѣ храни намаляха наполовина. Затова ценитѣ на зърненитѣ храни спаднаха съ 50—60% въ сравнение съ тия преди 1929 година. Въпрѣки спадането на ценитѣ на земеделскитѣ произведения съ повече отъ 50%, производителността у насъ си остава все сжщата, както казахме по-рано 100—120 кгр. на декарь зърнени храни, когато въ чужбина е къмъ 300 кгр. срѣдно на декарь.

Споредъ сведенията на Дирекцията на статистиката говедата сж намаляли съ 17%, а биволитъ съ 16% отъ 31 декемврий 1926 год. до 31 декемврий 1934 год. Но, съ поскъпването на фуража, вследствие запасяването за война, намалението на добитъка сигурно е стигнало днесъ 40% отъ 1926 година.

Ние трѣбва да нагодимъ нашето земедѣлие къмъ новитѣ по-модерни технически условия, съ което да увеличимъ производителността и се нагодимъ къмъ по-низкото ниво на ценитѣ. Земедѣлието е преживѣвало и другъ пътъ структурни кризи, презъ които кризи се е нагаждало къмъ спадналото ниво на ценитѣ съ увеличение на производителността на единица площъ, съ увеличение на млѣчността или теглото на добитъка и др. Такава криза е имало и презъ годинитѣ 1875 до 1895. При нашето примитивно земедѣлие, гдето производителността е слаба, се явява недостигъ на фуражъ, вследствие на което цената му у насъ е висока. Споредъ компетентни хора, ако хранимъ добитъкътъ добре, фуражътъ не би стигналъ за повече отъ 3 месеца. Безъ евтинъ и изобилень фуражъ не е възможно модернизирането на скотовѣдството. Но освенъ това, дребното скотовѣдство е прѣчка за неговото подобрене, тъй като производственитѣ разноси на млѣкото тамъ сж високи. За една или две крави въ оборъ липсватъ условия за запазване на млѣкото, невъзможно е да се внесе рационализация въ храненето на добитъка, и въвеждане по-добъръ подборъ и др. Трудно ще работи млѣкарска централа около голѣмитѣ градове при това дребно краварство и примитивно добиване на млѣко, което ще се събира отъ толкова много стопанства и 10-на литри биха развалили голѣма маса млѣко, което нѣщо знаятъ отъ опитъ млѣкарскитѣ кооперации.

Ако искаме да изравнимъ технически нашето земедѣлие съ това въ напредналитѣ страни, то трѣбва да въведемъ тракторътъ, което е невъзможно, тъй като той се рентира при работна площъ най-малко 500—600 хектара. Но комасацията би ли помогнала за модернизирането на земедѣлието? Съ комасацията ще се събератъ 5, 6 или 10 парчета земя, които едва ли ще бждатъ повече отъ 20, 40 или 60 декара, при които е невъзможно употреблението на трактора. При настоящия законъ за наследството комасираната земя пакъ ще се раздробява. Остава единствения начинъ — да се използватъ земедѣлскитѣ стопанства на кооперативни начала. Сжщото е направило горското отдѣление за използването на частнитѣ горски стопанства. Понеже дребнитѣ горски стопанства, каквито сж обикновено у насъ, не позволяватъ едно модерно и рационално използване, то Министерството заставя това използване да става на кооперативни начала. Всѣки стопанинъ влиза въ кооперацията съ своята гора, на която положението и размѣрътъ се опредѣлятъ отъ комисия съ протоколъ, който се подписва и отъ министра. Сжщото нѣщо може и трѣбва да стане съ стопанствата за зърнени храни или други култури. Земята трѣбва да се кооперира и се пусне трактора да я обработва и следъ кампанията всѣко стопанство ще получи отъ дохода споредъ размѣрътъ си. Въ резултатъ на това техническо повдигане на земледѣлието ще се яви по-голѣмъ брой свободни ржце въ село. За поглъщане на създаденитѣ безработни може да се развие минната индустрия, или да се финансиратъ и рационализиратъ ония индустрии, които употребяватъ сурови материали отъ нашето земедѣлие и на които

продуктитѣ биха могли да се пласиратѣ въ близки или по-далечни пазари. Тукъ идваме вече до стопански планъ, за който въ края ще кажемъ нѣколко думи.

За модернизиране на скотовѣдството трѣбва да се измѣни формата на използването на стопанствата, като се премине къмъ кооперативното отглеждане и използване на добитѣка. Въ общъ оборъ се вкарва добитѣка на всѣки стопанинъ, оценява се и на стопанина се даватъ дѣлове. Срещу дѣловетѣ всѣки стопанинъ получава въ края на месеца съответната частъ отъ дохода. Такъвъ кооперативенъ оборъ ще позволи да се прави добъръ подборъ на добитѣка, да се рационализира храненето, да се модернизира млѣкодобиването, да се съкратятъ производственитѣ разноси, като въ края ще имаме увеличено и качествено млѣко. Такива кооперативни обори се налага да се създадѣтъ най-напредъ край голѣмитѣ консумативни центрове и млѣкопреработвателни пунктове. Качеството на млѣчнитѣ продукти зависи не само отъ удобната сграда (отъ години Министерството само тамъ пласира много сръдства), а още повече зависи отъ качественото млѣко, каквото може да се получи само при кооперативния оборъ. Една кооперация около София първа взема инициатива за създаване на кооперативенъ оборъ, като сръдствата искаше да събере отъ помощъ отъ Министерството, тъй като то сключи заемъ за модернизиране на земедѣлието и скотовѣдството, отъ консуматоритѣ на кооперативното млѣко, като записватъ дѣлове за обора и отъ заемъ отъ Земедѣлската банка. Отъ Министерството срещу това искане се каза почти следното: „Тази инициатива (кооперативенъ оборъ) е отъ ограничено значение и нѣма общо, повсемѣстно стопанско значение, при това ние насърждаваме отглеждането на искърското сиво говедо, което да служи за оране въ нашето земедѣлско стопанство, за добиване на млѣко и за месо.“ При съвременната техника да се мисли, че като се оре съ крава, отъ която ще се добива и млѣко, ще може изнесеното жито на международния пазаръ да конкурира на американското или отъ друга нѣкоя държава, е абсурдъ. Това можеше да се мисли преди 20—30 години, а сега такова гледище е спѣнка за развоя на нашето земедѣлие. Но какъ ще се модернизира скотовѣдството, когато отъ кравата, отъ която ще искаме да дава все повече млѣко, искате добро оране!

Модернизирането на земедѣлието въ всичкитѣ негови отрасли ще стане по пѣтя на пълното диференциране на тия отрасли, като последнитѣ се организиратъ върху кооперативни начала.

За да напиша тия нѣколко реда ми даде поводъ статията на д-ръ Асенъ Чакаловъ въ „Економистъ“, книга 2 отъ т. г., върху кредитирането на земедѣлието у насъ. Въ тази статия се повдига единъ много навремененъ въпросъ и препорѣжитѣ, които се отправятъ къмъ Земедѣлската банка, сж напълно умѣстни. Азъ само искамъ да прибавя, че съ измѣнението на формата на използването на стопанствата — кооперативната, което се налага отъ съвременната техника и отъ дребнитѣ стопанства у насъ, ще се яви като естествена последица и измѣнение формата на кредитирането. Наистина, Земедѣлската банка дава по-масовъ кредитъ на кооперациитѣ, но той се пласира отъ последнитѣ за купуване една крава на стопанинъ, или 10 овце, или 2—3 декара ниви и др., които сръдства тъй пласирани се топятъ и не даватъ резултатъ. Земедѣлската банка трѣбва да посочва инициативитѣ и да взема участие въ

тѣхното организиране, като за целта, ако това се налага за установяване на нова инициатива, трѣбва да рискува срдства, както това препоръчва и г. Чакаловъ. Днесъ Земедѣлската банка и Министерството на земедѣлието трѣбва да напуснатъ старитѣ методи, които отговаряха на старата техника, и да нагодятъ своята дейность къмъ изискванията на съвременната техника, като се създадатъ голѣми модерни предприятия чрезъ коопериране на дребнитѣ земедѣлски стопанства, като за целта се дадатъ по-голѣми кредити и помощи. Само по пжтя на кооперирането на малки стопанства ние ще можемъ да модернизираме земедѣлието, което много добре бѣше изтъкнато отъ г. проф. Петко Стояновъ въ Камарата, при разглеждането на бюджета на държавата.

На Българската народна банка, като емисионенъ институтъ и на която целта е да пази стабилитета на монетата, се пада да се грижи за модернизирането на родното ни стопанство. Централното мѣсто, което заема Народната банка въ нашето стопанство и сжщата, като регулаторъ на кредита, може да насочва дейността на всички кредитни и други институти къмъ изпълнението на нейния стопански планъ. Но планъ и организация въ нашето стопанство липсватъ, което се вижда отъ по-горе казаното.

СПЕСТОВНОСТЪ И ПОПУЛЯРЕНЪ КРЕДИТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ

отъ
АНГЕЛЪ КАСАБОВЪ

Макаръ да говоримъ за спестовността въ България, трѣбва да кажемъ още отъ началото, че разглеждаме тоя въпросъ въ строго ограничени рамки. Интересува ни, преди всичко, личната спестовность и то дотолкова, доколкото тя е станала достъпна за преценка. Безспорно е, че спестовността въ България е въ сжщностъ по-голѣма, отколкото ни показватъ баланситѣ на банковитѣ институти, но именно въ тѣхъ и единствено тамъ ние намираме положителни опорни точки за нашитѣ сждения: „Закжтани“ пари има доста у нашия народъ, но само вложенията въ банковитѣ и спестовни институти, които се подаватъ на прегледъ и статистика и които образуватъ основата на народния кредитъ, така широко раздаванъ отъ кооперативнитѣ кредитни организации и преди всичко отъ популярнитѣ банки, ни интересуватъ въ случая.

Ние не бихме искали да поставяме въпроси въ връзка съ това, дали спестяванията на отдѣлнитѣ лица, дали личната спестовность, е една добродетель, както често се повтаря. Все пакъ, за изнасяне на нѣкои положения, които ще бждатъ застжпени понататкъ, трѣбва да кажемъ, че ние възприемаме личната спестовность повече като нужда, защото нека упоменемъ и това, преди да се изработи у човѣка, у съвременния културенъ човѣкъ, понятието за добродетельта, спестяването полъ най-различни форми е сжществувало. Върнемъ ли се назадъ къмъ економиката и бита на предходнитѣ общества, ще видимъ, че и езичникитѣ сж пестели, както днесъ пестятъ и християнитѣ, че и народитѣ,

които сж били на по-низко стъпало на развитие, както и днешните културни народи, пестятъ. Не си струва да се спори и върху това, кога повече и кога по-малко се е пестило. На всъки случай, „черниятъ день“ всъкога е стоялъ предъ човѣка и несигурността за утрешния день, може би, е днесъ по-ясно осезавана отколкото по-рано. Тя именно е подсказала първа на човѣка, че трѣбва да се отдѣли отъ онова, което имаме днесъ, за утре. Така презъ нуждата се е минало къмъ навика да се спестява. Възможноститѣ, обаче, за спестяването никога не сж били неограничени, а най-малкото въ днешното общество, кждето имаме едно крайно неравномѣрно разпредѣление на националния доходъ и мнозинството получава дребни кжсове, макаръ то да има такива и толкова настоящи и бждещи нужди, каквито иматъ или биха могли да иматъ всички други.

Въ този смисълъ, трѣбва да подчертаемъ, че личната спестовностъ е още и твърде оскъдна. Това е особено вѣрно за личната спестовностъ въ България. Въ другитѣ страни, или поне въ много отъ другитѣ страни, спестовността се образува отъ ония суми, които оставатъ следъ задоволяване, ако не напълно, то поне на твърде голѣма частъ отъ нуждитѣ. У насъ, въ България, народната спестовностъ е резултатъ на незадоволени нужди, на лишения. Затова, тя трѣбва да бжде много щадена, както отъ общественитѣ кредитни институти, които се явяватъ като събирателенъ басейнъ за нея, така и отъ държавното законодателство. Статистиката вече позволява да констатираме, и това е фактъ, че броятъ на спестителитѣ става все по-голѣмъ, макаръ спестяванитѣ суми да сж дребни.

Така, влоговетѣ само въ Пощенската спестовна каса, въ Б. з. к. банка, въ съюзенитѣ популярни банки, въ земеделскитѣ кредитни кооперации и въ частнитѣ банки, за последнитѣ три години, а именно: 1935, 1936 и 1937 г., сж били (вж. стр. 298, горе).

Отъ даденитѣ въ табличката сведения*), като сж изпуснати изпредвидъ още известни организации, въ които има вложения, но за които нѣмаме положителни данни за броя на вложителитѣ и вложенитѣ суми, се вижда, че въ България презъ 1937 година е имало 1.401.340 вложители, внесли въ означенитѣ вече спестовни институти 14.880.000.000 лева**).

Онова, което се хвърля още въ очи за тригодишния периодъ отъ време, е, че броятъ на вложителитѣ ежегодно расте, както и че общата сума на влоговетѣ расте. Особеното, обаче, си остава това, че влоговетѣ иматъ дребно-спестовенъ характеръ. И действително, за Пощенската спестовна каса срѣдниятъ влогъ за 1937 година е 4,858 лева, за Б. з. к.

*) Общата сума на влоговетѣ въ България е посочена въ Статистическия годишникъ за 1938 г. на сума 15.649.400.000 лв. Разликата между нашата сума и тая на статистиката произхожда отъ това, че ние търсихме резултата по другъ пътъ и по другъ начинъ, защото трѣбваше да откриемъ числото на вложителитѣ, за които Дирекцията на статистиката не дава сведения, освенъ за тѣзи въ Спестовната каса. Понататъкъ, касателно сумитѣ на влоговетѣ, ще боравимъ съ даннитѣ на Дирекцията на статистиката.

**) Сведенията за влоговетѣ при Спестовната каса черпимъ отъ Статистическия годишникъ на Царство България за 1938 г. Тия за популярнитѣ банки — отъ отчетитѣ на Съюза на народнитѣ коопер. банки и Съюза на попул. банки за 1937 г., а сведенията за Б. з. к. банка, земеделскитѣ кредитни кооперации и районнитѣ съюзи — отъ Кооперативния годишникъ на Б. з. к. банка за 1935, 1936 и 1937 г. За бройкитѣ влогове въ частнитѣ банки черпимъ сведения отъ сп. „Българско стопанство“, год. I кн. 4.

I. Спестовна каса:

1935 год.	527.328	влого за	2.252.000.000	лв.
1936 "	541.234	"	2.520.000.000	"
1937 "	588.254	"	2.858.000.000	"

II. Б. З. К. Банка:

1935 год.	136.080	влого за	5.023.160.000	лв.
1936 "	139.901	"	5.202.200.000	"
1937 "	142.690	"	5.699.000.000	"

III. Популярни банки въ двата Съюза:

1935 год.	243.340	влого за	1.982.023.000	лв.
1936 "	267.486	"	2.124.704.000	"
1937 "	291.033	"	2.365.600.000	"

IV. Земеделски кредитни кооперации и районни съюзи:

1935 год.	186.251	влого за	522.124.000	лв.
1936 "	196.942	"	626.750.000	"
1937 "	213.363	"	623.491.000	"

V. Частни банки:

1937 год.	166.000	влого за	3.335.000.000	лв.
-----------	---------	----------	---------------	-----

банкните организации, тя получава своя стопански характер и допринася за напредъка на самото общество. Кооперативните организации и особено популярните банки дават най-голям практически смисъл и поставят ясна целесъобразност на нашата дребна спестовност, свързвайки я с стопанската дейтелност.

Преди да разгледаме този въпрос въ по-голяма подробност, ние искаме да дадем по-ясна картина за българската спестовност, затова нека я сравним с спестовността у някои други съседни и по-далечни народи. Така, отъ данните за много европейски и извъневропейски държави, които намираме въ Статистическия годишникъ на Обществото на народите за 1936 г., спестяванията само въ 13 държави, направени въ търговски банки, спестовни банки, спестовни каси, популярни банки и пр., сж:

Видно е отъ така изложените данни, че спестовността въ България е още твърде слабо проявена, доколкото за това може да се сжди отъ институтите, въ които за нея се води сметка. Ние нѣмаме нито възможността, нито задачата, да изследваме причините за това, но не може да не отбележимъ факта, че възможностите за по-малко или по-вече спестявания сж ограничени отъ националния и личенъ доходи и отъ нуждите, които трѣбва да бждатъ задоволявани.

Послужихме си съ тия общи сведения, само за да дадемъ възможност на сравнение и да изпъкне

банка (където сж и държавните фондове)—40,000 лева, за популярните банки — 8.100 лв., за земеделските кредитни кооперации—2.925 лева и за частните банки — 20.000 лева.

При общо население въ България отъ кръгло 6.200.000 души 1.401.340 спестители (а вероятно, при по-точно изследване, тѣ ще се възкачатъ къмъ 1.500.000 души) е внушителна цифра.

Това ни дава достатъчно основание да кажемъ, че личната спестовност е добила широкъ общественъ характеръ. Използувана разумно чрезъ кредит-

Държава	Население	В спестовни банки	Общо	Население в лева
въ милиони мѣстна валута				
Белгия	8.300.000	11.199	19.103	30.302
България	6.171.000	2.520	12.287	14.807
Дания	3.709.000	2.180	2.169	4.349
Финландия	3.582.000	7.496	8.604	16.100
Франция	41.900.000	59.714	34.862	94.576
Гърция	6.839.000	5.529	15.206	20.735
Румжния	19.196.000	2.716	22.997	25.713
Югославия	14.950.000	3.438	7.713	11.151
Чехославия	15.160.000	45.239	23.898	69.137
Италия	42.300.000	40.197	28.826	69.023
Германия	67.105.000	19.273	5.739	25.012
Полша	34.000.000	1.946	1.055	2.001
С. А. Щати	127.980.000	11.151	35.771	46.922
				36.658

по-ясно мѣстото на българската спестовност.

Въ нашата съседка Румжния, спестовността за периода, който разглеждаме, е по-слабо развита, отколкото въ България, но това се дължи до голъма степенъ и на грѣшкитѣ, които станаха тамъ при облекчението на длъжницитѣ, като бѣха засегнати и влоговетѣ. Поражението се разпростря не само върху спестовността, но и върху кредита, който е значително разстроенъ. А у насъ, въ България, кредитътъ се крепи изключително върху спестовността, върху дребната народна спестовностъ, затова тя трѣбва да бжде щадена.

Ако проследимъ влоговетѣ и пласментитѣ на кредитнитѣ институти, ще видимъ, че последнитѣ сж толкова голѣми, колкото и самитѣ влогове. Така, влоговетѣ въ Пощенската каса, Б. з. к. банка, популярнитѣ банки, съюзитѣ на сжщитѣ, земеделскитѣ кредитни кооперации и частнитѣ банки и пласментитѣ въ Б. н. банка, Б. з. к. банка, популярнитѣ банки, съюзитѣ на сжщитѣ, земеделскитѣ кредитни кооперации и частнитѣ банки сж били:

	Влогове	Пласментѣ
	л е в а	
За 1931 г.	13.259.500.000	13.906.100.000
" 1932 "	12.700.000.000	13.623.300.000
" 1933 "	12.028.600.000	13.646.800.000
" 1934 "	12.588.600.000	13.519.000.000
" 1935 "	13.303.800.000	13.477.800.000
" 1936 "	14.334.200.000	14.570.000.000
" 1937 "	15.694.400.000	15.655.200.000

Не е необходимо да се навеждатъ повече доказателства за това, че засягането на спестовността би направило затрудненъ, за да не кажемъ невъзможенъ, кредита.

Върху какъвъ брой български граждани се разпростира кредита на частнитѣ банки въ България нѣмаме сведения, но кредитътъ, раздаванъ отъ популярнитѣ банки и земеделскитѣ кредитни кооперации, за-

сяга стотици хиляди дребни стопани отъ града и селото. За тия стопани, спокойствието въ кредитната система, и особено кооперативната кредитна система, която единствено и изключително ги обслужва съ дребни стопански кредити, е отъ първостепенно значение.

А доколко спестовността и кредитътъ сж се измѣстили въ десетилѣтието 1927 — 1937 година въ полза на кооперативнитѣ кредитни организации и специално на популярнитѣ банки, се вижда отъ таблицата на стр. 300.

Безспорно е, че това размѣстване е още въ процесъ и сигурно следъ нѣколко години то ще измѣни още повече съотношението на влоговетѣ и пласментитѣ въ полза на кооперативнитѣ кредитни институти. Тѣхната голѣма роль въ българското народно стопанство е неоспорима и паралелно съ запазване на спестовността трѣбва да се носи грижата за запазване на популярния кредитъ. За съжаление не единъ пжтъ сж правени опити да се оспори голѣмото значение на кооперативнитѣ кредитни институти и да се спънатъ тѣ въ своето развитие. Дори, при последното измѣнение на З. О. Д. З. К. се допуснаха грѣшки, които нѣма да бждатъ безъ последици. А това не би трѣбвало да стане. Десетилѣтието отъ 1929 година насамъ показва колко необходимими сж били кооперативнитѣ кредитни институти у насъ и колко голѣма полза принесоха тѣ на нашия економически животъ. Характеренъ е факта, който така ясно се вижда отъ поменатата таблица, че влоговетѣ и пласментитѣ въ частнитѣ банки презъ това десетилѣтие намаляха, а се увеличиха влоговетѣ и пласментитѣ, и то твърде осезателно, въ популяр-

Влогове и пласменти на кредитните институти
(въ милиони лева)

Година	В л о г о в е				П л а с м е н т и			
	О б щ и б а н к и	С ъ ю б н а п о п у л я р н и	З е м е д . к р е д . к о о п е р а ц и и	А с т и б а н к и	О б щ и б а н к и	С ъ ю б н а п о п у л я р н и	З е м е д . к р е д . к о о п е р а ц и и	А с т и б а н к и
1927	886,0	9,7	239,5	4.983,4	1.298,4	36,8	585,5	4.990,7
1928	1.298,3	21,5	307,6	6.562,6	1.837,6	34,8	690,5	6.448,2
1929	1.544,3	27,8	359,2	6.959,5	2.487,8	45,0	965,5	6.993,8
1930	1.878,6	43,9	379,7	5.887,4	2.403,2	37,5	1.063,5	5.782,0
1931	2.307,7	59,2	447,9	4.847,5	2.539,8	114,7	1.143,6	4.764,3
1932	2.251,5	79,0	484,5	3.918,6	2.744,1	66,6	1.184,6	4.050,2
1933	2.057,9	91,0	499,9	3.293,2	2.815,6	81,7	1.236,9	3.817,6
1934	2.246,7	88,8	518,2	3.229,7	2.857,7	101,2	1.210,4	3.572,8
1935	2.275,8	159,4	534,1	3.353,1	2.954,9	100,5	1.333,2	3.412,3
1936	2.447,0	196,9	558,4	3.339,1	3.094,5	137,6	1.244,8	3.466,0
1937	2.638,2	258,5	598,6	3.336,4	3.361,2	78,5	1.976,5	3.669,4

намира само въ обстоятелството, че популярните банки и въобще кредитните кооперативни институти, бидейки масови и народни организации, не можеха да останатъ въ безразличие и да определятъ своята дейностъ въ зависимостъ отъ печалбата, какъвто бѣше стимула на частните банки. Да се запази отдѣлниятъ стопанинъ, а отъ тамъ и общото стопанство отъ разруха, бѣше ръководното начало на кооперативните кредитни организации. И нѣма мѣсто повече за двоумение, че тѣ трѣбва да бждатъ добре оценени и да се положатъ грижи отъ тамъ, отъ кждето зависи, не само да не бждатъ спѣвани, а напротивъ, улеснявани въ тяхната народополезна деятелностъ.

Специално популярните банки взематъ най-живо участие въ стопанския животъ на своите райони, по начинъ щото да го направляватъ, като разбира се се ограничаватъ предимно въ ядрото отъ своите членове, които сж обикновено най-дейните стопани. Извършвайки резултатно тая своя прѣка задача, тѣ указватъ и друга не по-малка услуга, заключаваща се въ кредитиране на обекти отъ широкъ общественъ интересъ — електроснабдяване, водоснабдяване, здравеопазване, културно-просвѣтна деятелностъ и пр., което никоя отъ частните банки не е направила. И това огромно дѣло не би могло да бжде вършено безъ дейното участие на българската спестовностъ, която се насочва къмъ популярните банки и къмъ другите кооперативни кредитни организации. Затова въ тия организации чувството на отговорностъ къмъ спестителите е голѣма и тѣ правятъ всичко възможно, за да я пазятъ отъ посегателство и да ѝ създадатъ предпоставки за все по-голѣмо натрупване. Постигайки това, тѣ постигатъ най-сжществената си задача — да осигурятъ кредита на мнозинството отъ дребните стопани въ страната и да оползотворятъ най-добре народната спестовностъ.

ните банки. Когато частните банки свиваха кредита и съ една неумолимостъ бързаха да прибиратъ раздадените срѣдства, безъ огледъ на това, че се внася едно голѣмо сътресение въ стопанския животъ на страната, популярните банки продължиха кредитирането, за да предвдятъ отъ катастрофа своите членове. Това имъ се отдаде и се трѣгна отново къмъ нормализиране. Обяснението на този немаловаженъ фактъ се

¹⁾ Освенъ това има депозирани въ Б. з. к. банка облигации отъ Погасителната каса на стойностъ 268,6 милиона лева.

ИНСТИТУТЪТЪ НА ЗАКЛЕТИТЪ ЕКСПЕРТЪ-СЧЕТОВОДИТЕЛИ

отъ
АЛЕКСАНДЪРЪ МИНОВЪ

До голѣмата война народното стопанство на България се развиваше при нормални условия на производство и консумация. Всѣко предприятие се ръководѣше отъ частната инициатива въ рамкитѣ на сѣщесвуващитѣ въ страната закони. Дългата, обаче, война наложи прѣката или косвена намѣса на държавата въ производството и размѣната. По този начинъ националното производство се насочи къмъ нови пѣтища. Тази политика се заключаваше въ новитѣ насоки, които държавата даде на производството, съ цель да се гарантиратъ по-добре държавнитѣ интереси и да се задоволятъ по-правилно нейнитѣ нужди.

Въ послѣдствие се наложи държавата да се намѣси и въ кредитната политика. Знае се, че материалнитѣ отношения между личността и производството се уреждатъ само посредствомъ кредита. Знае се, сѣщо така, че кредитътъ и довѣрието почиватъ изключително върху спестовността. И така, економическата мощъ на единъ народъ е въ зависимостъ отъ възможноститѣ за спестяване. Въ миналото у насъ на спестовността не се отдаваше голѣмо значение. Тя се развиваше винаги подъ знака на ограничениитѣ схващания за трупане на бѣли пари за черни дни.

Настѣпилитѣ следъ войнитѣ промѣни въ производството наложиха, по подобие на другитѣ държави, да се взематъ и у насъ редъ мѣрки, целящи балансирането на производството съ консумацията, печалбата съ рисковетѣ, моралътъ съ довѣрието и кредитътъ съ спестовността.

Това общо нарушение на равновесието е началото на кризата. Отъ самото начало бѣха най-много засегнати отъ кризата по-голѣмитѣ предприятия, безразлично дали разполагаха съ свои или чужди срѣдства. Тамъ, обаче, дѣто собственицитѣ не разполагаха съ своитѣ капитали, а съ тѣхъ се разпореждаха други лица, каквѣто е случая, напримѣръ, съ акционернитѣ и командитни дружества и кооперативнитѣ сдружения, въ тѣзи последнитѣ се наложи държавата да се намѣси и да упражни надъ тѣхъ известенъ контролъ.

Първоначално държавата се намѣси съ Закона за защита на влоговетѣ — 12 януарий 1931 год., съ който законъ се целѣше да се гарантиратъ спестяванията въ акционернитѣ дружества, респективно въ банкитѣ. Този законъ урегулира кредита въ страната и постави основитѣ за неговото бѣдещо развитие.

За прилагането на горния законъ се наложи да се създаде съ специаленъ законъ отъ 7 априлъ сѣщата година и Института на заклетитѣ експертъ-счетоводители, чийто членове се поставиха изключително въ услуга на новосъздадената институция — Банкерския съветъ.

Въ настоящитѣ редове ще разгледаме на кратко организацията на Института на заклетитѣ експертъ-счетоводители, неговото развитие и подобренията, които трѣбва да се направятъ въ сега действующия законъ за сѣщия.

Съ поменатия по-горе законъ се учреди у насъ Институтътъ на заклетитѣ експертъ-счетоводители, представляващъ отдѣлна юридическа лич-

ностъ и поставенъ подъ контролата на Министерството на финанситѣ. Отъ текста на чл. 1 отъ закона се разбира, че Институтътъ е полудържавно учреждение и че неговата дейностъ се контролира отъ държавата.

Съгласно чл. 2 отъ закона, за членове на Института, съ право на закл. експертъ-счетоводители, се приематъ всички лица, които сж навършили 30 години и иматъ висше образование по търговско-стопански, финансови, правни и математически науки и 6 годишна ръководна държавна, обществена или частна служба въ учреждения или предприятия съ търговски, банковъ или финансовъ характеръ, която служба изисква солидна счетоводна подготовка, или да иматъ срѣдно търговско образование и 10 годишна ръководна служба.

Освенъ това кандидатитѣ трѣбва да сж български поданици, да не сж осжждани за деяния, предвидени въ т. 3 на чл. 87 отъ Закона за устройството на сждилищата и най-после да не сж лишени отъ правата предвидени въ чл. 30 отъ Н. З.

Професоритѣ и доцентитѣ по счетоводство въ висшитѣ учебни заведения сж по право заклети експертъ-счетоводители.

Независимо отъ горнитѣ условия, кандидатитѣ полагатъ и изпитъ по специална програма. Като изключение законътъ допусна за първата година, респ. до 17 априль 1932 год., кандидатитѣ да не полагатъ изпитъ, но въ замѣна на това отъ тѣхъ се искаше по-голѣмъ служебенъ цензъ, респективно за висшитѣ 12, а, тѣзи съ срѣдно образование (търговско или гимназиално) 15 години.

Допущането до изпитъ на кандидатитѣ се извършва отъ Управителния съветъ на Института, който съгласно чл. 27 отъ закона е власенъ да опредѣля, кои и колко служби може да се признаятъ на кандидата отъ търговски, банковъ, счетоводенъ или финансовъ характеръ. Самиятъ изпитъ се произвежда отъ специална изпитна комисия.

Отъ самото начало, до 17 априль 1932 год., отъ всички 1100 кандидати, бидоха приети безъ изпитъ само 450 души, които управителниятъ съветъ намѣри, че отговарятъ на предвиденитѣ въ закона условия. Въ послѣдствие, ежегодно тази цифра нарастваше съ новоприетитѣ експертъ-счетоводители, положили вече установения изпитъ, за да достигне въ края на изтеклата 1938 год. на 602 души.

Отъ самото начало и до днесъ още има заинтересувани лица, които продължаватъ да гледатъ много песимистично на Института, считайки, че за експертъ-счетоводители били приети много лица безъ изпитъ, които не би трѣбвало да носятъ това звание. Съ нѣколко думи ще отговоримъ, че между закл. експертъ-счетоводители не се прави разлика на приети съ изпитъ или безъ изпитъ кандидати, както и че между тѣхъ нѣма неподготвени за специалното свое предназначение лица, защото приетитѣ безъ изпитъ кандидати сж въ своето болшинство хора съ солидно образование, бивши дългогодишни банкови чиновници, директори и прокуристи въ частни предприятия, учители въ търговски училища, адвокати и др. Трѣбва да се има предвидъ, че Управителниятъ съветъ, въ своята преценка на служебния цензъ и моралнитѣ качества, е билъ винаги извънредно строгъ. На това основание се дължи неприемането на повече отъ 650 кандидати, които и до днесъ продължаватъ да недоволствуватъ и да сж противъ Института.

За управителния съветъ сж били винаги отъ сжществено значение

моралнитѣ качества на кандидатитѣ, защото за работата, която се иска отъ заклетитѣ експертъ-счетоводители, на първо мѣсто стои морала. Всѣки знае, че работата на експертъ-счетоводителя е много съблазнителна. Винаги е за предпочитане една малко по-слаба експертна работа, отколкото една извънредно перфидна, но много пристрастна работа. Слабитѣ познания могатъ винаги да се наваксатъ, но слабохарактерната и покрварена душа не може никога да се преобрази.

По подобие на адвокатското съсловие и дейността на закл. експертъ-счетоводители е подъ непосредствения контролъ на инспектората при Института. За всѣко провинение или неправилно действие, съгласно чл. 8 отъ закона за Института, се произвежда анкета и на провинилото се лице управителниятъ съветъ налага съответното наказание, което за по-голѣмитѣ престѣпления е изключване за винаги отъ членство и лишаване отъ званието на заклетъ експертъ-счетоводителъ.

Останалитѣ постановления отъ закона, съ изключение на чл. чл. 5 и 7, на които ще се спремъ по-специално, не представляватъ особенъ интересъ, защото съ тѣхъ се уреждатъ повече организационни и материални въпроси.

Чл. 5 отъ закона засяга най-сжществениятъ въпросъ — обектътъ на закл. експертъ-счетоводители. Въ този членъ се изброяватъ разнитѣ случаи, при които е предвидена намѣсата на експертъ-счетоводителя. На първо мѣсто е казано, че експертъ-счетоводителитѣ могатъ да бждатъ назначавани за експерти по углавни, търговски, фискални и граждански дѣла въ всички сждилища на страната, синдици по несѣстоятелности, ликвидатори, членове на мораторни комисии и вещи лица по подѣлби и арбитражи и най-после, като членове на провѣрителни съвети въ акционерни дружества и кооперативни сдружения и вещи лица по данѣчни облагания.

Освенъ за акционернитѣ дружества съ внесенъ капиталъ най-малко 500.000 лв., въ които избирането на заклетъ експертъ-счетоводители е задължително, въ всички останали случаи избирането или назначаването на експертъ-счетоводителитѣ е поставено въ закона факултативно. За да се премахне за нѣкои случаи тази факултативностъ се наложи да станатъ нѣкои измѣнения на първоначалния законъ съ закона отъ 21-й януарий 1936 год.

На първо мѣсто назначаването на експертъ-счетоводители за вещи лица се направи задължително по всички онѣзи сждебни експертизи, въ които преобладава нуждата отъ счетоводителска компетентностъ. По този начинъ се тури край на различната практика на сждилищата — едни сждилища да назначаватъ за вещи лица закл. експертъ-счетоводители, а други за сжщата целъ да си служатъ съ обикновени счетоводители.

Днесъ това постановление на закона се напълно спазва отъ всичкитѣ сждебни мѣста и лица, като всичкитѣ сждебно-счетоводни експертизи се повѣржаватъ само на експертъ-счетоводители. Резултатитѣ отъ тази практика на сждилищата сж много насърчителни. Експертъ-счетоводителитѣ даватъ отлични експертни протоколи, които напълно задовляватъ сждилищата. Това се признава отъ всички.

Съ въпросното измѣнение на закона се засегнаха, сжщо така, и клоноветѣ на чуждестраннитѣ дружества, които по първоначалния законъ бѣха освободени отъ задължението да избиратъ експертъ-счетоводители

Съ специална алинея въ същия членъ се предвидѣха и доста строги санкции по отношение на ония дружества, които не се съобразяватъ съ закона и не избиратъ експертъ-счетоводители. На провинилитѣ се дружества съответнитѣ областни сѣдилища налагатъ глоба отъ 5.000 до 150.000 лв. и не вписватъ протоколитѣ на общитѣ имъ годишни събрания.

По отношение на данѣчнитѣ провѣрки, които експертъ-счетоводителитѣ извършваха при стария законъ за данѣка върху приходитѣ, днесъ тѣзи провѣрки се извършватъ отъ постоянни държавни експертъ-счетоводители при Министерството на финанситѣ. Първоначалната система на провѣрка отъ свободни експертъ-счетоводители — арбитри е изоставена.

Сега ще разгледаме постановлението на чл. 7 отъ първоначалния законъ и измѣненята и допълненията, които се направиха въ последното му измѣнение.

По първоначалния законъ членоветѣ на Института бѣха задължени да разглеждатъ внимателно търговскитѣ книги и баланситѣ отъ счетоводната имъ и материална страна и да даватъ безпристрастно преценката си по тѣхъ и тѣхната редовностъ, както и по всички други въпроси, които биха имъ се повѣрили, като запазватъ еднакво както интереситѣ на страната, която ги е натоварила съ тази задача, тъй и интереситѣ на публично-правнитѣ тѣла. Тѣ сж задължени да подписватъ търговскитѣ книги, баланситѣ и актоветѣ, които биха имъ се повѣрили. Тѣ носятъ отговорностъ за дадената преценка.

Отъ самото начало при прилагането на горния членъ отъ закона, въ връзка съ хонорара, който се следваше да се плаща на експертъ-счетоводителитѣ, се наложи този членъ да се измѣни и нагоди съ решението на Върховния административенъ сѣдъ, който отхвърли правото на експертъ-счетоводителитѣ да получаватъ глобално годишно възнаграждение. Поради това въ направеното измѣнение на казания членъ се предвиди да се плаща хонораръ за всѣка ежемесечна провѣрка. Покрай това измѣнение кодификационната комисия направи и друго съществено допълнение, като задължи експертъ-счетоводителитѣ да упражняватъ постояненъ контролъ надъ счетоводнитѣ книги.

Съ тѣзи последнитѣ измѣнения и допълнения експертъ-счетоводителитѣ се сведоха до обикновени провѣрчици — контрольори. Инициаторитѣ на Института не сж никога замислювали да правятъ отъ заклетитѣ експертъ-счетоводители обикновени счетоводители и контрольори на операционни бележки. Напротивъ, винаги се е считало, че експертъ-счетоводителитѣ е върховниятъ контроленъ органъ въ предприятието и неговия стопански и финансовъ сътрудникъ. Отъ такъвъ единъ органъ не може вече да се изисква той да упражнява „постояненъ контролъ надъ счетоводнитѣ книги на предприятието“, какъвто контролъ по закона е длъженъ да върши титулярниятъ счетоводителъ, а още по-малко, да се задължава той да върши този контролъ (провѣрка) ежемесечно.

Въ много държави, провѣрката на книгитѣ и баланситѣ на дружествата се произвежда въ края на годината отъ експертъ-счетоводители, като обикновени ревизори. Такава една провѣрка може да трае нѣколко дни и седмици, наспроти голѣмината на предприятието. Ние напълно поддържаме тази контролна система, защото само по този начинъ ще може експертъ-счетоводителитѣ да влѣзе въ функциитѣ на истински експертъ-ревизоръ и стопански съветникъ. (Wirtschaftsprüfer).

Експертъ-счетоводителитѣ сж натоварени съ една твърде деликатна и отговорна работа. Тѣ, покрай другитѣ свои контролни функции, ще трѣбва да бдятъ и за рационалното и ползотворно използване на чуждитѣ и собствени срѣдства въ предприятието. Тукъ вече ролята на експертъ-счетоводителя е напълно обществена.

Извънъ тѣзи, така да се каже, официални функции, заклетитѣ експертъ-счетоводители извършватъ още всевъзможни арбитражи и извънсждебни експертизи, както и много провѣрки на счетоводства и годишни приключвания. Съ затвърдяването на Института и съ неговото все по-голъмо налагане въ живота, се очаква засилването и на поменатитѣ странични функции. За това вече имаме твърде добри указания.

Колкото повече се засилва намѣсата на държавата въ стопанския животъ, толкова институцията на закл. експертъ-счетоводители става по необходима. Въмѣсто държавата да изпраща въ всѣко предприятие специаленъ свой чиновникъ, тя предоставя правото на самитѣ предприятия да си избиратъ тѣзи делегати изъ срѣдата на признатитѣ експертъ-счетоводители. По този начинъ се напълно запазва частната инициатива и се постигатъ сжщитѣ резултати при много по-изгодни за предприятията условия.

Постиженията на Института на закл. експертъ-счетоводители сж на лице. Макаръ да има да се желае още много отъ този Институтъ, ние считаме, че постигнатото за единъ периодъ отъ 8 години не е малко. Институтътъ, макаръ още да се отрича отъ известни заинтересувани срѣди, продължава да се развива и да се налага като една държавна необходимостъ. Благодарение на намѣсата на експертъ-счетоводителитѣ въ акционернитѣ банки и дружествата, днесъ не се срѣщатъ вече банки съ фалшивъ балансъ и предприятия, които съзнателно прикриватъ своитѣ печалби или водятъ двойни счетоводни книги.

Единъ въпросъ, който въ последно време предизвика доста оживена полемика между кооперативнитѣ деятели и Института, е и въпросътъ за задължително участие на експертъ-счетоводителитѣ въ контролнитѣ съвети на по-голъмитѣ кооперации и специално въ популярнитѣ банки и съюзитѣ.

Знае се, че чл. 5 отъ закона, въ сегашната си редакция, не задължава кооперациитѣ, както акционернитѣ дружества, да избиратъ въ контролнитѣ си съвети по единъ експертъ-счетоводителъ. Този въпросъ е билъ винаги слаганъ на обсъждане отъ конгреситѣ на Института и винаги се е вземало едно и сжщо решение — да се иска по законодателенъ редъ да се задължатъ и кооперациитѣ да избиратъ по единъ експертъ-счетоводителъ. Управителниятъ съветъ на Института, въ изпълнение на резолюцията на последния конгресъ, изработи необходимия проектъ за измѣнението и допълнението на поменатия чл. 5 отъ закона, като занаяпредъ се поставятъ, на първо време популярнитѣ банки и съюзитѣ, подъ контролата на експертъ-счетоводителитѣ. Съображенията и основанията да се иска намѣсата на Института и въ кооперациитѣ сж сжщитѣ както и за акционернитѣ дружества — защитата на спестовнитѣ влогове и правилното и целесъобразно използване на тѣзи спестявания и на всички вложени въ предприятието срѣдства. Разхищенията и рисковетѣ трѣбва да се избѣгватъ на всѣка цена.

Какво предстои да се направи за по-правилното развитие на Института?

На първо време, както изтъкнахме преди малко, ще трябва контролата на експертъ-счетоводителя да обхване и по-големитъ кооперативи, популярнитъ банки и кооперативнитъ съюзи.

За да се създаде по-голям авторитетъ на експертъ-счетоводителитъ, като контролни органи въ дружествата, ще трябва за сега да се измѣни тарифата за хонораритъ на експертъ-счетоводителитъ, въ смисълъ, тѣзи хонорари да се заплащатъ отъ дружествата на Института, който отъ своя страна ще ги предава на съответнитъ експертъ-счетоводители. По този начинъ ще се премахне сегашната система на плащане и правене на пазарлъци. Нѣщо повече, отъ много експертъ-счетоводители се настоятелно иска да се премахне, по законодателенъ редъ, и правото на дружествата сами да си избиратъ експертъ-счетоводителитъ, като сжщитъ се назначаватъ отъ Института. По този начинъ, казватъ тѣ, ще се запази престижа на експертъ-счетоводителитъ и тѣ въ своитъ функции ще бждатъ по-свободни и главно по-самостоятелни. Правотата на това искане не бива да се отрича, макаръ то за сега да има своитъ неудобства. По този случай ние предлагаме да се узакони положението, единъ експертъ-счетоводител да не може да бжде избираенъ въ едно и сжщо дружество повече отъ три години. Съ предлаганитъ две измѣнения считаме, че се достатъчно стабилизира положението на експертъ-счетоводителя въ дружествата и главно, че се премахва привилегированото положение на ония отъ тѣхъ, които сж успѣли да си гарантиратъ пожизненото избирание въ нѣкои дружества.

Паралелно съ това ще трябва да се узакони и участието на експертъ-счетоводителитъ въ всички обществени предприятия и стопанства, защото, сега въ много отъ тѣхъ, макаръ да се чувствува нуждата отъ интервенцията на експертъ-счетоводителя, неговото участие е елиминирано.

Трѣбва сжщо така, по законодателенъ редъ, да се създадатъ необходимитъ гаранции за по-рационалното използване на експертъ-счетоводителската компетентностъ, като въ много отношения се направи по-чувствително тѣхното участие въ народното стопанство. Експертъ-счетоводителитъ ще трѣбва да станатъ действителни сътрудници на държавата тамъ, дето се чувствува нейната намѣса. Тѣ трѣбва въ много отношения да действуватъ като нейни органи.

Подлежи на измѣнение и чл. 7 отъ сега действующия законъ за индустрията, защото при сегашната му редакция, експертъ-счетоводителитъ сж сведени до обикновени счетоводни контрольори съ задължението да парафиратъ операционнитъ бележки, когато тѣ би трѣбвало едновременно да бждатъ стопански и финансови експерти и сътрудници на предприятието. Това последното подлежи изрично да бжде подчертано въ горния членъ на закона.

Ние българитъ трѣбва да се гордеемъ съ Института на експертъ-счетоводителитъ, защото много държави още нѣматъ подобни институти. Казвали сме го, ще го повторимъ и сега, че Институтътъ на експертъ-счетоводителитъ трѣбва, въпрѣки всички свои дефекти, да сжществува като една държавна необходимостъ. Въ миналото нуждата отъ такъвъ

институтът не се чувствуваше и за това никой не помислюваше да го създава. Днесъ, обаче, когато интервенцията на държавата въ много отношения се явява повече отъ наложителна, и Институтътъ, като неинъ органъ, се явява повече отъ необходимъ.

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СВѢТОВНОТО СТОПАНСТВО ПРЕЗЪ ОЧИТЪ НА БАНКЕРА.

Една хубава традиция е създадена въ европейскитъ банки, въ началото на всѣка година да излизатъ въ отчетитъ си за изтеклата година съ прегледъ върху международното стопанско положение. И пищо чудно въ това — банковата дейность е отражение на стопанството и въ зависимостъ отъ сжщото. Банкиътъ сж резервуара на националната спестовность, отъ която тѣ черпятъ срѣдства за кредитната си деятельность. Националната спестовность е оборотния капиталъ на националното стопанство, докато другитъ части на националното богатство сж инвестиционния националедъ капиталъ. Този оборотенъ капиталъ — спестовността — се събира отъ излишъцитъ на отдѣлнитъ стопанства, и благосъстоянието на единъ народъ се мѣри съ възможностиъ му да отдѣля такива излишъци. А управлението и оползотворяването на тия излишъци е задачата на банкиътъ, безразлично въ каква форма сж организирани. Отъ тукъ е и голѣмата връзка между народното стопанство и банкиътъ. Тази тежка задача на банкиътъ, да управляватъ и оползотворяватъ националната спестовность, имъ налага, вънъ отъ една голѣма техническа организация, и задължението да следятъ отблизо развоя на народното стопанство и международното такова, както и политическитъ събития на свѣта. Ето защо отчетитъ на голѣмитъ банки и речитъ на тѣхнитъ управници на годишнитъ събрания на акционеритъ се следятъ съ живъ интересъ отъ стопанскитъ и политически кржгове и обществото. Въ това отношение виждаме ежегодно едно надпреварване на управителнитъ тѣла на голѣмитъ английски банки, на чело на които стоятъ видни економисти.

Ще се възползувамъ отъ прегледитъ на международното стопанство отъ гледището на банкеритъ, за да характеризирамъ годината 1938 отъ политическо и стопанско гледище. Ималъ съмъ предвидъ прегледитъ на Англия, банковата деятельность на която страна е една отъ най-мощнитъ, защото има почти най-голѣмъ дѣлъ въ обслужването на международното стопанство; Холандия — страна, която не участвува активно въ политиката на Европа и Швейцария — поставена въ срѣдата на Европа и заобиколена отъ

страни, участвуващи и съпернически въ уреждането на Европа.

Всички смѣтатъ годината 1938 за забележителна и изключителна въ много отношения. Политическитъ събития сж упражнили най-голѣмата тежестъ въ стопанското и финансовото положение на цѣла Европа. Безспорно, политическитъ събития винаги се отразяватъ до голѣма степенъ и върху стопанското развитие на народитъ, както и последното се отразява върху политиката. Това най-ярко виждаме въ изтеклата година, презъ която економическата репресия, отразена въ много части на свѣта, е причинена отъ международното „политическо неразположение“.

Началото на 1938 год. бѣ подъ влиянието на обезпокоителното падане на ценитъ на материалитъ, както и на ценнитъ книжа въ Америка. Това даваше признаци, че кризата отъ 1928 година ще се повтори и това увеличи опасностиъ за една нормална стопанска дейность. Въпрѣки това, нѣкои очакваха, че положението на най-важнитъ пазари на първични материали и паричното изобилие ще допринесатъ за единъ економически възходъ. Ако тѣзи надежди не се реализираха, причината се търси въ политическитъ събития. Ясно е, че подъ натиска на тѣзи събития свѣтовното стопанство не е могло да получи новъ тласкъ на развитие. Това ни показватъ и индекситъ на производството и на свѣтовната търговия, които сж въ упадъкъ по количество и по стойность. Това намаление, въ сравнение съ 1937 г., е въ по-малко отъ очакваното. Това се обяснява съ следнитъ две причини: ненадминатитъ по размѣри въоръжения както въ странитъ подъ режима на автархията, тъй и въ странитъ съ свободно стопанство — отъ една страна и отъ друга — бързото попълване на намаленитъ запаси, съ които е разполагала 1937 г.

Политическата несигурность доведе до едно чудовищно по размѣра си въоръжение, което се отрази на индустрията и даде видъ на едно стопанско оживление.

Нѣкои мислятъ, че въоръженията иматъ и своята добра страна, защото даватъ работа на безработни, станали такива отъ прѣчкитъ въ интернационалната търговия и кредита. Въоръженията сж економически непро-

дуктивни и рано или късно ще се почувствува, че тѣ нанасятъ вреди на економическия животъ.

За всички е ясно, че лудитѣ въоръжения не само увеличаватъ политическата и стопанска несигурностъ, но увеличаватъ чрезмѣрно държавнитѣ разходи и натоварватъ бъдещитѣ поколения съ тяжести, които е неизвестно дали биха били понесени отъ тѣхъ. Съ народнитѣ економии се създаватъ активитѣ на националното стопанство и ако държавнитѣ тяжести легнатъ силно върху плещитѣ на народа, има опасностъ што ценнитѣ чувства на економия да загубятъ отъ своята сила. Или съ други думи данъцитѣ не трѣбва да убиватъ облагането.

Военната индустрия, обаче, не намали безработицата, която е една социална опасностъ. Единствената страна, въ която нѣма безработица, това е Германия: въ нея индустрията, въ значителната си частъ, е сложена на самозадоволяването, въоръженията и публичнитѣ строежи. Съ цената на какви жертви е постигнато това и какъвъ ще бѣде крайниятъ резултатъ, германскитѣ економисти и банкери не сж свободни да го кажатъ. Но смѣтамъ, че тамъ ръководителитѣ сж на кръстопътъ да избератъ или едно непоносимо данѣно увеличение, или да прибегнатъ къмъ една съмнителна инфлация. Тази дилема, мисля, реши сждбата на голѣмия економистъ и финансистъ д-ръ Шлахтъ.

Политическитѣ събития се отразиха и върху движението на капиталитѣ. Почти въ всички страни се чувствуваше едно неспокойствие на капиталитѣ и една голѣма подвижностъ, която се изрази главно въ едно значително прехвърляне на капитали къмъ Ню Йоркъ. Спестовността е търсила едно прибѣжище въ страна значително отдалечена отъ застрашена и загрижена Европа.

Това движение на капиталитѣ, ако и временно, но често повтарящо се, не се отрази презъ 1938 г. съ голѣма опасностъ върху шанса, а знайно е, че стабилизираното положение на шанса е едно предварително условие за активността на международното стопанство и за подържане на външната обмѣна.

Все така курсътъ на монетитѣ е билъ урегулиранъ съ помощта на уравнилителнитѣ фондове, които бѣха създадени въ периода на монетнитѣ девалвации.

Курсътъ на англ. лира бѣ застрашенъ и падането ѝ упражни едно неблагоприятно влияние върху ценитѣ на първичнитѣ материали. Увеличението на въоръженията не спре това спадане на ценитѣ, което създаде едно клатушкане въ търговията и намали консумативната способностъ на странитѣ-производителки. Това пъкъ намали възможността за експортъ къмъ тѣзи страни.

Отслабването на англ. лира и фр. франкъ

бѣха единъ моментъ на безпокойство за свѣтовното стопанство. Нестабилността на монетитѣ безпокои капитала или най-малко парализира инициативитѣ.

Францускиятъ франкъ намали наново на два пѣти златната си стойностъ, поради дългата политическа криза. Последната обезценка даде една разлика отъ 31½ милиарда франка, съ която сума се намалиха непрекъснато растящитѣ държавни дългове. Всички стапнали обезценки имаха тази целъ.

Доларътъ върху нѣкои противни течения, не се обезцени. Бѣгството на капитали къмъ Америка, поради политически причини, предизвика голѣмо прехвърляне на злато и вземания къмъ Ню-Йоркъ.

Общитѣ условия наложиха и на Английската банка да прибегне къмъ една преоценка на златната си наличностъ и съ това да наруши традиционната си политика. Тази преоценка е дала възможностъ да се увеличи банкното обръщение съ англ. лири 170 милиона.

Голѣма е още и загрижеността за монетната сигурностъ въ много страни.

Изолiranостта на държавитѣ, причинена отъ политическитѣ причини, разкъса връзката въ общото свѣтовно стопанство. Економическиятъ животъ на модернитѣ държави не се гради на изолiranостта. Тази изолiranостъ доведе до най-разнообразни системи въ националнитѣ стопанства, отбранителенъ и нападателенъ национализъмъ въ индустрията, нестабилни монети, разколебано вътрешно и външно довѣрие и лѣкуване на последнитѣ отъ всичкитѣ условия съ срѣствия и мѣрки увеличавачи неестествеността на сжитиѣ. Намѣсата на държавата се прояви въ най-разнообразни форми по причини, лежащи въ и вънъ отъ нея. Въ повечето случаи се забравя, че економическиятъ животъ изисква съгласуване на публичната дейностъ съ частната и въ края, последната не да се дирижира, а да се ориентира въ духа на общитѣ интереси на страната.

Отъ общъ интересъ е едно стопанско сътрудничество на базата на взаимното довѣрие и право на сѣществувание.

Политическата несигурностъ води къмъ всички неестествени стопански и финансови условия. Това би се премахнало, ако изчезне духътъ на мирнитѣ диктати. Конюнктурата зависи отъ социалния и политически моралъ и отъ общото стопанско сътрудничество.

Политическата несигурностъ и жизнената необходимостъ за едно справедливо прекрояване на картата на Европа, поставя последната въ една дебнеща опасностъ. Въ резултатъ имаме единъ чудовищенъ въоръжения, които поглъщатъ една твърде голѣма частъ отъ производството. Въоръженията предизвикватъ увеличенъ вносъ, неизползуванъ или

въ малка част за износ, защото образуват единъ воененъ щокъ неоползотворяемъ-мъртавъ, и който може би ще бжде изпозванъ за рушение на стопанството.

Да дадемъ нѣколко цифри:

Военниятъ редовни бюджети за 1938 г. сж възлизали:

за Англия	— 130	милиарда лева
за Франция	— 33	" "
за Италия	— 26	" "
за Америка	— 64	" "

Смѣта се, обаче, че тѣзи цифри фактически сж били съ 30—40% въ повече. А за годинитъ 1936/7, 1937/8, 1938/9 сж изразходвани за въоръжения: Англия лири англ. 1,173 милиона=470 милиарда лева, вѣнъ отъ тѣзи за въздухоплаването. Тѣзи дни се оповести декларацията на Съръ Саймонъ — министра на финанситъ въ Англия, че ще се склучи заемъ въ размѣръ на 140 милиарда лева за разности по въоръженията за 1939 г.

Нѣкои смѣтатъ, че въоръженията сж елементъ на интернационалната политическа стабилностъ. Но тѣ изтощаватъ продуктивнитъ и културнитъ сили на народитъ.

Размѣрътъ на военнитъ разходи по редовнитъ бюджети, безъ извънреднитъ въоръжения, сж били:

презъ годинитъ 1937/38	1938/39
за Англия — 29%	33%
за Франция — 30%	надъ 40%
за СССР — 37%	—
за С. Щати — 13%	15% отъ общия бюджетенъ разходъ.

За това създадената „военна индустрия“ породи изгледи на временно стопанско съживление. Но когато това военно производство ще трѣбва да спре, вѣроятно е, че ще се създадатъ страшни социални и економически сътресения, края на които сега напълно не може да се начертае, защото застото въ тази индустрия работничество ще увеличи въ значителни размѣри числото на безработнитъ въ всички страни.

Тази социална класа не може за неопредѣлено време да живѣе съ помощи.

Това приготвление за война срещу войната отекчи държавнитъ бюджети въ застрашителни размѣри. Въ всички почти страни имаме хронически бюджетни дефицити, които ще се покриватъ съ заеми, които ще легнатъ върху плещитъ на поколѣнието, и съ нови данѣчни тяжести. Тази злокобна картина още не е довършена.

Ако увеличението на държавнитъ дългове расте въ сжщото темпо и надхвърли спестовната способностъ на народа, то финансовата политика на такава страна би дала тежки последици въ недалечно бдаще.

Ето нѣкои цифри за държавнитъ дългове, изразени въ милиграми чисто злато къмъ края на 1937 г.

	1928 г.	1937 г.
Франция кгр.	18,000,000	8,939,000 (следъ 3-тѣхъ обезценки)
Англия "	55,827,000	36,087,000 (следъ 1 обезн.)
Америка "	26,488,000	32,372,000 (следъ обезценка)
Германия "	—	около 23,000,000
Само на тѣзи 4 държави кгр.	100,398,000,	

Има още единъ въпросъ, на който трѣбва да дадемъ обяснение. Въпрѣки всички направени констатации, въ всички страни се чувствува едно изобилие на парични срѣдства и подържането на единъ низкъ лихвенъ процентъ. На пръвъ погледъ това се струва парадоксално. Увеличени данѣчни тяжести, не намаляваща безработица, бюджетни дефицити и пр. отъ една страна, отъ друга изобилие на пари. Ако разгледаме баланситъ на емисионнитъ банки, ще откриемъ една отъ причинитъ. Тя се крие на първо мѣсто въ увеличената циркуляция на банкнотитъ за покриване извънреднитъ разходи за въоръженията и обществени строежи. Отъ друга страна, стопанската несигурностъ намали теоризацията. Отъ трета страна ограничеността на сдѣлжитъ, намалението на нови стопански инициативи, намаление консумацията и низкитъ цени въ сравнение съ 1937 година. Ето нѣколко примѣра за това: при база 100 за 1937 година, презъ 1938 година цената на пшеницата е спаднала къмъ края на 1938 година на 75, вълната на 77, кафето — 96, цинка — 88, медта съ колеблива тенденция е спаднала на 85, а къмъ края на годината достига 107. Сжщото е съ каляя и памука. Каучукътъ се е движилъ между 75 и 85, като къмъ края на годината достига 112.

Монетнитъ системи отъ 1931 год. насамъ сж едни болни съпътници на стопанството. Паритъ отъ мѣрка на стойностъ се употребиха въ борбата съ ценитъ, а съ обезценкитъ — за държавни финансови цели. Този монетенъ безпорядкъ продължи и презъ 1938 година.

Франция наново девалвира монетата си, английската лира бѣ въ непрекъснато колебание съ промѣната въ съотношението ѝ съ долара, а много отъ странитъ си създадоха бюджетни ресурси съ преоценки на златнитъ си наличности. Само Холандската банка, Скандинавскитъ държави и България сж останали вѣрни на старитъ оценки на златнитъ си наличности.

Монетниятъ проблемъ остава неразрешенъ, макаръ и той да заема едно отъ централнитъ мѣста въ международното стопанство и обмѣна. Трѣбва да се тури край на економическата война.

Свѣтътъ трѣбва да се преустрои политически, национално и социално. На всички

народи трѣбва да се даде справедливото и необходимото мѣсто подъ Божието слънце. Народитѣ трѣбва да живѣятъ не единъ отъ другъ, а единъ за другъ и да координиратъ условията за общо добруване. Напредѣкътъ не трѣбва да служи за изграждане на охолство за едни, страдание за други. Взаимното довѣрие трѣбва да бѣде пресъздадено

въ всичкитѣ му форми. Това ще премахне или облекчи политическиятъ и стопански различия и ще освободи отъ вреднитѣ рамки международното движение на блага, пари и хора, което ще доведе свѣта до общо сближение и миръ, тъй много желанъ отъ всички.

Цв. Табаковъ.

ОГРОМНИ ОПИТИ И ГОЛѢМИ ПРОМѢНИ ВЪ СТОПАНСКАТА ПОЛИТИКА НА ВЕЛИКИТѢ СИЛИ ВЪ СВѢТА

Единъ основенъ фактъ, който се забелязва въ почти всички страни на свѣта и въ почти всички стопански клонове, тсва е натрупването на по-голѣми излишѣци отъ сурови материали, отколкото могатъ да се погълнатъ още съществуващитѣ пазари.

Кризата поради свѣрхпроизводство, обаче, винаги е бивала най-остра въ областта на земедѣлието, защото то най-малко се поддава на конюктурни ограничения на производството, на лесни манипулации съ пазаритѣ и съ пласментнитѣ възможности. Поради това и всички правителства се съблскватъ съ най-голѣми затруднения именно въ случитѣ, когато иматъ да се справятъ съ ограниченитѣ пазари на известни продукти, а отъ друга страна трѣбва да се притекатъ по социални съображения на помощъ на земедѣлцитѣ, като осигурятъ поне първоначалния пласментъ и задоволителни цени за селскитѣ стопани. У насъ най-яркъ изразителъ на затрудненията, които се срѣщатъ отъ държавата въ областта на образуването на запаси отъ известни произведения, е случаятъ съ розовото масло, отъ което понастоящемъ Б. з. к. банка притежава толкова голѣми количества, че би могла да задоволи за нѣколко години нуждитѣ на свѣтовната консумация на този артикулъ.

Въ свѣтовенъ масшабъ, политиката на образуване запаси отъ известни артикули не е най-ново нѣщо. Тя има своята история, макаръ и скорошна, има и свѣтовни поражения, което не е рѣдко въ никоя история.

Образуването на запаси отъ държавата презъ последнитѣ 7—8 години се провеждаше съ конюктурно-политическа целъ. Тесретино се приема, че консумацията на сурови материали е въ много по-голѣма зависимостъ отъ общото стопанско развитие отколкото отъ движението на ценитѣ, а отъ друга страна производството на сурови материали е едно отъ най-нееластичнитѣ, особено на хранителнитѣ произведения, които изискватъ и единъ по-дълъгъ периодъ за вегетацията си. Поради това и складирането на сурови материали въ времена, когато консумацията е намалала поради отслабването на стопанското развитие, се считаше като една предвидлива и свършена отъ конюктурно гледище мѣрка.

За да се избегнатъ смущенията на пазаря, които се появяватъ поради несластичността въ предлагането на известни сурови материали, докато съществуватъ значителни отклонения въ търсенето, държавитѣ започнаха да основаватъ специални организации, или сами тѣ да се залавятъ за тази работа и да образуватъ огромни запаси презъ периодитѣ на силно производство и слабо търсене, които запаси да се продаватъ въ послѣдствие съ малки загуби или безъ такива въ периодитѣ на стопански възходъ, когато и нуждитѣ отъ сурови материали и ценитѣ сж по-голѣми. Най-значителниятъ представител на научното обосноваване на тази стопанска политика бѣше и остава английскиятъ професоръ Дж. Мейнардъ Кейнсъ, който въ запазването виждаше най-ефикасното средство за подпомагане на мѣстното население отъ страна на държавата и за смекчаването на социалнитѣ отражения на стопанскитѣ кризи.

Благодарение на неговата теоретична обосновка и на нуждата да се осигури единъ минималенъ и постояненъ доходъ на населението, много държави, между които на първо мѣсто трѣбва да се поставятъ Съединенитѣ щати, възприеха въ широкъ масшабъ политиката на запасяването.

Досегашниятъ опитъ, обаче, на Съединенитѣ щати въ областта на запасяването за смѣтка на държавата съ двата най-важни сурови материали за тази страна — памукъ и жито — не даде очакванитѣ резултати.

Събранитѣ на складъ количества „за предвидливостъ“ надвишаватъ много пѣти възможноститѣ да се пласиратъ по нормаленъ пѣтъ на свѣтовнитѣ пазари. Така, напримеръ, запаситѣ отъ памукъ по настоящемъ сж по-голѣми, отколкото е цѣлата годишна консумация на памука. Това значи, че дори въ продължение на една година да не се произведе нито единъ грамъ памукъ, пакъ запаситѣ нѣма да се свършатъ. Но има страни, (между които Америка и Египетъ стоятъ на на първо мѣсто), за които производството на памукъ е единъ отъ най-важнитѣ стопански клонове и които не само не могатъ да преустановятъ производството и закъпането му, но не могатъ да осъществятъ дори едно сравнително малко ограничаване на обработваемата площъ съ памукъ и жито.

Ето защо Съединените щати, които винаги са правили опити във големия мащаб, започват да търсят нови грандиозни планове, за да поправят грешките на досегашната си стопанска политика.

Тук, американците се стараят да запазят временно социалните предимства на досегашните закони за изкупване на излишците от памук и жито, като същевременно премахват недостатъците на огромните и скъпи складирания, които не дават никакъв изглед за едно нормално и скорошно планиране.

Новото, което се въвежда във стопанската политика на Съединените щати по отношение на излишците от памук и жито, се състои във едно размятане на части от тия излишци с други сурови материали, от които Америка би имала голяма нужда във време на война.

Конюнктурните съображения, както и идеята за социално подпомагане във време на периоди на криза, следователно, отстъпват мястото си на военните съображения и на нуждата от запасяване на страната с материали, необходими на военното стопанство.

Вместо да бъдат попълвани складовете на правителството с местни стоки, намиращи се във излишък, за напредък тук ще се попълват във много по-голям размер с стоки от чуждестранен произход, но които са необходими за време на война. Сътова и конюнктурните цели, които се преследваха чрез натрупването на запаси, повече няма да бъдат от първостепенно значение.

Конкретният план на Съединените щати, изработен от сенатора Бринъ с одобрение на федералното правителство, предвижда размяна на складираният излишци от сурови материали между Съединените щати от една страна и Англия, Белгия и Холандия — от друга.

Четирите сурови материала, които се имат пред вид за тази размяна, са: памук и жито от страна на Съединените щати и каучук и калай от страна на другите контраргенти.

Но макар и да могат да станат значителни натурални прехвърляния, Съединените щати няма да могат лесно да се освободят от преголемите си излишци от памук. Така, изчислява се, че от всички 11 милиона бали памук, притежавани от Съединените щати като „резерва за предвидливост“, ще могат да се прехвърлят само 2 милиона бали за нуждите от складирание за военното време във Англия, Белгия и Холандия.

От друга страна, американските военни власти изчисляват необходимият запас от каучук във военното време на около 225,000 тона. Тази цифра се равнява приблизително

на сегашните запаси от каучук на Съединените щати. Но понеже това са мирновременни запаси, а ще трябва да се осигурят и военни такива, необходимо е запасите от каучук да се увеличат значително над тази цифра. От друга страна, възможностите за едно такова увеличение са относително малки, тъй като американците и понастоящем притежават повече от $\frac{3}{4}$ от всички световни каучукови запаси. Във американския проект се предвижда закупуването на каучук срещу компенсация на памук за около 80 милиона долара. Ще трябва, следователно, да се увеличи значително сегашното производство на каучук, за да може да се покрият тия нужди, а това ще създаде конюнктурен полет в страните, които имат като главен производствен бранш каучука.

По отношение на калай, досегашните сведения гласят, че американците искали да закупят 60.000 тона, т. е. два пъти повече от количеството, на което възлизат понастоящем всички световни запаси от калай.

Явно е от горните данни, колко голям е замахът на тази компенсационна сделка, замислена от американското правителство. Явно е, от друга страна, че поне теоретично тази компенсация ще донесе по-голям оживление и по-голям стопански възход в страните и колонията, доставчици на каучук и калай, отколкото във самата Америка. Но, от друга страна, явяват се трудности, които не са лесни за преодоляване. Тези трудности са също така имат търговско-конюнктурен или инвестиционен характер.

Така, например, понеже количествата, които изисква Америка, не са разполагаеми понастоящем и ще трябва да се произведат, то за разширяването на мините, за заемането на нови работници и т. н. ще са необходими големи нови инвестиции, които едва ли биха се намърили, като се има предвид, че минните и индустриални инвестиции са винаги от дългосрочен характер, докато международното положение оправдава само краткосрочни инвестиции.

На второ място, понеже американският памук е разполагаем, а каучукът и калайът още не са произведени, за заплащането на памука ще са необходими, макар и сделката да е компенсационна, значителни разполагаеми средства, което прави въпроса за Англия, Белгия и Холандия доста труден от финансово гледище.

На трето място, производителите се боят, че ако във бъдеще се разсвят опасностите от война, големите запаси на Съединените щати, които са главният консуматор на каучук, ще се укажат преситени с суров материал, американците ще престанат да купуват докато изразходват излишъка и ще се създаде една нова и голяма

криза за производителитъ, която би могла да се избегне, ако сега не се заставят производителитъ изкуствено да форсиратъ добиването на каучукъ и калай.

Отъ друга страна, ако опасенията на Америка, че ще избухне война се оправдаят, тогава пъкъ има много голъма вѣроятностъ, че нѣма да се държи смѣтка за интереситъ на производителитъ и че пазаритъ ще се разбъркатъ повече, отколкото сега.

По горнитъ съображения, може да се очаква, че частнитъ предприятия и въобще частната инициатива, която притежава минитъ и плантациитъ за калай и каучукъ, ще се противопостави, или поне ще възприеме съвсемъ неохотно тази огромна компенсация, докато правителствата ще упражнятъ значителенъ натискъ върху производителитъ,

за да осигурятъ по стопански пътъ политически преимущества чрезъ сътрудничеството си съ Съединенитъ Щати.

Завоятъ, все пакъ, е направенъ. Конюнктурнитъ изравнявания, които се целяха съ образуването на запаситъ, преставатъ да интересуватъ много правителства, въ замѣна на което военнитъ нужди и върховниятъ интересъ за защита на държавата ставатъ главнитъ фактори и двигатели на стопанската политика на правителствата. Не напразно, следъ дълги години на една акумулационна политика по отношение на златото въ Съединенитъ щати, единъ официозъ на федералното правителство писа, че Америка „би размѣнила съ голъмо желание значителнитъ си златни наличности дори само срещу едно съответно съкровище отъ хромъ и манганъ“.

НѢМСКАТА И АНГЛИЙСКАТА СТОПАНСКА ПОЛИТИКА НА БАЛКАНИТЪ

Още въ книга първа на „Економистъ“ бѣха разгледани въ единъ обширенъ прегледъ интереситъ, които Германия и Англия иматъ на Балканитъ, както и изгледитъ за активна намѣса отъ страна на Англия, за да се попрѣчи на германската стопанска експансия къмъ югоизтокъ.

Въ настоящия прегледъ ние ще направимъ единъ малкъ разборъ на политиката на тия две държави, като изходимъ отъ преценката, която мѣродавното нѣмско списание „Деръ Дойче Фолксвиртъ“ дава на нѣмската и английска политика.

Тази преценка, както повечето такива отъ нѣмски произходъ, има доста остъръ и критиченъ видъ, като не пропуска да принизи английската политика и да възхвали своята. Тази преценка и критика, което е по-интересно, има теоретично-идеологиченъ видъ въ нѣкои свои части и затова би било добре читателитъ на „Економистъ“ да бждатъ запознати съ нея и сами да направятъ преценкитъ си.

Списанието започва своята критика на английската политика въ полето на стопанския животъ съ това, че Англия никога не е имала една голъма държавна стопанска програма за повдигането на многомилионнитъ човѣшки маси, които се намиратъ подъ нейно управление или мандатъ. Англия, споредъ списанието, е предоставяла стопанска дейностъ и стопанска политика въ ржцетъ само на частни лица, които сж се ръководили изключително отъ своитъ лични интереси, безъ да мислятъ ни най-малко за жизнения уропенъ на народитъ, съ които сж въ връзка. Това английско отношение се нарича отъ списанието „експлоатация на по-слабитъ страни“, които сж получавали заеми при много скжпи лихви, продавали суровитъ си материали по извънредно низки цени, а купували готовитъ фабрики неимовѣрно скжпо. „Сто-

панската основа на тази система бѣше подценяването на земеделския трудъ въ почти всички страни на свѣта, пише списанието, една последица на едностранчивитъ култури, свърхпроизводството на които довеждаше земеделца въ всички страни до нивото на живота на единъ робъ“. Запаването на тази система става чрезъ устройването на крепости и разпрѣскването на флоти по всички краища на свѣта, като всичко това се оправдава теоретично съ „естествената закономѣрностъ на стопанството и съ международното разпредѣление на труда“, при което разпредѣлението е било такова, че лѣвският пай винаги е оставалъ на страната на голѣмитъ демокрации.

Въ замѣна на тази система, която е била прилагана еднакво на Балкана и въ другитъ части на свѣта, списанието противопоставя германската система, която въ неговитъ страници добива най-идеаленъ видъ. Ето какъ е представена тамъ нѣмската политика на Балканитъ: „Германия противопоставя на либералната система нейната собствена система, една национална идея за свѣтовно-стопанско сътрудничество. Докато политическата мощъ на Англия потиска все още странитъ които се намиратъ още въ стопанска и финансова зависимость отъ нея, германската стопанска политика желае обща работа на самостоятелни, здрави национални стопанства, за чиято структура не е мѣродавна частната парична смѣтка, или образуването на ценитъ на свѣтовнитъ борси, на тѣхната собствена национална сигурностъ“.

Срѣдствата, чрезъ които Германия се стреми да постигне това идейно начало, сж формулирани по следния начинъ: „Ние увеличаваме покупателната сила на другитъ, като имъ заплащаме добре, вмѣсто да ги отслабваме съ отпускане на кредити“. Наистина и то самото не предвижда, че конкуренцията ще

се премахне, но намира, че въ връзките на държавите с Германия вече няма частният интерес да играе решителна роля, а народните интереси, които ще се проучват грижливо от съответните правителства. Според списанието румъно-германския стопански договор бил първият пробивъ въ това направление, който пробивъ трѣбвало „да се последва отъ още много други подобни договори сь малки държави, вследствие на което да се образува единъ голѣмъ стопански блокъ отъ Северно до Черно море, чиято естествена ось да представлява Дунавътъ“.

Спирайки се на досегашната политика на Германия, списанието дава на сжщата следната преценка: „Стопанската политика на Хитлеръ спаси не само германското земедѣлие, но сжщо и селяните отъ Юго-Източна Европа. Тя даде, обаче, и нѣщо повече. Би било жалко, ако държавниците на онѣзи страни считатъ подобриенето на държавните имъ финанси, засилването на мѣстното имъ капиталообразуване и съпровождашото го заздравяване на режима само като резултатъ на собственитѣ имъ дѣла и забравятъ въ какъвъ размѣръ стопанското положение на тѣхнитѣ страни е било подоброено чрезъ постоянни покупки и доставки на Германия“.

По-нататъкъ се изтъква, изглежда за успокоение на Англия, че „Германия не може да приложи еднакво въ всички страни на свѣта системата на сътрудничеството сь държавитѣ отъ Юго-Източна Европа. Тази размѣна на стоки може да се извърши само тамъ, гдето сж дадени естественитѣ предпоставки“. Статията завършва сь предупреждение къмъ демократическитѣ сили, че това, което германскиятъ народъ си е извоювалъ сь своитѣ способности и добри методи и който „сь изложената по-горе система си пробива пътъ въ свѣта, ще защитава сь всички сили неговото жизнено пространство срещу чужди опити за смущение“.

Разбира се, че една теоретично така описана система на взаимно сътрудничество между отдѣлнитѣ народи, както я дава „Деръ Дойче Фолксвиртъ“, би била идеалната и би трѣбвало да се възприеме по принципъ отъ всички, защото тя задоволява всички. Но и въ нея има нѣкои вътрешни противоречия, които трудно се изглаждатъ и които ний ще се опитаме да изброимъ.

На първо мѣсто, това е противоречивата целъ, която се поставя отъ отдѣлнитѣ държави при провеждането на стопанската политика. Главната целъ на стопанската политика на странитѣ отъ Балканския полуостровъ е значително повишение на жизнения уровеньъ на балканскитѣ народи, които живѣятъ срѣдно взето въ едно материално състояние близко до това на робското. Балканитѣ сж, сжщо така, пренаселени и почти изключително земедѣлски страни. Стопан-

ската политика на държавитѣ отъ Балканитѣ следователно ще бжде да се даде работа на населението, която да бжде поне петъ пѣти по-рентабилна отъ сегашната, която носи на глава отъ земедѣлското население въ България по 100 лева срѣдно месечно париченъ доходъ. Това петорно увеличение на доходитѣ не може да стане нито за смѣтка на увеличение въ съответенъ размѣръ на добива отъ земята, нито на съответно покачване на ценитѣ, защото тогава би се застрашилъ жизнения уровеньъ на индустриализиранитѣ части отъ стопанския блокъ, който се изтъква отъ списанието и които ще бждатъ консуматори на земедѣлскитѣ произведения. Следователно, стопанското сътрудничество ще може да се осъществява само въ много тѣсни граници и само дотолкова, доколкото интереситѣ, или по-скоро консумативнитѣ нужди на северозападнитѣ населения отъ блока, ще позволяватъ това.

Отъ друга страна, индустриализирането на балканскитѣ страни ще превърне последнитѣ отъ пазаръ въ конкурентъ на сега индустриализиранитѣ страни, поради което индустриализацията на Юго-Източна Европа ще се счита за нежелателна, а това ще доведе до запазване на статуквото и до проваляне на хубавитѣ идеи, изтъкнати и като ръководни начала на плана.

На трето мѣсто, дори и списанието изтъква, че ценитѣ на стокитѣ, по които последнитѣ ще се купуватъ отъ индустриална Германия, ще се опредѣлятъ отъ конкуренцията, „но сь огледъ не на частнитѣ интереси, а на народнитѣ“. Конкуренцията, която ще остане да сжществува следователно, винаги ще действа въ смисълъ на понижение на ценитѣ, макаръ и сдѣлжитѣ да не се сключватъ отъ частни спекулиращи търговци, а отъ държавата, която се явява като купувачъ. Въ това отношение прѣсни примѣри имаме сь ценитѣ на ягодиитѣ и на доматитѣ, които презъ последнитѣ години бѣха намалени отъ германското правителство, защото се явила друга конкуренция. Явно е, следователно, че конкуренцията ще действа въ смисълъ противенъ на този, който бѣ показанъ като целъ на стопанския блокъ.

Би могло да се наведатъ още много други спѣнки и противоречия, които затрудняватъ, ако не правятъ и невъзможно, постигането на поставенитѣ цели на Великия стопански блокъ отъ Северно до Черно море, но които ние няма да използваме, защото мѣстото не ни позволява.

Справедливостта изисква, обаче да се изтъкне, че английската политика въ областъта на международната търговия не е въ състояние да се бори сь германската на Балканитѣ.

Причината на слабостта на английската политика, все пакъ, би било неправилно да

се търси само въ предоставянето на външната търговия въ ръцете на частния спекулативен интерес. По правилно е да се отсиди, че Англия не може да помогне на Балканите, защото е поела вече съответни и то доста голъми ангажменти къмъ други страни, именно къмъ своите доминиони и колонии.

Най-главната причина за невъзможността на Англия да подпомага ефикасно Балканите и която обуславя неуспѣха на английската търговска политика на полуострова досега, е именно резервирането на лондонския пазаръ за имперските британски произведения, които сж гарантирани отъ чуждата конкуренция съ прочутите „Отавски спогодби“. Англия не може да отстъпи отъ тия спогодби, защото срѣща живо противодействие отъ страна на доминионите. Доколко доминионите държатъ на изпълнението на Отавските спогодби, които предвиждатъ, че срещу английския износъ на готови фабрики ще се купуватъ въ съответенъ размѣръ сурови материали отъ подписаните спогодбата, проличава отъ едно изложение на правителството на Южно-Африканския съюзъ, което е заявило предъ парламента, че ще иска измѣнянето на спогодбите, защото Англия е успѣла да продава благодарение на тяхъ много повече фабрики на Южно-Африканския съюзъ, безъ последниятъ да е добилъ единъ съответенъ пазаръ въ Лондонъ.

За да се отвлѣче една голъма частъ отъ балканския износъ къмъ Англия, не е толкова необходимо да се заплащатъ много високи цени, колкото е потребно да се отвори въобще английския пазаръ за Балканите. Срещу това отваряне на пазара се противопоставя съ всичката си енергия „Презокеанската Британска Империя“. Поради това и английското правителство се намира на единъ кръстопътъ, именно между решението, което му се налага да вземе отъ политическите интереси на страната и решението, което се натрапва отъ държавите на империята и тяхните стопански интереси. Затова и английската политика на Балканите е много немоощна въ сравнение съ нѣмската, която на-

влиза въ една област изоставена отъ голѣмите пазари, открита за всѣки, който би желалъ да купува и готова да склучи всички спогодби, защото иначе е осждена на мизерия и пролетаризиране.

Трѣбва да се отбележи, че тамъ, гдето съпротивата на империята може да се преодоли, германската конкуренция се явява като неефикасна. Така германското списание „Нахрихтенъ фюръ Аусенханделъ“ се оплаква, че въ Австралия е просто невъзможно да се взематъ поръчки, макаръ и германските оферти на нѣколко пѣти да сж бивали (при покупка на електрически апарати и кабели) съ 25 и 30% по-низки отъ английските. И въ случая съ пласмента на земеделските произведения на Лондонския пазаръ, както и въ този съ доставките за австралийските нужди, доминионите понасятъ загуби. Но се указва, че тѣ по-лесно понасятъ загубата въ цени, отколкото загубата на пазари.

И въ това се крие причината на всички проваляния, както на английската външна търговия да завладѣе Балкана, така и на балканските народи да се настанятъ на лондонския пазаръ.

Ето защо на германския пазаръ трѣбва да се гледа отъ страна на балканските народи като на единъ купувачъ съ широки възможности, безъ, обаче, да му се приписватъ толкова голѣми качества и да му се поставятъ толкова голѣми цели, колкото прави това германското списание „Деръ Дойче Фолксвиртъ“. Въпрѣки че хубавите задачи, които се поставятъ на германската външно-търговска политика отъ списанието, сж неспостижими, Балканите отиватъ къмъ близки връзки съ тази страна и сигурно ще отидатъ къмъ още по-близко сътрудничество (съ изключение, може би, на Турция и Гърция, за които Англия може да направи жертви отъ политически съображения), защото въпрѣки всички недостатѣци на обвързването на държавите отъ Балкана само къмъ една страна, която е въ периодъ на всеобща експансия, това е най-добриятъ пѣтъ за момента, който може да се поеме.

А. К.

ПОСЛЕДНИ НОВОСТИ ВЪ ДИРИЖИРАНЕТО НА НѢМСКОТО НАРОДНО СТОПАНСТВО

Нѣмското народно стопанство отъ 1933 г. насамъ навлиза все повече и повече подъ влиянието и ръководството на държавата. „Водаческиятъ принципъ“ се наложи върху всички стопански области и, това трѣбва да се признае, осигури на Германия успѣхи, които при една либерално водена политика и при международния бойкотъ, който се прави на нѣмското стопанство отъ чужди държави и раси, би билъ невъзможенъ.

Ето защо смѣняването на д-ръ Шахтъ отъ поста управител на Райхсбанкъ про-

буди очаквания, че „водаческиятъ принципъ“ ще бжде разширенъ още повече. Д-ръ Шахтъ минаваше въ всички срѣди, германски и чужди, за човѣкъ, който държи на съблюдаването на „естествените стопански закони, на прилагането на класическите или модернизирани стопански приноси и на устояването на частните стопански и платежни договори“. Замѣстването на този голѣмъ ръководител на нѣмското стопанство съ д-ръ Функъ, който има реномето на близъкъ и вѣренъ сътрудникъ на Хитлеръ, засили още повече

очакванията, че ще има нови моменти в плановата и конюнктурна политика на Райха. Д-ръ Функ не закъсня да направи публично достойно каква ще бъде неговата финансовата политика, от която в сжщност зависи разволя на цялото народно стопанство. Неговата главна задача на първо време ще е, да улесни финансирането на частното стопанство, като отстрани по някакъв начин държавата като засмоискател на капиталовия пазаръ. Тази си цел Райхсбанкъ постига, като замѣства досегашните летящи дългове и дългосрочни облигации на държавата съ така нареченитъ „данъчни бонове“, съ които се изплащатъ процентъ отъ поржкитъ на държавата при частнитъ доставчици и които могатъ да се употребятъ за изплащане на данъци. Въ сжщностъ, тази остроумна система има следния най-опростен видъ: държавата прави поржчки било за въоръжаване, било за други цели, като изплаща поржкитъ си 60% съ пари и 40% съ данъчни бонове, които сж раздѣлени по равно на бонове отъ I и II група.

Боноветъ отъ I група могатъ да служатъ за изплащане на задължения на доставчика къмъ неговитъ собствени доставчици въ сжщния процентъ отъ общата сѣтка. Данъчнитъ бонове ще се приематъ за изплащане на данъци следъ изтичането на 7 месеца за първата група и следъ изтичането на 37 месеца за втората група. Боноветъ сж безлихвени, но сж свързани съ известни ползи, които могатъ да ги направятъ примамливи за публиката. Така, ако единъ гражданинъ задържи единъ данъченъ бонъ, който е платимъ следъ 7 месеца, до 10 месеца, той може да заплати съ него 20% повече данъци; ако държи този бонъ още 12 месеца, този процентъ се покачва на 25%, следъ това всѣки 12 месеца този процентъ се покачва на 30, 35% и т. н. Данъчнитъ бонове отъ втория видъ могатъ да бждатъ и залагани, като срещу тѣхъ се добива ломбарденъ кредитъ, а освенъ това иматъ сжщнитъ преимущества, както и боноветъ отъ първа група, но могатъ да се използватъ за плащане не само на индустриални и други доставчици, но и отъ рентниери. Съ това се разчита, че частната спестовностъ ще се насочи къмъ капиталовия пазаръ, както досега, но на този пазаръ ще намѣри като засмותרсачъ не държавата, а частното стопанство, което се нуждае силно отъ кредити, а не може да се снабди съ такива, понеже държавата постоянно емитира заеми на капиталовия пазаръ и отнема цялата му погълтателна сила.

Въ сжщностъ и сега държавата нѣма да сире да прибѣгва до народното стопанство за да се снабди съ срѣдства по пътя на кредита, но докато въ миналото тя търсѣше тия срѣдства отъ рентниеритъ и спестителитъ, които се явяваха на капиталовия пазаръ,

срещу косто предвиждаше известна частъ отъ бждещитъ данъци да отиватъ за погасяване на тия дългове, сега тя прави обратното. Издава данъчни бонове, съ косто се лишава отъ бждещи свои данъци, като по този начинъ заплаща веднага извършванитъ доставки. Разликата въ финансовъ смисълъ не е много голѣма, но важно е да се види какъ ще се отнесе публиката къмъ данъчнитъ бонове, дали тя ще ги задържа у себе си, или ще се отнесе съ недоверие къмъ тѣхъ и т. н. Това още не може да се установи, тъй като първитъ данъчни бонове сж пуснати отъ държавата едва на 1 май т. г.

Освенъ това освобождаване на капиталовия пазаръ отъ страна на държавата въ полза на народното стопанство, д-ръ Функъ е очерталъ и единъ новъ моментъ на дирижираното стопанство предъ управителния съветъ на Райхсбанкъ. Това е дирижираното на разпредѣленieto на поржкитъ за индустрията.

Може би единствената областъ, която бѣше останала незасегната отъ прѣко намѣсване на държавата, бѣше тази за разпредѣленieto на поржкитъ задължително между отдѣлнитъ предприятия. Необходимостта отъ едно подобно разпредѣляне на поржкитъ се явява като последица на пълното използване на капацитета на германската индустрия. Поради тази презаетостъ на индустрията, изпълненieto на поржчки съ кратъкъ срокъ е станало почти невъзможно, ако не бжде дирижирано. Задачата на новия контроленъ апаратъ ще бжде да следи, щото отдѣлнитъ предприятия да приематъ толкова поржчки и съ такъвъ срокъ, който би отговарялъ на тѣхнитъ производственъ капацитетъ, брой на работницитъ и запаси отъ сурови материали.

Досегашнитъ контролни мѣрки засягаха производството непряко, чрезъ пазаря, чрезъ контрола на ценитъ и разпредѣленieto на суровитъ материали или на девизитъ за тѣхното доставяне отъ чужбина.

Задачата на новоосновения контролъ е да задържи ония поржчки, които съ изпълненieto си биха разстроили производството, до момента, когато биха могли да бждатъ извършени гладко, или пъкъ да бждатъ предоставени на ония предприятия, които не сж презаети. Това, обаче, е най-мѣлната контрола, тъй като въ всѣки моментъ трѣбва да се има подъ очи цялото стопанство на страната, въ всички негови форми и предприятия и всѣки отдѣлъ трѣбва рационално да се използва и направлява.

Съ така контролираното производство трѣбва да се засили, споредъ направенитъ изявления, частната инвестиционна дейностъ. За да се облекчи още повече тази инвестиционна работа, занаяредъ нѣма да бжде прилаганъ така наречениятъ Anleinstockgesetz,

законът, според който акционерните дружества тръбваше да подписват държавни заеми за тази част от годишните си печалби, която надминава известен процент. За известни предприятия този закон изтича през 1939 година, а за други — през 1940 година. Със неговото оттегляне би тръбвало да се въздействува на капиталовия пазар в смисъл на едно повишение на курсовете на акциите, които след законните ограничения по отношение на печалбите бяха значително спаднали в сравнение с курсовете на държавните ценни книжа. Разчита се, следователно, че чрез повишението на курсовете на акциите ще се раздвижи и пазарът на последните.

Най-после, Райхсбанк ще загуби почти окончателно своя частен характер и ще

стане повече политически, отколкото стопански институт. Във същност, и досега външната съгласие с принципа на водачеството, Хитлер имаше право на контрола и на определяне на насоките, които да се следват от Райхсбанк. Тези насоки до сега бяха концентрирани в една обща задача: да се финансира на всяка цена огромната въоръжителна дейност на държавата, което д-р Шахт сполучи да направи и което е известно външната стопанска кръжове под името „финансовото чудо на Шахт“. Със последните промени външната Райхсбанк и външната с тях стопански методи, тази дейност ще бъде още повече засилена, като започне и акциите на Райхсбанк нма повече да бъдат обект на борсови сделки. К. А.

СТОПАНСКИТЕ СПОГОДБИ НА РУМЪНИЯ.

Румънската външна политика, както външната на стопанството, така и външната на чисто политическите отношения, през последните няколко месеца е особено активна. От особено значение са, обаче, трите търговски, или по-право стопански спогодби, които Румъния сключи с трите велики сили: Германия, Франция и Англия. Тези три спогодби, постигнати външния по-малък от два месеца, имат различен характер и заслужават специално разглеждане, тъй като представляват от себе си извънредно важни международно-стопански събития и прецеденти.

Ето защо, и ние ще се спрем по отделно на тях и по реда на сключването им.

Първата спогодба, тази с Германия, се сключи след кратки и бурни преговори, които предизвикаха дори оставката на Румънския посланик в Лондон, на 23 март т. г. външния Букурещ.

Тази спогодба заслужава вниманието ни и от едно друго гледище: именно поради това, че тя не е търговска спогодба, а нещо друго, което за първи път се явява външната стопанската история на независимите и напредничащи държави. И тръбва да признаем, че румъно-германската спогодба е единствено съвършено нов факт, който поставя при съвършено други условия стопанските отношения между двете страни. Затова и договорот между двете страни не е търговски договор, а договор за засилване на стопанските отношения между кралство Румъния и Германския Райх. Тук нма да разглеждаме отделните постановления на този договор, защото това вече е направено външния списания, но ще изтъкнем, че най-важното външния е включването на румънското стопанство външната стопанския план на Германия. Както е известно,

Германия има свой четири годишен стопански план, за изпълнението на който тя се нуждае и от чуждо сътрудничество, главно външната снабдяването на стопанството с зърнени храни, дървен материал, петрол и метални руди. Всичко това може да се намери външната значителни размери от Румъния. Ето защо, изпращайки външния Букурещ съветникът Волтат, германското правителство е разчитало на неговите способности и на своята стопанска и политическа сила за сключването на договора. Германският делегат постигна мисията си блестящо. Външната сключената спогодба се предвижда, че между двете страни ще се изработи един стопански план за пет години, който ще засяга приспособяването на румънското народно стопанство към нуждите на Райха, като се уговаря, че това развитие и насочване на румънското земеделие ще става от германски експерти. Освен това, предвижда се изграждането на земеделски индустрии, които ще бъдат полезни за Германия, развиване на румънското горско дъло, основаване на смесени германо-румънски дружества за експлоатация на петролни залежи и образването на свободни зони на Германия външната румънските дунавски и морски пристанища.

Съ всички горни мърки Германия си осигурява външната лицето на Румъния една голъма и богата снабдителна област, която ще попълва сполучливо германското народно стопанство външната неговите автархични стремежи, като автархията от национална, ще се стреми да се превърне външната регионална. Доколко стопанската обвързаност на Румъния към Германия чрез новата спогодба нма да доведе и до политическа зависимост, ние нма да разглеждаме, макар и да има място за подобни разсъждения и заключения. Но една подобна зависимост се проверява

категорически от румжнски изявления, като тази страна, за да докаже своята независимост и самостоятелност при определянето на стопанските си връзки, сключи само седем дни след германската спогодба една нова такава—със Франция. След като преговоритъ съ френската стопанска мисия се бѣха проточили още отъ м. ноемврий 1938 г. безъ никакви изгледи за успѣхъ, тѣ напедейно влѣзоха въ пѣтъ на разбирателство и за една седмица разрешиха всички висящи въпроси. Кой е направилъ отстъпките и дали Румжния или Франция е видѣла своя интересъ въ сключването на спогодбата, безъ да се обръща вниманіе на спорнитѣ проблеми, не е известно.

Френско-румжнската спогодба, обаче, не прилича ни най-малко на Румжно-германската. Тукъ нѣмаме стопански планъ, нѣмаме уговорени развитія на полезни за френското стопанство индустрии въ срокъ отъ 5 години и въобще нѣмаме нищо отъ основа, което характеризира стопанското приспособяване на Румжния къмъ Германия, уговорено съ първата спогодба. Френско-румжнската спогодба е само единъ обикновенъ търговски договоръ за 1 година, съ който Франция дава по-голъми вносни контингенти на Румжния, отколкото последната е имала до сега, но все пакъ не е отстъпила никакъв контингентъ за вносъ на жито, съ което една отъ важнитѣ румжнски проблеми — тази за житнитѣ излишѣци, остава да се разрешава въ рамкитѣ на германо-румжнскитѣ стопански отношения или чрезъ продажби на свободнитѣ пазари, на които ценитѣ на житото сж около 300% по-низки отколкото сж твърдо установенитѣ цени въ Румжния.

Облекченията, които се даватъ на Румжния въ сравнение съ досегашното положение, иматъ повече девизенъ, отколкото търговски характеръ. Отпуснатитѣ контингенти позволяватъ едно развитие на търговията между дветѣ страни съ 300 милиона франка, или 900 милиона лева, докато при старото положение външната търговия между дветѣ страни (по-право износътъ на Румжния за Франция) се движеше между 900 и 1.800 милиона леи и между 4 и 7.5% отъ общата сума на румжнския износъ. Явно е, следователно, че дори търговскитѣ връзки между Франция и Румжния да се увеличатъ съ 100%, т. е. да достигнатъ до 15% отъ румжнския износъ, пакъ участието на Франция въ румжнската външна търговия нѣма да бѣде достатъчно, за да неутрализира постоянно увеличаващото се влияние на Германия.

Виждайки тази слаба подкрепа, която може да се очаква отъ Франция, чувствавайки силно и загубата на приятелски и съюзно свързаната съ нея Чехословакия, Румжния потърси да засили връзкитѣ си съ свобод-

нитѣ стопанства на демократическитѣ велики сили, като прибави къмъ новитѣ си договори и единъ договоръ съ Англия, който се сключи въ срѣдата на м. май т. г.

Този договоръ носи отпечатъка на традиционната английска политика при подобни случаи. Въ Англия засилването на стопанскитѣ връзки се схваща на първо мѣсто като отпускане на чуждестранни кредити, на второ мѣсто, като инвестиции на частнитѣ капиталисти при осигурени благоприятни условия въ индустриални предприятия и на трето мѣсто като известно малко засилване на търговията съ съответната страна. Тѣзи принципи и стари английски становища сж прокарани и въ новия румжно-британски търговски договоръ. Англия отпуска на Румжния единъ заемъ отъ 5 милиона английски лири (около 2.5 милиарда лева), който ще бѣде използванъ за купуване на английски стоки. Заемътъ ще бѣде изплатенъ въ продължение на 20 години при 5% лихва. Дветѣ правителства се задължаватъ да създадѣтъ смѣсени сдружения, които да служатъ за засилването на стокообмѣна между дветѣ страни, а освенъ това Румжния се задължава да даде свободни зони на английскитѣ търговци въ румжнскитѣ пристанища, да улеснява корабоплаването между дветѣ страни, като третира най-благоприятно английскитѣ параходни дружества, да измѣни законитѣ си и да премахне строгитѣ наредби по производството и износа на петролъ и дървенъ материалъ до възможния максимумъ и да направи всички валутни улеснения на английскитѣ производители и износители на петролъ.

Срещу това Англия се задължава освенъ да даде заема отъ 5 мил. лири, още и да купи 200,000 тона жито по международни цени, които сж извънредно низки и които ще донесѣтъ голѣми загуби на румжнското правителство, понеже последното вече е заплатило житото много по-скъпо на производителитѣ.

Не е било постигнато споразумение и е оставено да се разреши въ близко бъдеще, обаче, какъвъ курсъ ще се прилага между лирата стерлингъ и румжнския лей, тъй като понастоящемъ леятъ е извънредно много спадналъ спрямо лирата. Румжнскитѣ вносители, които страдатъ отъ спадането на лея, настояватъ за установяването на единъ постояненъ и нормаленъ курсъ, но въ замѣна на това износителитѣ за Англия, които печелятъ отъ спадането на лея, настояватъ да се запази сегашното положение.

Както се вижда, англо-румжнската спогодба представлява за Румжния нѣщо повече, отколкото френско-румжнската, но все пакъ твърде малко, за да се уравни влиянието на Германия, която придоби здрави основи на румжнска почва и ще намѣри едно благодатно поле за дейностъ.

Крайният резултат от спогодбите с демократиите, все пак, ще бъде едно намаляване на процентното участие на Германия в румънската външна търговия, в сравнение с участието, което Германия би имала без намесата на Англия и Франция. Но въпреки това основният тон, който се дава на румънската външна търговия и на вътрешното структурно развитие на ру-

мънското народно стопанство, остава определен от спогодбата с Германия.

Занапред Румъния ще се развива в рамките на германския стопански план и ще добива все повече видът на една първокласна снабдителна област на Германия, разбира се, ако някои сурови международни събития не прекъснат мирновременното развитие на стопанския живот в тази област на Европа.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО СТОПАНСТВО ПРЕЗЪ ПЪРВОТО ТРИМЕСЕЧИЕ НА 1939 ГОДИНА

Още в първата книга на „Економистъ“, при прегледа на стопанското положение на България през 1938 година, се направиха известни предвиждания за упадък на конюнктурното развитие на страната през първите месеци на 1939 година, поради слабата реколта през 1938 година за пролетните зърнени храни, тютюн и фуражите, вследствие на което и възможностите за износ от България се намаляха.

Развитието на ишата през първото тримесечие на 1939 година напълно оправда направените предвиждания. Наистина, към чисто икономичните стопански условия, които предизвикаха промяната в конюнктурата през тримесечието, трябва да се прибавят и влиянията, които се указаха от състоянието и на международното стопанство.

Развитие на международното стопанско положение. И през първото тримесечие на 1939 год., както и през цялата 1938 год., не може да се говори за едно цялостно и единно развитие на световното стопанство. Връзката между двете големи области на изродителното стопанство на демократическите държави и на авторитарните държави е скъсана.

Докато в демократическите стопанства, най-важни представители на които сж Съединените Шати, Англия, Скандинавските държави, Франция и т. н., първото тримесечие не донесе никакво подобрение в сравнение с миналата година, а напротив, дори доведе до известно влошаване на стопанското развитие, държавите от авторитарния блок, а най-вече Германия, започват да страдат от недостиг на работна ръка и от все по-голяма нужда от нови инвестиции, за да може да се задържи възходящата тенденция на развитието на стопанството, която тенденция вече е достигнала крайното си развитие поради пълната заетост на индустрията и на работната сила. За отбелязване, е все пак, че външната търговия на всички страни, включително и на Германия, спада през първото тримесечие на 1939 година.

Териториалните промени в Сръбна Евро-

па, които настъпиха през м. март 1939 г., смутиха също така доста стопански отношения, които се поддържаха с Чехословакия по политически причини и които след замането на тази страна от Германия ще престанат, за да бъдат външно замъстени с нови връзки.

При тези международни условия, България беше свързана посредством външната си търговия с блока от страни, които показваха възходящо стопанско развитие. Вследствие на това, кризата в външната търговия, която засегна светът в началото на годината, не се отрази върху нас. Ако нашият износ показва голямо намаление, това не се дължи на липса на дебушета, а на липса на стоки, които бихме могли да изнасяме.

Стопанското развитие на България. Лошата реколта през 1939 год. е първостепенният конюнктурен фактор, който даде различни отражения в развитието на стопанството. Това развитие по отделни области е било следното:

Цени. Общият индекс на цените на едро (база 1934/1935 = 100) показва през първите три месеца слаба тенденция на понижение, достигайки от 122.8 за януарий, до 120.4 за март 1939 година. Тази сезонна тенденция на спадане, обаче, е по-слаба от миналата година, когато индексът на цените на едро е спаднал от 120.2 за януарий 1938 на 116.9 за март същата година. Цените сж, от друга страна, винаги на по-високо ниво, отколкото през 1938 год. Това поскупване на цените на едро се дължи главно на поскупването на продуктите от земеделски произход, между които варивата, царевичата, тютюните, фуражите и т. н. отбелязаха значителни покачвания на цените поради недостатъчните количества за вътрешна консумация или за износ. Това поскупване на стоките, съставляващи главните елементи на индекса на износните стоки, проличава от покачването на последния индекс. При един общ индекс на цените на едро, възлизащ на 120.4 за м. март 1939 г., индексът на износните стоки за

сщия месец възлиза на 168.9 за м. март, срещу 186.9 за м. януарий т. г. Явно е, следователно, че ножицата на ценитъ, която съществува между земеделскитъ и индустриални цени въ миналото, презъ последната година и първото тримесечие на текущата година е била затворена въ полза на земеделскитъ произведения. Ценитъ на облъклото отъ своя страна спадатъ, като индексътъ имъ възлиза презъ м. мартъ на 94.3, срещу 100.9 на мартъ 1938 г. Горивнитъ материали показватъ твърда тенденция. Ценитъ на дребно псказватъ, въ унисонъ съ общата тенденция, спадане, като индексътъ имъ достига 117.4 за м. мартъ, срещу 120.8 за м. януарий 1939 година, оставайки, обаче, все още съ 3, 4 пункта надъ индекса за м. мартъ 1938 г. Върпки спадането на ценитъ на дребно, индексътъ на издръжката на живота остава стабиленъ, което показва, че нъкои други елементи (въроятно наемитъ) сж компенсирали благоприятната тенденция, отбелязана при ценитъ на дребно.

Високитъ цени на земеделскитъ произведения означаватъ отъ себе си едно запазване на доходитъ на селското население, върпки лошата реколта, тъй като съ по-малко продадени количества стоки е могло да се добиятъ повече доходи. Съ това запазване на покупателната способностъ на селското население тръбва да си обяснимъ и запазването нивото въ вътрешната търговия, данъчнитъ постъпления и консумацията, което се забелязва презъ първото тримесечие на 1939 година. За градското население, обаче, повисокитъ цени не винаги се изравняватъ отъ по-високи доходи, поради което и може да се приеме, че въ голъмитъ градове, гдето къмъ повишението на ценитъ на дребно се е прибавила и една тенденция на повишение на наемитъ, жизненото ниво на населението е понесло слабо влошаване.

Земедълие. Макарь и презъ първото тримесечие на годината да не се извършва нъкаква важна и активна земеделска дейностъ, то е отъ съществено значение за земедълието, защото именно презъ тия месеци ставатъ измръзванията на посъви. Съгласно съ бюлетина за състоянието на посъвитъ, издаденъ отъ Министерството на земедълието, състоянието на последнитъ е повече отъ добро. Презъ тримесечieto изобщо не сж констатирани измръзвания и повреди на есеннитъ засаждания. Посъвитъ сж презимували много добре, а изобилнитъ валеси въ началото на пролътъта сж се отразили много добре върху тѣхното по-нататъшно развитие. Облагоприятствувано отъ хубавото време, презъ първата половина на м. мартъ е било приключено засъването на разнитъ пролътни култури, като напримъръ овесъ, фий и др., докато презъ втората половина на месеца е започнало засъването и на къс-

нитъ култури, каквито сж ленътъ, конопътъ, слънчогледовото семе и т. н. Въ лозята сжщо така не се отбелязватъ повреди отъ измръзване, докато хладното време до къмъ сръдната на мартъ забави разцъвяването на оводнитъ дървета, вследствие на което и при последнитъ се избегнаха възможнитъ измръзвания. Отлично е състоянието и на тютюна, на раннитъ зеленчуци, на новозасаденитъ оводни градини, които се разпространяватъ усилено изъ страната и т. н.

Състоянието на добитъка, обаче, не е било много добро, поради липсата на фуражъ. Вследствие на изгладняването му, млъчността на доиния добитъкъ е намалъла, а сжщо така е намалъла и носливостъта на кокошкитъ.

Индустрия. Индустриалното производство показва намаление въ началото на годината въ сравнение съ сжщитъ месеци на миналата година. Намалението, обаче, възлиза едва на 5%. Въ сравнение съ миналата година, производството на инвестиционни блага показва значително увеличение, като индексътъ на обема на тсва производство възлиза на 87.3 за м. февруарий 1939 год. срещу 69.4 за сжщия месецъ отъ миналата година. Това значително увеличение на производството на инвестиционни блага се дължи на засилването на строежитъ въ началото на 1939 г. Споредъ сведенията на архитектурното отдъление на Софийската община, стресжитъ въ София (дадени разрешения) сж се увеличили презъ първото тримесечие на 1935 год. съ 60% въ сравнение съ сжщия периодъ на миналата година, а увеличението на разрешениата за строежъ презъ м. априлъ т. г. надвишава съ 100% тия отъ априлъ 1938 г.

Отъ друга страна, предвиждайки възможното конкурентно свиване на пазаритъ, индустриалното производство презъ тримесечието намалява въ сравнение съ миналата година при производството на хранителни артикули и на други консумативни блага.

Въ областъта на заетостъта на работната ржка, респективно на безработицата, презъ началото на 1939 година се отбелязва подобрение въ сравнение съ миналата година, като въ продължение на тритъ месеца сж се записали за безработни 29,054 души, срещу 38,977 души за първото тримесечие на миналата година. Подобрението на положението и тукъ се дължи главно на засилването на строителната дейностъ, която заема най-голъмъ брой общи работници.

Относно причинитъ за засилването на строежитъ могатъ да се правятъ различни предположения, като нъкои искатъ да видятъ едно решително влияние на международнитъ политически събития презъ първото тримесечие на годината. Но въ действителностъ, поне за София, вече се чувствуваше една остра нужда отъ жилища, тъй като приръстътъ на нови семейства въ сто-

лица вървеше въ много по-бързо темпо, отколкото нарастването на обитаемите апартаменти. Освен това, след кризата въ строежитъ презъ последнитъ две години, въ населението, застрахователнитъ дружества и банцитъ се насъбраха ликвидни срѣдства, които естествено се запжтватъ къмъ строежитъ. Ето защо, въ увеличението на строежитъ не трѣбва да се съзиратъ признаци на предвоенна паника, а по-скоро едно вълнообразно развитие на строежитъ, отговарящо на вълнообразното развитие на нуждитъ отъ жилища и на располагаемитъ срѣдства за инвестиции въ постройки.

Външна търговия. Най-значителни и най-неблагоприятни отражения отъ слабата миналогодишна реколта понесе външната ни търговия. Въ сжщностъ пострада износа на България, докато вносътъ остана на старото си ниво. Въ това задържане на старото ниво на вноса задъ това на износа трѣбва да се види една конюнктурна особеностъ на българската външна търговия, съгласно която износътъ показва по-голяма еластичностъ и по-крути отклонения въ тенденцитъ на развитието си, отколкото вноса, който едва съ известно закъснение се приспособява къмъ новитъ платежни възможности, установени отъ износа.

Българскиятъ износъ презъ първото тримесечие на 1939 год. спадна на 891.9 милиона лева, срещу износъ за 1.578.8 милиона лева за сжщото тримесечие отъ миналата година. Намалението, значи, възлиза на 686.9 милиона лева, или на 43.5% отъ стойността на миналогодишния износъ за първото тримесечие. Вносътъ, отъ своя страна, показва едно незначително увеличение по стойността и по-голямо по количество, възлизайки за първитъ три месеца на 1939 год. на 1.122.2 милиона лева, срещу 1.111.3 милиона лева за първото тримесечие на 1938 година.

Търговскиятъ баланс на страната се приключва за първото тримесечие 1939 г. съ единъ пасивъ отъ 230.2 милиона лева, срещу единъ активъ отъ 467 милиона лева за първото тримесечие на 1938 година. Влошаването на търговския балансъ възлиза поради това на 697.7 милиона лева.

Една много важна тенденция се забелязва и при насочването на външната ни търговия по държави. Участието на Германия въ вноса и износа ни става все по-голямо. Така, българскиятъ износъ е билъ насоченъ къмъ Германия презъ първото тримесечие на 1939 година въ размѣръ на 69.9%, докато презъ сжщото тримесечие на 1938 год. Германия е поглъщала 59.3% (включително Чехословашко), отъ нашия износъ. По отношение на вноса, участието на Германия е нарастнало за тримесечието на 65.8%, срещу 61.3% за миналата година. Ако се направи, отъ друга страна, едно сравнение между вноса и из-

носа на България отъ и за тоталитарнитъ държави, т. е. за Германия и Италия, ще се види, че презъ първото тримесечие износътъ ни за тия страни е възлизалъ на 73.0% отъ общата сума на износа, докато вносътъ е възлизалъ на 75.3% отъ общия ни вносъ. За 1938 година съответнитъ цифри сж 63.9% и 66.3%.

По артикули, главното намаление на износа ни се дължи на ограничени износъ на тютюнъ (324.3 мил. лв. по-малко), на жито (186 мил. лв. по-малко), на царевича (54.8 мил. лв. по-малко), на свини (24.6 мил. лв. по-малко), на яйца (22.5 мил. лв. по-малко) и т. н.

Насочването на търговията ни само къмъ клирингови страни води съ себе си и едно стѣсняване на пазаря на свободни девизи, което отъ своя страна затруднява доставката на сурови материали за индустрията и плащането на държавнитъ задължения къмъ чужбина.

Вътрешна търговия. Показването на ценитъ на земеделскитъ произведения замѣсти до голяма степенъ (въ областта на доходитъ на селското население) загубитъ отъ слабата реколта. Изобилната реколта на плодове и зеленчуци, отъ друга страна, допринесе за едно допълнително подобрене на покупателната способностъ на широкитъ народни маси. Поради това и указателитъ за развитието на вътрешната търговия презъ първитъ два месеца на годината (въ момента на съставянето на настоящия прегледъ не сж публикувани данни за вътрешната търговия презъ м. мартъ) показватъ подобрене въ сравнение съ сжщитъ месеци отъ миналата година. Така, продажбитъ на фабрицитъ сж се увеличили съ 9% въ сравнение съ 1938 година, а продажбитъ на потребителнитъ кооперации сж нарастнали съ 14.3%. Трѣбва да се отбележи, че увеличението на продажбитъ отъ кооперациитъ е отбелязано както въ градоветъ (съ 13.9%), така и въ селата (съ 15.6%).

Това задържане на високото ниво на вътрешната търговия показва, че паричнитъ доходи на населението презъ 1938 година не сж били по-малки отъ тѣзи презъ 1937 год. Отъ друга страна засилването на продажбитъ на консумативни блага отъ фабрицитъ и отъ потребителнитъ кооперации идва да ни покаже, че не може да става дума за панически явления въ връзка съ страхътъ отъ война, а че имаме на лице едно нормално повишено ниво на консумация.

Другъ въпросъ е дали това повишено ниво ще може да изтрас до новата реколта и дали презъ последващитъ месеци нѣма да се укаже едно отслабване на вътрешната търговия, което макаръ и не въ толкова голямъ размѣръ, колкото при външната търговия, да отрази влианието на слабата миналогодишна реколта.

Пари и кредитъ. Началото на годината се характеризира съ едно увеличено парично обръщение, достигащо 4.126 милиона лева презъ м. мартъ, срещу 3.534 милиона лева за мартъ 1938 година. Увеличението на паричното обръщение се дължи на изтеглянето на нѣкои отъ разполагаемитѣ сръдства, които частнитѣ и държавни банки държатъ при Б. п. банка. Изтегленитѣ суми сж главно такива на Б. з. к. банка, която отпусна на държавата значителни заеми и трѣбваше да ги изплати.

Презъ тримесечието бѣ разгледавъ отново отъ Парламента и разрешенъ въпросътъ за облекчение на длъжниците, поради което кредитната дейностъ въ много банки бѣ значително ограничена. Панически явления между вложителитѣ, обаче, не се забелязаха нито при разглеждането на въпроса за облекченията, нито по време на териториалнитѣ размѣствания въ централна Европа. Влоговетѣ при Пощенската каса, популярнитѣ банки и Б. з. к. банка продължаватъ да растатъ, макаръ и съ по-слабо темпъ, отколкото миналата година, докато влоговетѣ при софийскитѣ клонове на 6 голѣми частни банки показватъ слабо намаление въ сравнение съ началото на годината, но нарастване въ сравнение съ 1938 година. Може да се предвиди, отъ друга страна, че голѣмото прибѣгване отъ страна на държавата къмъ Б. з. к. банка за сръдносрочни и дългосрочни кредити ще предизвика едно ограничение въ желателното развитие на чисто земеделския кредитъ, раздаванъ отъ банката.

Въ областта на пласментитѣ се отбелязва едно малко намаление на пласментитѣ на 6 софийски банки, срещу което има увеличение на пласментитѣ на популярнитѣ банки и на Б. з. к. банка. Последното, обаче, трѣбва да се отдаде на засилването на държавнитѣ кредити.

МЪРКИТЪ ЗА ЗАСИЛВАНЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТЪТА НА ЗЕМЯТА У НАСЪ.

Само нѣколко дни преди закриването на последната сесия на Народното събрание, министърътъ на земедѣлието внесе нѣколко закона, за засилването на производителността на земята и на доходитѣ отъ българското земедѣлие.

Времената, презъ които се гласуваха тия закони, бѣха претрупани съ политически събития, поради което се обърна и недостатъчно внимание на повнитѣ мърки, съ които се разчита, че ще се подобри значително положението на българския земеделецъ.

Ето защо, отъ интересъ за читателитѣ на „Економистъ“ ще бжде, да се разгледа въ всѣмъ накратко тия закони, съ които се внася нѣщо ново не само въ организацията

Държавни финанси. Развитието на държавнитѣ финанси презъ първитѣ три месеци на 1939 година бѣше добро. То е по-добро отъ миналогодишното, тъй като постѣпленията отъ данъци надвишаватъ миналогодишнитѣ за сѣщия периодъ съ 6%. Пoслаби сж приходитѣ отъ Б. д. ж. поради помалъкъ стокотъ трафикъ, отколкото е билъ презъ 1938 година. Намалението на трафика се дължи на отслабналия превозъ на зърнени и фуражни храни, както и на по-слабия износъ. Доколко износътъ е повлиялъ върху намалението на приходитѣ отъ желѣзницитѣ, проличава отъ това, че докато презъ 1938 г. общиятъ брой на изнесенитѣ вагони отъ I. I. до V. IV е възлизалъ на 3,275 вагона, за сѣщия периодъ на 1939 година този брой спада на 1,573 вагона, или съ повече отъ 50%. Постѣпленията на държавното сѣкровище, обаче, отговарятъ на предвижданията въ държавния бюджетъ.

И з в о д и. Макаръ и лошата реколта да се отрази въ едно голѣмо намаление на износа, покачването на ценитѣ на земеделскитѣ произведения, които дадоха слабъ добивъ презъ 1938 година, компенсиратъ до голѣма степен загубата при образуването на мѣстнитѣ селски парични доходи. Запазването на селскитѣ доходи, отъ своя страна, позволи на останалитѣ стопански браншове да запазятъ състоянието си на високо конюнктурно развитие презъ първитѣ три месеца на годината.

Изгледитѣ за вторитѣ три месеца, обаче, сж по-лоши, тъй като има вѣроятностъ да не се задържи докрай високата покупателна способностъ, която се появи като резултатъ на миналогодишната стопанска дейностъ въ селата. Нанстина, отличната реколта на ягидитѣ, на рапицата и на нѣкои други ранни култури ще повлияятъ за подобрене на положението, но това подобрене едва ли би могло да бжде всеобщо и да покрие главно територията на Северна България.

на българското земедѣлие, но и въ земедѣлието на Балканитѣ въобще.

Първиятъ отъ законитѣ на м-ръ Багряновъ е този за снабдяването на българското селско стопанство съ дребенъ инвентаръ, а именно редосѣялки, плугове, брани, култиватори, окопачки, валяци, помпи и др., за която целъ съ доставката имъ по програма и указание на М-вото на земедѣлието се натоварва Б. з. к. банка. При липсата на подобна индустрия въ България, естествено, тия голѣми количества земеделски инвентаръ ще бждатъ доставени отъ чужбина. Следъ доставката имъ Земеделската банка ще ги продава при 5 годишенъ кредитъ на селскитѣ стопани, кооперации, общини и др., безъ да

се пресмѣта лихва върху дължимитѣ суми. Загубата отъ лихви на Банката ще бѣде покрита отъ една субсидия отъ М-вото на земедѣлието, която за 1939 година ще възлиза на 20 милиона лева. Разчита се, че въ скоро време ще може да се постигне, цѣлото засѣване на зърнени храни да става съ редосѣялки, което ще спести около 20—25% отъ сега употрѣбяваното семе за посѣвъ.

Другъ важенъ законъ е този за създаването въ всѣко селище на семеочистителни станции, които ще започнатъ да функциониратъ отъ 1 септемврий 1939 г. Следъ тази дата ще бѣде забранено засѣването на семена, които не сж били пречистени и собственицитѣ имъ снабдени съ писмено разрешение за извършване на сѣидбата. Разчита се, че при правилното организиране на тази работа, която ще се поеме отъ мѣстнитѣ агрономи, ще се реализира единъ допълнителенъ добивъ отъ около 25% въ сравнение съ досегашното производство, който само за житото ще даде допълнителна печалба отъ 750 милиона лева годишно.

За да се избегне масовото разпиляване на добититѣ зърнени храни, м-ръ Багряновъ внесе и Събранието гласува единъ законъ за доставката на евтини ютени торби, които да се раздаватъ сжщо така на кредитъ на населението.

Единъ четвърти законъ си поставя за целъ да засили производството на картофитѣ и лена въ планинскитѣ части на България. За тази целъ Земедѣлската банка ще закупува по указания отъ М-вото на земедѣлието отъ специалнитѣ семенпроизводителни станции семена и картофи за посѣвъ, които ще се заплащатъ отъ държавата и ще се раздаватъ по изработенъ планъ на планинското население, което ще бѣде и напжтствувано отъ агрономитѣ за развиването на едно значително картофено и ленено производство въ България, каквото понастоящемъ почти липсва, въпрѣки отличнитѣ условия за развиването му.

СПЕСТОВНО-СТРОИТЕЛНОТО ДѢЛО И ДЪРЖАВАТА

Въ нежелателната борба, която се разви по въпроса за спестовно-строителнитѣ дружества, се създадоха настроения, които надминаха границитѣ на обективността и заплашватъ да разрушатъ още въ началото една инициатива, която има поле за развитие и която е твърде полезна за страната както отъ чисто стопанско гледище, така и отъ социална и държавническа гледна точка — това е инициативата на спестовно-строителното движение.

Ето защо, съ настоящето ще се опитаме да изнесемъ обективната страна на въпроса за спестовно-строителнитѣ дружества и за строителнитѣ и социални възможности, които сж свързани съ тѣхъ.

Най-после, съ огледъ да се защити розопроизводството, съ специаленъ законъ се продължи действието на закона за розопроизводството отъ 1935 година, като се определятъ цени на розовия цвѣтъ, по които Земедѣлската банка ще го изкупува отъ производителитѣ и ще го преработва въ розово масло.

Съ горнитѣ закони, съ изключение на последния, правителството пристѣпва къмъ една активна политика за повдигане производителността на земята и за увеличаване доходитѣ на населението. Всички тѣзи мѣроприятия ще дадатъ добри резултати, защото е осигурено компетентното имъ ръководство и финансовата имъ страна. Не може да се каже сжщото обаче и за последния законъ за розопроизводството, който продължава едно положение на свърхпроизводството съ огледъ на пласментнитѣ възможности на розовото масло. До сега Българската земедѣлска и кооперативна банка, която е монополниятъ производител на розово масло, има единъ шокъ отъ 8.245 кгр., който надвишава значително свѣтовната му консумация. Може да се счита, следователно, че съ този законъ се създава единъ „молусъ вивенди“, който въ последствие ще бѣде замѣненъ съ преориентация на производството за известна частъ на розопроизводителитѣ.

Това е така, защото, макаръ и досегашниятъ законъ да предвижда възможността за изкореняване на розовитѣ градини, собственицитѣ на последнитѣ не правятъ това, тъй като цената отъ 5 лева на кгр. розовъ цвѣтъ все още рентири запазването на последнитѣ. Ще трѣбва, следователно, да се предприематъ други мѣрки, които наистина да могатъ да съобразятъ производството на розово масло съ пласментнитѣ възможности за сжщото, за да се избегнатъ предложения за покупка на чисто масло на цена по-малка отъ 10.000 лева, каквито имаме напоследъкъ.

Стопанското значение на спестовно-строителнитѣ дружества се състои въ това, че тѣ подпомагатъ, стимулирайки частнитѣ строежи, развитието на повече отъ 40 клонове отъ индустрията, търговията и занаятитѣ, свързани съ строителството, като по този начинъ спомагатъ и за чувствителното намаление на безработицата въ срѣдитѣ на общитѣ работници, които сж и най-незащитената социална категория въ страната.

Социалното значение на спестовно-строителнитѣ дружества, отъ друга страна, се крие въ това, че тѣ даватъ възможностъ на голѣмъ брой български стопани, които не могатъ да разчитатъ на кредитъ при общоприетитѣ условия, а нѣматъ и достатъчно

налични сръдства, да се снабдят съ собствено жилище по пътя на специалните спестявания за тази цел, а пъкъ общоизвестна истина е, за да нѣма нужда отново да се изтъква, че българинѣтъ се чувствуватъ самостоятеленъ и равноправенъ гражданинъ само когато има свой имотъ, своя работилница или жилище.

Въ социално отношение усилениятъ строежъ на жилища се налага още и отъ недопустимитѣ хигиенични условия, при които живѣе голѣма частъ отъ населението, условия, които се отразяватъ понѣкога гибелно върху здравето на възрастнитѣ и на невръстнитѣ.

Подкрепянето на строителната дейность има и значително политическо значение, тъй като собственото жилище, поне при нашитѣ условия, е предпоставка за политическа улегналость и привързаность къмъ държавата у маломотнитѣ, каквито за съжаление сж повечето отъ българскитѣ граждани.

На тия стопански и социални задачи се опита да отговори у насъ спестовно-строителното дѣло. Отъ това гледище, сжщо така, развитието на спестовно-строителното дѣло е напълно оправдано, защото при нашитѣ условия, за голѣмата маса отъ народа нѣма другъ пъкъ за достигането на собствено жилище, освенъ пътя на дребната спестовность, която може да даде истински полезни резултати, само когато бжде обединена въ голѣми формации и поставена на солидни основи съ точно опредѣлена цель: снабдяване съ жилище.

Наистина, сжществуваша страхове, че спестовно-строителнитѣ дружества ще отклонятъ влоговетѣ отъ банкитѣ и застрахователнитѣ сдружения и съ това ще нарушатъ правилния развой на последнитѣ.

Опитътъ на последнитѣ години, обаче, показва, че нито влоговетѣ при банкитѣ бѣха накрѣпени (напротивъ, тѣ показаха значителни увеличшения), нито застрахователната дейность бѣше спъната, защото нѣкои осигурителни дружества достигнаха рекорднитѣ си резултати следъ установяването на спестовно-строителнитѣ дружества у насъ.

Но настроението срещу спестовно-строителнитѣ дружества вече бѣше създадено и то премина дори въ известни области на държавното ръководство.

Спестовно-строителнитѣ дружества бѣха поставени подъ държавенъ надзоръ и се регламентираха презъ м. септември 1935 год. При тази регламентация дружествата се поставиха въ много ограничени рамки на действие, които спънаха тѣхното действие. Независимо отъ това, тѣзи сдружения, повечето отъ които сж кооперативни, бѣха лишени отъ ръководството и кредитирането на Б. з. к. банка, която упражнява надзоръ и креди-

тира всички други видове кооперативни организации.

Съ наредбата—законъ за контролъ върху спестовно-строителнитѣ дружества се установи единъ извънредно строгъ надзоръ върху тѣхъ, който надзоръ, споредъ думитѣ на финансовия министъръ въ парламента, отива до отнемане на управлението отъ ръцетѣ на сдруженията и прехвърлянето му върху държавата. Този контролъ, който бѣше оправданъ докато се реорганизируютъ здравитѣ сдружения и докато се ликвидиратъ недееспособнитѣ дружества, днесъ вече е излишенъ, тъй като той отнема всѣкаква инициатива на спестовно-строителнитѣ дружества и създава изкуствено предпоставка, че тѣ сж негодни за самостоятеленъ животъ.

Следъ въвеждането на държавния контролъ и тригодишното му прилагане, днесъ ние имаме следната обща картина за състоянието на спестовно-строителнитѣ дружества:

1) Сдруженията вече сж напълно реорганизираны на здрава финансова и стопанска основъ, като преминаха къмъ прилагането на лихвената система. На всички спестители, които не сж получили заеми, се одобрява лихва върху спестовнитѣ имъ вноски отъ датата на внасянето имъ, до датата на получаване заема. За първитѣ две години отъ записването лихвата е 2%, а за останалото време — 3%. Спестителитѣ, получаващи заеми, сжщо така плащатъ лихва подъ формата на разноски, но само върху чуждитѣ сръдства (чистото задължение), изчислена на базата 5% годишно. Въ сжщность, обаче, реалната лихва е по-висока, поради еднократното облагане съ 1% върху записания заемъ за разноски до излизането на заема.

2) Въ всички дружества е установено най-редовно и контролирано отъ държавния надзоръ счетоводство, като всички активи и пасиви сж приведени въ известность.

3) Собственитѣ сръдства на седемтѣ спестовно-строителни дружества къмъ края на 1938 година сж следнитѣ (независимо отъ спестовния фондъ):

а) Дѣловъ капиталъ . . .	37.613.006 лв.
б) Резервенъ фондъ . . .	13.310.334 "
в) Администрат. резерви	34.398.610 "

Всичко 85.321.950 лв.

Административнитѣ резерви сж разпредѣлени подъ ръководството на държавния надзоръ въ перспективни бюджети за 10 години напредъ.

4) Съотношението на разносикѣтъ къмъ пласмента е сведено въ по-голѣмитѣ дружества значително подъ 2,5% и е съ тенденция на намаление. Тѣзи низки режийни разноски сж единъ отличенъ признакъ за правилното изразходване на събранитѣ сръдства, защото тѣ сж по-низки отъ режийнитѣ разноски на частнитѣ и популярни банки,

5) Отъ учредяването си до днесъ спестовно-строителнитѣ дружества сж раздали на записанитѣ при тѣхъ спестители редовни и междинни заеми, възлизаци на кржгло 450 милиона лева, разпредѣлени между 4,000 стопани—получатели. При този огроменъ пласментъ трѣбва да се отбележи, че спестовно-строителнитѣ дружества иматъ портфейлъ, съ изправността на който не може да се сравнява портфейлътъ на никоя банка.

6) Размѣрътъ на погасителнитѣ вноски е вече увеличенъ въ размѣри, които да не стоятъ подъ доходността на имота. Заемитѣ се раздаватъ при двойно и тройно повече спестовни вноски, поради което и общото времечакане ще се намали, въ сравнение съ настоящето.

При тѣзи обективни данни за състоянието на спестовно-строителнитѣ дружества, данни които бѣха потвърдени и отъ министра на финанситѣ въ неговата речъ предъ Народното събрание, остава отново да си поставимъ въпроса: необходимо ли е да се подпомогнатъ спестовно-строителнитѣ дружества, за да превъзмогнатъ настѣпилото задрѣстване поради факта, че голѣми суми навремето сж били пласирани при малки спестовни вноски (15—20%) и при низки погасителни вноски (5%), които стоятъ далече подъ доходността на имота, набавенъ съ заема?

Отговорътъ на така поставения въпросъ не може да бѣде другъ, освенъ положителенъ. Дружествата трѣбва да бждатъ подпомогнати, както всички останали полезни стопански инициативи, за да може да се развие и засили строежътъ отъ лицата съ слаби доходи, които иначе ще бждатъ осждени вѣчно да останатъ безъ собствено жилище и да плащатъ равни на погасителнитѣ си вноски наеми, съ всички вредни последици отъ това състояние на нѣщата за стопанството, за социалното издигане на малодо-

ходнитѣ сръди отъ граждани и за държавата.

А това може да стане само съ резултатно кредитиране на спестовно-строителното дѣло и дружествата въ задоволителни размѣри и при условия, които да отговарятъ на изискванията за единъ кредитъ, даденъ за саниране на дружествата, които сами по себе си представяватъ едни липсващи на страната ни институти за раздаване на дребенъ и сръдѣнъ ипотеченъ кредитъ за снабдяване съ жилища.

Отпуснатиятъ понастоящемъ кредитъ отъ Българската ипотечарна банка е свършено недостатъченъ за тази целъ, защото той е въ крайно малки размѣри. Така, на едно дружество съ 20 милиона собствени сръдства е отпуснатъ кредитъ само въ размѣръ на 2 милиона лева и то срещу залогъ на ипотеки за 5 милиона лева, при реална лихва 8% и за единъ крайно малъкъ срокъ отъ само 22 месеци.

Разбира се, съ такива краткосрочни кредити, които сж по-краткосрочни отколкото дори и кредититѣ на обикновенитѣ търговски фирми, не може да се постигне необходимото саниране на спестовно-строителнитѣ дружества. За тази целъ е необходимъ значително по-голѣмъ кредитъ, който ще бѣде сигурно гарантиранъ и съобразенъ съ сроковетѣ на заемитѣ, които се раздаватъ отъ самитѣ спестовно-строителни дружества.

А кредититѣ, които се раздаватъ отъ спестовно-строителнитѣ дружества, не могатъ да се поематъ нито отъ Българската ипотечарна банка, нито отъ който и да било другъ кредитенъ институтъ.

Тѣ сж специфични спестовно-строителни кредити и като такива сжществуватъ въ всички напреднали страни въ свѣта, макаръ и въ тия страни банковата система да е много по-добре развита отъ българската.

С. Ц.

НАШИТѢ ГОЛѢМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

МИННОТО СТОПАНСТВО „ПЕРНИКЪ“

Въ ежедневния говоръ думата Перникъ още продължава да върви като име на една каменоважлена мина въ гр. Перникъ. Въ сжщностъ, обаче, това е вече едно грандиозно минно предприятие съ широки и разновидни стопански инициативи. Перникъ става центъръ и пулсъ на реалната стопанска творческа работа у насъ. Сжщевременно Перникъ става образецъ на напредничави социални грижи за чиновницитѣ и работницитѣ, както и за тѣхнитѣ семейства. До това заключение идва човѣкъ по необходимостъ, когато прегледа ежегоднитѣ отчети на предприятието.

Каменоважленитѣ залежи въ Пернишкия басейнъ сж били известни още въ турско време. Въ всѣки случай знае се, че следъ 1874 год. турскитѣ власти сж изкарвали мѣстното българско население на ангария да копаете необходимитѣ за софийскитѣ войски вжглища около село Мошино. Когато рускитѣ войски сж заели София, изпратили сж въ с. Мошино единъ малъкъ войсковъ отрядъ да копаете вжглища съ помощта на мѣстното население. Вжглищата сж се употребявали за нуждитѣ на рускитѣ окупационни войски. Все по сжщото време се извършватъ и първитѣ проучвателни работи чрезъ разкопки

около селата Мошино, Бучино и Калкасъ. Императорският комисарь, князь Дондуковъ Корсаковъ, е проявявалъ живъ интересъ къмъ каменовжгленитъ богатства на България и е съветвалъ българскитъ първници да не търсятъ друго злато освенъ „черното злато“, защото то е залогътъ за стопанския напредък на новата държава. Въроятно по тѣзи причини държавата взема и запазва за себе си рудницитъ при с. Мошино още презъ 1879 година и ги е експлоатирала сама. Презъ същата година сж били извадени 914 тона каменни въглища. На следната 1880 година държавата решава да отдаде рудницитъ подъ наемъ. До 1891 година се изреждатъ като наематели нѣкой си Г. Берджие и Г. Ив. Грозевъ. Презъ 1891 година се създаде първиятъ български законъ за минитъ, съгласно който държавата си запазва Владайско—Мошинско—Пернишкия каменовжгленъ басейнъ. Тогава Държавата е започнала както необходимитъ проучвателни работи въ този басейнъ, тъй и експлоатацията на рудници около Перникъ. Отъ тогава насетне Държавата задоволява нуждитъ си отъ въглища въ все по-голъма степенъ. Вносътъ на въглища намалява ежегодно, докато се е стигнало до тамъ, че вече правимъ износъ. Презъ 1914 година е било решено, щото мини Перникъ да бждатъ отстъпени безвъзмездно на едно германско акционерно дружество. Правителството е бързало съ предаването, но ржководни лица отъ нашето военно командване сж се намѣсили и въпросътъ е билъ отложенъ. Краятъ на войната ни освободи отъ поетото презъ 1914 година задължение. Крещящитъ нужди за възстановяване на източеното ни народно стопанство изправяха предъ каменовжгленото ни производство сериозни задачи, но тъкмо тѣхъ партизанското следвоенно управление не можеше да разрешава успѣшно, затова презъ 1925 година минитъ Перникъ бѣха обявени за автономно предприятие. Автономията имаше за целъ да гарантира свобода за търговската пресмѣтливостъ и подвижностъ и еластичностъ при производствената и търговска организация на предприятието. И действително, подобренieto на производственитъ условия и увеличението на производството сж очевидни. Презъ 1934/35 години задачитъ на Перникъ се разшириха до размѣритъ на едно всеобемно стопанско предприятие за подземнитъ богатства на нашата страна. Успѣхътъ на това вече голъмо и разнообразно предприятие зависи не само отъ формалната автономия, както бѣше до тогава, но и отъ качества на хората, които сж натоварени съ ржководството му. И наистина, още тука трѣбва да се признае, че днешнитъ ржководители на това грандиозно предприятие, които сж тамъ отъ 4 — 5 години насамъ, сж

проявили завидна енергия и разбирания както при поставянето на задачитъ, тъй и при догонването и разрешението имъ. Това ще стане ясно отъ самитъ данни, къмъ които ще се повърнемъ.

Споредъ горното съвсемъ бѣгло описание на историята на Перникъ, можемъ да различимъ следнитъ петъ периода въ живота на предприятието:

1. Отъ 1874 до 1879 година включително експлоатацията е ставала случайно и безъ особенъ организационенъ интересъ отъ страна на софийскитъ власти.

2. Отъ 1880 до 1891 година каменовжгленитъ рудници се отдаватъ подъ наемъ и биватъ експлоатирани примитивно и слабо, понеже и вложенитъ частни капитали сж били малки.

3. Следъ 1891 до 1924 година включително Държавата сама експлоатира каменовжгленитъ залежи, като ежегодно засилва проучвателнитъ работи, прилага все по-чувствителни практически усъвършенствувания и увеличава ежегодното производство непрекъснато.

4. Презъ 1925 година се въвежда автономното управление на Перникъ. Отъ тогава насамъ бюрократизмътъ, а сжщо и партизанското вмѣшателство, сж много намалени, поради което и производственитъ и търговскитъ резултати се подобряватъ. Минната управа опредѣля поведението си не споредъ разбиранията и желанията на външни лица, а споредъ претегленитъ нужди на едно рационално стопанисване. Освенъ това социалнитъ грижи за работницитъ и чиновницитъ не само не намаляватъ, но се и увеличаватъ задоволително.

5. Отъ 1934/35 година насамъ Перникъ не е само едно каменовжглено минно предприятие, а е предприятие за подземнитъ богатства на България. Участието му въ общия ни народостопански прогресъ става решително, понеже действува на повече фронтове и съ по-голѣмъ замахъ. Съ сжщото темпо напредватъ и социалнитъ грижи за застия персоналъ.

Развоятъ на производството презъ отдѣлнитъ периоди се изразява чрезъ следнитъ срѣдни числа (вж. таблицата на стр. 326 горе).

До преди войнитъ производството е увеличавано ежегодно, като е достигнало до 288.853 тона презъ 1911 година, презъ време на войнитъ и следъ тѣхъ сжщо е увеличавано, докато стигне до 663.372 тона презъ 1918 година и 1.225.460 тона презъ 1924 година. Презъ 1925 година сж произведени 1.223.196 тона, а къмъ края на предпоследния периодъ, именно презъ 1933 година сж произведени 1.320.097 тона. Последниятъ периодъ е още по-добре поставенъ. Изобщо предимствата на последния и отчасти на предпоследния периодъ по отношение на произ-

Периоди	I периодъ (1874/1879 г.)	II периодъ (1880/1891 г.)	III периодъ (1891/1924 г.)	IV периодъ (1925/1934 г.)	V периодъ (1934/1938 г.)
Срѣдно на година сж произведени тона	кржгло 1000	кржгло 7500	кржгло 38.000	кржгло 1.276.000	1.447.938

веденитѣ количества сж очевидни. Отъ 1935 година насамъ се туря началото на една експлоатация на каменовжгленитѣ залежи на Перникъ съобразно интереситѣ на общото ни народно стопанство. Отъ една страна самиятъ добивъ се увеличава, тъй че презъ месецъ декемврий 1938 година имаше рекордно месечно производство отъ 187.050 тона, както 1938 година е рекордната съ общото си производство отъ 1.538.233 тона при рекордно дневно производство къмъ края на годината отъ 7.500 тона. Отъ друга страна, ситнитѣ вжглища и отпадъцитѣ не се изхвърлятъ както по-рано, а се пласиратъ подъ формата на промити ситни вжглища и брикети. Въ най-близкото минало, отъ 1931 до 1934 година, сж били изхвърляни като неизползувани срѣдно на година по 160.326 тона ситни вжглища. Следъ устройването на брикетната фабрика, презъ 1934/35 година, не се изхвърля нищо, защото ситнитѣ вжглища биватъ промивани или служатъ за производство на брикети. Така, напримѣръ, презъ 1938 година сж добити 81.092 тона ситни промити вжглища и 82.716 тона брикети. Отъ последнитѣ е направенъ износъ за Югославия 15.000 тона, съ който сж изплатени транзитнитѣ навла на БДЖ.

Умѣстно е да се отбележи, че първиятъ опитъ за брикетиране на ситнитѣ вжглища е направенъ още презъ 1895 година. Построената малка брикетна инсталация е работила нѣколко години, до 1903 год., като е произвела всичко 1.530 тона брикети, но е била закрыта. Следъ 1925 година наново се заговорятъ за такава инсталация, но устройството ѝ се проучва, решава и извършва презъ 1934/35 години.

Голямото и непрекъснато увеличаване производство презъ последнитѣ нѣколко години се дължи на нѣколко причини. А тѣ сж следнитѣ:

1) Презъ 1935 год. е съставенъ генераленъ експлоатационенъ планъ на Перникския каменовжгленъ басейнъ, по който се извършва подготовката и експлоатацията на руднитѣ;

2) Отъ 1935 година насамъ проучвателнитѣ и подготвителнитѣ работи сж извършвани въ непознати до сега размѣри. Така, напримѣръ, отъ 1934 год. до 1938 година сж направени сонди за проучване съ обща дълбочина 11496 метра, докато отъ откриването на минитѣ до 1933 год. включително сж направени само 9.794 метра сонди. Досегашнитѣ проучвателни работи позволя-

ватъ да се смѣта, че запаситѣ отъ вжглища сж 240.000.000 тона въ Перникъ, 10.000.000 тона въ Бобовъ-долъ, 80.000.000 тона въ мина Марица и 80.000.000 тона въ Ломския басейнъ. Подготвителнитѣ галерии за повечето отъ руднитѣ сж стигнали установенитѣ граници на последнитѣ. Само презъ 1938 година сж направени 15.227 метра подготвителни галерии срещу 7.693 метра срѣдно годишно за времето 1931—1934 години;

3) На трето мѣсто голямото производство презъ последнитѣ години, обусловено и отъ увеличената производителностъ на работницитѣ, което пъкъ се дължи както на доброто ръководство на работитѣ, тъй и на усиленото механизизиране на производството. (До 1935 година изкопаваното на вжглищата е ставало саморъчно, а презъ 1938 година вече 30% отъ производството се извършва съ машини). При оценката на продуктивнитѣ постижения трѣбва да се има предвидъ, че отъ 1935 година насамъ е обрѣтано внимание и на пластъ А, експлоатацията на който е най-неблагоприятна, тъй като срѣдната му дебелина е 0.70 метра. За времето 1931—1934 години този пластъ е включенъ въ производството съ 2,7% срѣдно годишно (въ сравнение съ цѣлото производство на вжглища съ пластъветъ А, Б, С и Д), а за времето 1935—1938 година той е включенъ вече съ 6,9%. Конкретно за 1938 година участието на пластъ А въ общото производство е достигнало до 10,7%.

Единъ другъ важнъ кръгъ отъ въпроси е положението на работническия трудъ.

Броятъ и движението на работницитѣ презъ последнитѣ нѣколко години се вижда отъ следната табличка:

Години	Срѣденъ брой на работницитѣ	Напуснали	Приети	Стабилностъ на персонала въ проценти
1931	5.873	1.529	2.563	51%
1932	6.923	2.138	1.652	75 "
1933	6.337	2.637	3.117	67 "
1934	6.262	3.037	1.750	66 "
1935	5.495	1.194	749	79 "
1936	5.007	392	304	92 "
1937	4.935	315	468	89 "
1938	5.222	378	968	92 "

Отъ табличката се вижда, че броят на работниците е съкратен през последните години съ около 1000 души въ сравнение съ 1931—1931 години, но затова пъкъ положението на сжщитѣ е било стабилизирано до последната възможностъ. Презъ 1931 год. само 51% отъ работниците сж запазили мѣстата си, когато презъ 1938 год. 92% отъ работниците оставатъ на мѣстата си. По-рано работникътъ се е чувствувалъ като проходящъ, затова нито той е добивалъ нѣкаква полза, нито минитѣ сж имали полза, понеже продуктивността на такива работници не може да бжде достатъчно голѣма. Така, напримеръ, срѣдната продуктивностъ на една надница при копачитѣ е била 2,816 кгр. за времето 1924—1925 години, 3,456 кгр. за времето 1926—1930 години, 3,365 тона за времето 1931—1934 години и 3,616 кгр. за времето 1935—1938 години.

Възнаграждението на работниците се илюстрира чрезъ следните числа за времето отъ 1933 година насамъ:

да станатъ навсѣкжде достъпни, но затова пъкъ сж засилени грижитѣ за топливо, за освѣтление, както и всички други социални грижи за работниците.

Както се знае, ценитѣ на вжглищата и тѣхната костуема стойностъ опредѣлятъ печалбитѣ на предприятието. Чистата печалба е била последователно:

1934 година	1935 година	1936 година
74.802.485 лв.	83.746.310 лв.	78.838.228 лв.
1937 година	1938 година	
77.641.903 лв.	84.602.061 лв.	

Необходимо е да се припомни, че само 24% отъ печалбата остава за капиталъ на предприятието подъ формата на различни фондове. Държавата взема кръгло половината, 10% отиватъ за държавния фондъ за проучване на подземнитѣ богатства, а 15% се раздаватъ за тантиеми.

По-горе се спомена, че управлението на минитѣ е поддържало възможната минимална цена на вжглищата, за да ги направи до-

Години	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Наименование						
Срѣдна брутна надница	89,45 лв.	90,43 лв.	84,61 лв.	87,49 лв.	89,35 лв.	87,49 лв.
Изработ. надници презъ год.	219	206	207	229	254	279
Добито срѣдно възнагражд. отъ единъ работникъ	19.590 лв.	18.629 лв.	17.514 лв.	20.035 лв.	22.695 лв.	24.410 лв.

Табличката е красноречива. Действително, брутната надница не е увеличена презъ последните години, но сж правени повече надници, поради което срѣдното брутно годишно възнаграждение на работникъ е достигнало до 24,410 лева презъ 1938 година срещу 18-20 хиляди лева презъ 1933—1935 години.

Но, както е известно, работниците получаватъ още тантиеми, безплатни вжглища, безплатна електрическа енергия, безплатна медицинска помощъ, безплатно лѣтуване на миньорски депа, безплатни ученически трапезарии и пр. За всичкитѣ си социални грижи Перникъ харчи напоследъкъ около 30 милиона лева. Следната табличка ще ни даде числа за нѣкои отъ тѣзи допълнителни облаги за работниците:

сжпни за повече хора и по този начинъ да разшири пласмента имъ. Въ такъвъ случай печалбитѣ на предприятието сж останали зависими предимно отъ костуемата стойностъ, И действително, въ това направление управата на минитѣ е постигнала много нѣщо. Докато презъ 1925 година костуемата стойностъ е била 229,31 лева на тонъ, презъ 1926—1927 години тя е била срѣдно годишно по 211,49 лева, презъ 1933—1934 година имаме срѣдно годишно по 210,44 лева, то презъ 1937—1938 години срѣдната годишна костуема стойностъ е паднала вече до 182,65 лева на тонъ. Презъ 1937—1938 години, следователно, костуемата стойностъ е понижена съ кръгло 20% спрямо 1925 година. Тази рационална политика на минната управа не е полезна само, защото дава възможностъ на по-широкъ кръгъ хора да купуватъ вжглища. Тя е полезна още и затова, че дава тонъ на ценитѣ отъ всички частни каменовжглени мини. По този начинъ Перникъ играе една благодатна регулативна роля

Години	1933	1934	1937	1938
Наименование				
Тантиеми — лева	13.023.620	11.220.373	10.481.656	11.421.278
Вжглища — тона	12.483	10.695	16.579	18.398
Освѣтление — к.в.ч	?	?	387.607	610.884

Раздаванитѣ тантиеми сж слабо намалени, за ценитѣ на каменнитѣ вжглища въ страната. защото сж намалени ценитѣ на вжглищата, за

Отъ тази политика извличатъ облаги, следова-

телно, всички видове консуматори на въглища.

Пласментът на въглища запазва долугоре възходящата линия на производството. През последните години сж пласирани следните количества:

	1933 г.	1934 г.	1935 г.
въ тона	1.104.702	1.082.201	1.093.712
въ тона	1.124.719	1.293.785	1.463.838

От този общ пласмент Б. д. желѣзници поемат 35—40%. Остатъкът отива за частни лица, за индустрията и за държавни чиновници. Че политиката на минната управа относително ценитъ на въглищата и от тамъ относително пласмента имъ е умѣстна и сполучлива, личи тѣкмо отъ разширения пласментъ за частните лица, за индустрията и за чиновниците. Това нѣщо се вижда отъ следната табличка:

Пласментъ въ тона	1935	1936	1937	1938	Ако 1935 г. вземе за 100, то-гава 1938 г. ще покаже увелич.
1. За Б. д. желѣзници	390.384	393.060	435.899	469.626	20%
2. За частни лица	301.371	293.918	353.716	397.584	32 "
3. За индустрията	181.529	199.356	218.378	255.200	41 "
4. За чиновници	98.931	101.488	112.383	128.597	30 "
5. За държ. учреждения	75.396	76.847	101.530	108.803	44 "

Въ сравнение съ 1935 година, презъ 1938 година имаме увеличенъ пласментъ при всички видове клиенти, но докато желѣзниците сж увеличили покупките си съ крѣгло 20%, чиновниците и частните лица сж ги увеличили съ 30—32%, а държавните учреждения и индустрията сж стигнали до едно увеличение отъ 41—44%.

Още въ началото бѣше казано, че отъ 1935 година насамъ Перникъ се разви въ едно грандиозно стопанско предприятие за подземните богатства на нашата страна. То експлоатира не само перникските каменовъглени залежи, но и бобовъ-долските, маришките и ломските. Въ Бобовъ-долъ сж добити 103.145 тона презъ 1938 год., срещу 90.278 тона презъ 1937 год., а мина Марица е дала 32.810 тона презъ 1938 год., срещу 29.088 тона презъ 1937 год. Ломският каменовъгленъ басейнъ е още въ проучване. Сжшо и неговитъ въглища съдържатъ голѣмъ процентъ вода (38%), както маришките (45%), само че тѣ могатъ да се сушатъ и при обикновена температура и то безъ да се разлагатъ. Това значи, че приложението имъ ще бѣде по-широко и по-удобно, особено пъкъ за производство на електрическа енергия, както е вече случая съ маришките въглища.

Експлоатацията на мина Марица е поставена въ правилна посока следъ построяването на комплектната парна електрическа централа, която презъ май тази година бѣше вече пусната въ движение. Маришките въглища сж водни, а при изсушаване се разпадатъ, за това приложението имъ за други цели е неудобно. Електрическата централа, за която става дума, има мощностъ 6400 киловата и ще електрифицира цѣлата Старозагорска област, а презъ Казанлъкъ и Габрово се проектира отиването въ Плевенска област. Който знае голѣмото значение на електрификацията за напояване, освѣтление, за двигателна енергия и пр., той може да си представи благодатната роля на предприятието Перникъ, за обществения ни напредѣкъ.

Електрификационната дейность на Перникъ се извършва и отъ централата при самитъ мини Перникъ, построена презъ 1929 год. Нейната мощъ е далечъ по-голѣма. Презъ 1938 г. тя е произвела 23.860,190 киловата часа енергия срещу 17.748.910 квч. презъ 1937 год. Половината отъ енергията е употребѣна за собственитъ нужди на мината, а другата половина е купена отъ външни лица. Централата е дала печалба 3.194.685 лв. с/у 1.720 238 лв. презъ 1937 год., макаръ

че срѣдната продажна цена е била само 1.20 лева за 1 киловатчасъ.

Съ законъ отъ 4. VIII. 1934 год. къмъ Перникъ се придаде и мангановата концесия при с. Пожарево, софийско. Тѣзи манганови находища сж известни още отъ 1901 год., а презъ 1903 год. тѣ се даватъ въ частна концесия. Поради нѣкои нередовности частниятъ акционеръ изгубва правото на концесия презъ 1910 год. Държавата взема за себе си тази концесия презъ 1917 год., а презъ 1918 год. отстъпва експлоатацията ѝ на германското главно командване. Следъ войната експлоатацията спира, за да бѣде полета пакъ следъ нѣколко години. Отъ 1936 година насамъ Перникъ извършва необходимитъ проучвателни и подготвителни работи, като паралелно се добива и руда. Оценено е до сега, че запаситъ отъ руда сж около 80,000 тона. Добититъ до сега количества руда сж следните:

1902 год.	— 40 тона	1925 год.	— 715 тона
1907 " —	1.900 "	1926 " —	490 "
1909 " —	1.404 "	1936 " —	1.200 "
1918 " —	8.934 "	1937 " —	9.000 "
1923 " —	134 "	1938 " —	1.515 "
1924 " —	300 "		

Общо отъ откриването на мангановитъ на-

ходяща до 1938 год. включително сж добити 25.632 тона.

Към Перникъ сж придадени пакъ съ закона отъ 4.VIII.1934 год. и оловно цинковитъ и меднитъ руди при с. Лжавица, южно отъ Асеновградъ. Тѣзи руди сж били известни още отъ турско време. До 1885 год. тѣ сж били въ частна концесия. Тогава държавата я откупува, но безъ да сж правени каквито и да било проучвания до 1925 год. Поскѣпването на металитъ следъ войната е станало причина да се започнатъ проучвания, които сж траяли до 1930 год. Перникъ се е заловилъ съ проучванията отъ 1935 година насамъ. Презъ четиритѣхъ последни години (1935 — 1938) сж похарчени за проучвзния 1.551.601 лева.

Перникъ се занимава и съ каменовжгленитъ залежи при Провадия. Отъ досегашни-

тъ проучвания се вади заключението, че залежитъ на каменна соль достигатъ 254.000.000 тона, само че експлоатацията имъ ще бжде свързана съ известни трудности. Колко голѣми сж тѣзи запаси може да се сжди отъ обстоятелството, че цѣлата ни годишна консумация не надминава 60.000 тона.

Това сж тѣ голѣмитъ и разнообразни работи и задачи на Перникъ, които му даватъ физиономията на едно всеоѣмно българско обществено минно стопанско предприятие, ржководено, както се вижда отъ бѣгло то ми изложение, съ видима ловкостъ и подвижностъ и съ безспоренъ успѣхъ.

Картината на това единствено по рода си предприятие ще се закргли, ако цитираме груповитѣ балансови суми за 1937 и 1938 години:

Активъ		Б а л а н с ъ		Пасивъ	
		Въ лева		Въ лева	
		1937 год.	1938 год.	1937 год.	1938 год.
I. Оборот. срѣдства				I. Чужди капитали	107 710.933
1. Разполагасми	212.836.950	101.688.749		II. Собств. капитали	632.148.239
2. Ангажирани	102.530.351	146.405.660		Амортизации	370.283.336
II. Постоян. срѣдства	872.417.110	962.836.628		Печалба	77.641.903
Всичко	1.187.784.411	1.210.931.037		Всичко	1.187.784.411 1.210.931.037

Макаръ и минно предприятие, то е поставено на здрава ликвидна база, понеже чуждитъ капитали оставатъ далечъ по-малко отъ разполагаемитъ оборотни срѣдства. Амортизациятъ сж достигнали вече до кржгло 42% отъ постояннитъ срѣдства.

При разглеждането на всички данни, които бѣха изброени, на човѣка се налага не само заключението, че днесъ минното стопанско предприятие е единъ първокласенъ инсти-

тутъ на цѣлокупното ни народно стопанство, но и заключението, че автономията за държавнитъ стопански предприятия е само едното условие за доброто и успѣшното имъ функциониране, както показватъ резултатитъ въ Перникъ следъ 1925 година, и че другото сжщественно условие си оставатъ личнитъ качества на ржководителитъ, както показватъ резултатитъ следъ 1935 година.

Проф. Станчо Чолаковъ

ДРУЖЕСТВО „ГРАНИТОИДЪ“

Едно отъ най-старитъ и безспорно най-голѣмитъ индустриални предприятия въ България е д-во „Гранитоидъ“.

Основано презъ 1998 година съ 300.000 лева основенъ капиталъ, дружеството си поставя за целъ да участвува въ извършването на разни издѣлия и постройки отъ бетонъ и жельзобетонъ. Тогава то има характера на строително предприятие и поема върху себе си извършването на редица жельзобетонни и други строежи, между които по-важни сж канализациятъ въ Варна и Бургасъ, както и на частъ отъ София, коригирането на Перловската и Владайска рѣки въ София, пострйката на редица жельзобетонни мостове и постройки и т. н.

Въ този си видъ предприятието, което тогава е имало юридическата форма на командитно дружество, остава до 1912 година, когато се преобразува въ индустриално акцио-

нерно дружество съ главна задача да построи една циментова фабрика въ България. Съ помощта на чужди капитали, дружеството се установява въ своята акционерна форма съ 2.000.000 лева златни капиталъ, което за времената преди войната е било една много голѣма сума. Тогава започва и пострйката на циментовата фабрика на гара Батановци, която първоначално е снабдена само съ една ротационна пещъ за 20.000 тона годишно производство. Презъ време на свѣтовната война фабриката работи съ пълень капацитетъ и е доставила изцѣло нсобходимия укрепителенъ материалъ за отбраната на българскитъ фронтове. Веднага следъ войната фабриката започва да се разширява, успоредно съ което започва да се увеличава и капитала на сдружението. Фабриката за циментъ въ Батановци се снабдява презъ 1923 година съ една втора пещъ, съ което

годишния капацитетът се увеличава на 70.000 тона цимент, през 1926 година се пуска във движение трета пещ с общо производство на фабриката 140.000 тона, а следъ построяването и на четвъртата пещ през 1929 година общият капацитетът на фабриката нараства на 240.000 тона годишно. При този си капацитетът тя може да задоволява не само всички вътрешни нужди на страната, но би могла и да изнася едно количество от най-малко 50 — 60 хиляди тона годишно, ако за това количество се направят съответни облекчения въ данъците, които се плащат на държавата. Самото производство на цимент се движи между 110.000 и 180.000 тона годишно, като отъ 1935 година, когато е достигнато минималното ниво отъ 105.000 тона производството е увеличено презъ 1938 година съ 80%, достигайки 182.000 тона.

Както се каза и по-горе, успоредно съ развитието на циментовата фабрика и съ изникването на другите две огромни предприятия за електропроизводство и за добиване на въглища и други минни произведения, нараства и капиталът на дружеството.

Това нарастване, което най-добре очертава пътят на развитието, който е преминало дружеството, е показано въ следните цифри:

Развитие на капитала на д-во „Гранитоидъ“

	лв.		лв.
1908	300.000	1926	70.000.000
1912	2.000.000	1927	85.000.000
1919	3.000.000	1927	100.000.000
1921	6.000.000	1928	112.000.000
1921	10.000.000	1929	180.000.000
1922	20.000.000	1930	210.000.000
1923	25.000.000	1930	750.000.000
1924	40.000.000	1937	600.000.000
1925	50.000.000		

Намалението на капитала презъ 1937 година се е провело чрезъ изкупуване на акции, за да се съобразят действителните стойности на някои инвестиции съ балансовитъ такива, безъ да се прибъгва за тази цел до резервния капитал на дружеството, който, отъ друга страна, би билъ и недостатъченъ за тази целъ, тъй като е възлизалъ на 45 милиона лева, въ края на 1936, при едно намаление на капитала отъ 150 милиона лева.

Веднага следъ войната, заедно съ постепеннитъ увеличения на капитала на дружеството, се развиват и останалитъ негови инициативи: електропроизводителна и минно-добивна.

Електропроизводителната индустрия на Гранитоидъ се представлява отъ голъмата рилска електрическа централа при селата Пастра и Рила, която понастоящемъ е съ обща инсталирана мощност отъ 17.000 к. с. При този си капацитетъ и при пласираната

енергия, която годишно се движи при непрекъснатъ растежъ отъ 18 милиона киловатчаса за 1928 година до 50 милиона киловатчаса за 1928 година, д-во Гранитоидъ представлява безспорно най-голътото електропроизводително предприятие въ България. Но понастоящемъ централата е водна, предприятието страдаше, както и тия на Софийската община, отъ значително намаление на дебита на водата презъ лътнитъ месеци. За да се избегне това намаление, понастоящемъ Гранитоидъ строи единъ огроменъ баражъ, обхващащъ притоците на рѣка „Рила“ — „Каменица“ и „Калинъ“, който баражъ ще има за целъ да обхване пролътнитъ изобилни води и да ги задържи за използване презъ лътнитъ месеци. Независимо отъ изравняването на електропроизводителната мощност на централата презъ дѣлата година, това пролътно хващане на водитъ ще укаже извънредно ползотворно въздействие и върху земеделното по долното течение на р. Рила презъ лътнитъ месеци.

Третиятъ голъмъ дѣлъ въ производствената дейност на Гранитоидъ представлява неговата минно-добивна дейност. Досега главната мина на дружеството бѣше мина „Пиринъ“, въ землището на село Бръжани, Горно-джумайско, гдето Гранитоидъ има единъ запазенъ периметъръ и концесия съ плоскостъ съ 1.413 хектара. Камновъгленниятъ басейнъ, който се експлоатира на това мѣсто, има дебелина отъ 34 метра и се отличава съ много доброкачествени и чисти въглища, надъ които лежи пластъ отъ 100 метра битуминозни и нефтови шисти, които сж пригодни за добиване на петролъ. Пиринскитъ въглища сж едни отъ най-доброкачественитъ и даватъ една висока калоричност, достигаща до 5.500—6.200 калории. Производството и пласментътъ на мини „Пиринъ“ показватъ сжщо така една непрестанна тенденция на увеличение, която се прекъсва само презъ 1937 година поради голъмата катастрофа и запалване, станали въ мината. Производството на камени въглища е започнало съ 18.252 тона презъ 1928 година, за да достигне 84.663 тона за 1938 година, срещу единъ пласментъ отъ 17.934 тона за 1928 и 81.009 тона за 1938 година.

Освенъ това, дружество Гранитоидъ притежава редица други запазени периметри за разни рудни находища, отъ които най-важни сж тия отъ оловно-цинковитъ залежи въ Родопитъ. Презъ текущата година, дружеството завърши съ успѣхъ едни дълги преговори съ една група германски фирми за съвмѣстното експлоатиране на тия оловни руди. Сключенъ бѣ единъ договоръ, съгласно който на германската група бѣха отстъпени половината на акциитъ на д-во „Пиринъ“, срещу заплащане на 50.000 английски лири и се започнаха приготовленията за експлоатация-

та на оловните руди въ Родопитъ. Съ това ново участие, за д-во Гранитоидъ се откриватъ широки нови възможности за развитието на предприятието и за разработване на все по-нови и по-нови залежи.

Значението на отделните производствени клонове на общото предприятие Гранитоидъ се вижда отъ следните сравнителни цифри за баланса на дружеството презъ 1937 и 1938 година.

БАЛАНСЪ на А. Д. „ГРАНИТОИДЪ“,
(Въ хиляди лева)

Активъ	1938	1937		Пасивъ
Електрич. предприятие	341.051	336.557	Основенъ капиталъ	600.000 600.000
Циментови фабрики	244.253	284.667	Резервенъ капиталъ	86.000 82.210
Каменовъглени мини	145.284	141.694	Кредитори	105.364 118.675
Участие въ миннод-во Пиринъ	58.857	36.050	Преходни пасиви	3.181 4.824
Други активи	56.954	43.624	Печалби	51.854 36.893
Всичко	846.399	842.602		846.399 842.602

Печалбитъ на предприятието му позволиха да раздаде дивидендъ отъ 5% презъ 1937 година и 7% презъ 1938 година.

А. К.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

DAS DEUTSCHE FINANZWUNDER
отъ Prof. W. Prion, Berlin, 1938, стр. 111

Prof. W. Prion бѣше единъ отъ голѣмитъ авторитети на нѣмската частно-стопанска наука. Ние, неговитъ студенти и слушатели, помнимъ живата му, ясна и убедителна речъ. Той бѣше единъ отъ стълбоветъ на Берлинското висше техническо училище и на Берлинския университетъ. Презъ януарий тази година сърдеченъ ударъ го отне отъ слушателитъ му, отъ читателитъ му и отъ живота. Нека предлаганата рецензия служи за тъженъ поменъ на този голѣмъ човѣкъ.

„Економистъ“

Известно е, че външнитъ политически условия, както и собственитъ вътрешни политически условия изправиха Германия предъ нуждата отъ колосални държавни разходи отъ нѣколко години насамъ. Финансиститъ трѣбваше да проявятъ голѣмо изкуство за да поставятъ и поддържатъ въ движение цѣлия механизъмъ на държавата и на народното стопанство. Съ обяснението на това именно изкуство се е заловилъ Prof. Prion въ разглежданата му книга Das deutsche Finanzwunder (Германското финансово чудо). Споредъ него, кредитната и финансовата политика сж били поставени предъ желѣзната необходимостъ да намѣрятъ пари за държавнитъ предприятия, за борба срещу безработицата, за засилване на военната индустрия и изобщо за раздвигане и оживление на стопанството, но при условие, че ценитъ и заплатитъ ще останатъ сжщитъ (стр. 9—10). Това ще рече, че създаването на допълнителнитъ парични знаци не бива да се прояви инфлационно. Германскиятъ народъ

изживѣ цѣлата трагедия на инфлацията презъ 1922 и 1923 години, затова основателно се плаши отъ нея. Тѣй че може да се говори за всѣка друга парична политика, но не и за инфлация. Опитанитъ около 1930 година мѣрки на правителството Брюнингъ да оживи стопанството чрезъ намаляние на разходитъ, на костюемитъ стойности и на ценитъ не сж дали очаквания резултатъ. Не сж дали видими и трайни резултати и данъчнитъ бонове, които правителството на фонъ Папенъ въвело. Поради това правителството на Хитлеръ е усвоило други цели и други срѣдства на кредитната и на финансовата политика. Когато човѣкъ прочете книгата, остава съ общото заключение, че сж издавани краткосрочни и дългосрочни съкровищни бонове, които сж могли да бждатъ скотирани (това е процеса на инфлацията), но ценитъ и размѣната сж били овладени и задържани почти на завареното ниво (това е контрапроцесъ на инфлацията). Едно, обаче, с най-важното: неутрализирането на тѣзи два процеса, за да се дойде до оживлението на стопанството, е възможно само при съзнанието на цѣлия народъ, че това е единствениятъ необходимъ и ползевъ начинъ на действие. При други народи, кждето едно подобно масово увѣщание подиръ една идея е невъзможно, германскитъ кредитни и финансови мѣроприятия сигурно биха били изтървани въ водовъртежа на инфлацията съ всичкитъ и опасни последици.

Основнитъ линии въ разсжденията на prof. Prion сж извънредно интересни, защото сж градени върху една комбинация отъ общостопански и частностопански обстоя-

телства и съображения. Когато държавата възлага извършването на различни стопански работи, предава на съответните предприятия бонове. Последните могат да бъдат или срещу конкретни бъдещи данъчни постъпления, или да изразяват едно разширение на кредита и от там на паричното обръщение чрез дисконтирането им в банковите институти. Тази операция се свързва до увеличаването на банкнотното обръщение и носи съ себе си възможностите за повишение на цените и от там за всички други опасни последици на една инфлация. Отстраняването и избягването на повишението на цените, което е повелата на финансовата политика, зависи от няколко условия. Изживяването на сжичите предполага разбирането на следните закономерности: 1) че размяните блага и парите сж взаимно влияещи се величини, поради което увеличението или намалението на едните поставя другите въ една относителна оскъдица или въ едно относително наводнение; 2) че по тези причини оживлението на стопанството може да дойде или чрез една парична конюнктура или чрез една продуктивна конюнктура.

Нѣмската кредитна и финансова политика е избрала тъкмо продуктивната конюнктура, но импулсирана чрез парични мѣроприятия. Смесътът е следниятъ: да се дисконтиратъ съкровищни бонове за финансиране на предприятията, но докато цѣлятъ инсталиранъ продуктивенъ апаратъ се постави въ движение. До тогава и безъ друго не може да се говори за индустрия. Тукъ, въ това рѣководно правило, лежатъ обстоятелствата, поради които разширението на кредита не влѣче следъ себе си повишение на цените.

Преди всичко, трѣбва да се знае, че до преди 5—6 години германското индустриално стопанство е използвало едва 40—50% отъ своя капацитетъ (5.25). Това ще рече, че половината или дори повече отъ половината технически инсталации сж стосли въ бездействието. Задачата е била именно тези инсталации да бъдатъ поставени въ движение, производството отъ които ще балансира едно увеличено банкнотно обръщение. Необходимъ е билъ, следователно, само оборотенъ капиталъ. Такъвъ се създава чрезъ скотиране на съкровищните бонове, което, както се казва, представлява увеличение на банкнотите въ обръщение.

На второ мѣсто, задачата е била да бъдатъ ангажирани нѣколко милиона безработни. Съ получаваните доходи тѣ ще засилятъ покупките си и следователно сжщо ще балансиратъ издаваните банкноти, за да не се прояви никаква инфлация.

Пласментътъ на така увеличеното производство се улеснява по пѣтя на едно абсолютно увеличение на покупателните възможности, когато въ стопанството се пуснатъ

още пари, а сжщо и по пѣтя на едно относително увеличение на покупателните възможности, когато не се допусне увеличението на цените. За тази целъ е необходима силна държавна властъ и рационално поставенъ стопански порядъкъ.

Засиленото производство, благодарение на разширенъ кредитъ срещу скотируеми съкровищни бонове, поставя блага и парите въ относително равновесие—както е било преди тези операции. Засилениятъ пласментъ, благодарение на задържаните цени, поставя блага и парите въ движение и освобождава предприятията отъ излишни стокони запаси. Отъ тукъ нататъкъ стабилизиранието на предприятията, а съ тяхъ и на цѣлото народно стопанство, идва само по себе си, стига кредитирането да не продължава до безконечностъ. Тука именно трѣбва да се прояви банкерскиятъ духъ и усѣтъ.

Когато се увеличи производството, тогава дълътъ за тѣхъ наречените постоянни разходи въ цената на стоките намалява. Настъпва една обща депресия на стоимостта, благодарение на която или продажните цени могатъ да бъдатъ задържани или дори намалени (което е едно непосредствено контрадействие срещу инфлацията), или печалбите на предприятието ще бъдатъ увеличени. Понеже видяхме, че цените сж задържани на сжщото ниво, то остава да действа по-нататъкъ увеличената печалба на предприятията. Тукъ Prof. Prion е оригиналенъ повече отъ всѣко друго мѣсто на книгата си. Увеличената печалба дава възможностъ за амортизации, за образуване на резерви, за самофинансиране, а сжщо и за подобрене на ликвидността, понеже задълженията на предприятието могатъ да бъдатъ по-лесно изплатени. Въ сжщата посока съдействува и обстоятелството, че не се задържатъ запаси отъ стоки. По този начинъ кредитирането чрезъ скотиране на краткосрочни и дългосрочни бонове стабилизира стопанските предприятия, като ги поставя въ пълно движение, безъ да носи опасността отъ едно инфлационно изграване на цените. Държавата сжщо извършва много стопански работи, чрезъ които участвува въ разрешението на задачата за равновесие между производство, блага и пари. Въ духа на последната мисълъ човѣкъ остава съ впечатлението, че равновесието между блага и парите, съ целъ да се избегне инфлационното надбѣгване на цените, е толкова по-лесно и по пълно запазвано, колкото по-широки стопански мѣроприятия си задава държавата. И все пакъ Prof. Prion не пропуска да каже, че разширението за кредита има граници. Следъ като се стигне до една пълна заетостъ на всички стопански инсталации и следъ като бъдатъ ангажирани всички работни рѣце, по-нататъшното разширяване на сконтовия

кредитъ ще предизвика неминуемо повишение на ценитъ, което е равносилно на обезценка на паритъ (стр. 67).

Издаванитъ съкровищни бонове все ще трѣбва единъ денъ да бждатъ изплащани отъ държавата, а то може да стане само благодарение на данъчнитъ отстъпления, затова съ право Prof. Rönig е отделилъ мѣсто и за данъчната политика на Райха. Съответно на общото стопанско оживление увеличени сж и данъчнитъ обзони и постъпления. Така напримѣръ, презъ 1933/34 год. общитъ постъпления отъ данъци и мита сж били 6 846.000.000 RM., а презъ 1937/38 год. имаме вече 13.958.000.000 RM. Успоредно съ повече отъ удвоенитъ данъчни постъпления развиванъ е и държавниятъ кредитъ. Отъ

12.832.000.000 RM. на 31.III.1933 год., той стигна до 17.473.000.000 RM. на 31.III.1933 г. (стр. 90-93). Бждещото развитие на приходитъ ще зависи отъ разгъването на разходитъ, а тѣ ще зависятъ отъ темпото на въоръжението, но нуждата отъ економии ще стои въ центъра на всѣка политика (стр. 89). Въ всѣки случай Prof. Rönig не изключва и една поизключителна политика, както презъ време на войната така и следъ войната, ако политически условия наложатъ. Книгата му завършва съ мисълта, че сигурно политически задачи нѣма да бждатъ сплвани отъ къмъ страна на паритъ.

Препоръчваме горещо прочитането на тоя цененъ и интересенъ трудъ.

Проф. Станчо Чолаковъ.

B. MEHRENS. „DIE MARKTORDNUNG DES REICHSNÄHRSTANDES“

(Schriften der internationalen Konferenz für Agrarwirtschaft)—1938 г. Berlin, Verlag Franz Vahlen., стр. 332 голѣмъ форматъ.

Тоя трудъ излага всички мѣрки на националсоциалистическото управление за разрешение на аграрната криза въ Германия, като частъ отъ свѣтовната аграрна криза, за подобрене на земеделското производство и за повдигане благосъстоянието на германския земеделецъ, излага изчерпателно германското законодателство, въ неговото историческо развитие отъ засанетата властъ отъ националсоциалиститъ (30.I. 1933) до срѣдата на 1938 г. по тоя въпросъ, като разглежда и постигнатитъ резултати. Мѣрkitъ на национализма за разрешение на аграрнитъ проблеми въ Германия засягатъ не само производството на земеделски и животински произведения и уреждане на тѣхния пазаръ, но и цѣлото селско поземелно и наследствено право. Въ помнатия трудъ, обаче, се разглеждатъ обстойно само мѣрkitъ за защита и уреждане на производство на земеделски и животински произведения и на тѣхния пазаръ. За тая целъ всички съсловия, които се занимаватъ съ производството на земеделски и животински произведения (физически лица и кооперации), тия, които се занимаватъ съ търговия съ такива и всички, които преработватъ земеделски произведения, сж организирани задължително въ една обща организация на съсловieto за прехраната на Райха — наречена „Reichsnährstand“. Тая организация има свои поддѣления по територия (областни, окръжни и мѣстни организации) и по браншове. По браншове тя е поддѣлена както следва: а) отдѣлъ зърнени храни включително мелничарството, б) скотовъдно отдѣление, в) млѣчни произведения, г) картофи, д) яйчарство, е) градинарство и лозарство, ж) пивоварство, з) захарно производство, и) рибарство, к) мазини, л) маргаринъ и изкуствени мазини, м) вълна и

коприна, н) земеделски кооперации. Тия поддѣления иматъ чисто стопански задачи. Освенъ стопански задачи, Reichsnährstand-ътъ има и други просвѣтни и културни задачи, които се изпълняватъ отъ другитъ негови поддѣления. Авторътъ излага както устройството на организацията и нейнитъ поддѣления, така и тѣхнитъ задачи, а сжщо и правнитъ положения (закони, наредби и нареждания), които ги опредѣлятъ.

Reichsnährstand-ътъ е юридическо лице отъ публично-правенъ характеръ. Чрезъ неговитъ стопански поддѣления държавата прокарва всички мѣрки за подобрене и уреждане на производството на земеделскитъ и животински произведения, за уреждане на тѣхния пазаръ и тѣхнитъ цени, изобщо провежда намѣсата въ областта на производството, размѣната и преработката на земеделскитъ произведения и тѣхнитъ продукти. Мѣрkitъ за различнитъ видове земеделски произведения сж различни съ огледъ на особеноститъ на производството, търговията и преработката на всѣки артикулъ, нуждитъ на пазаря, на консумацията и пр. По отношение зърненитъ храни, отъ които се произвежда хлѣбъ, напр., се опредѣлятъ контингенти, които производителътъ трѣбва да достави и които производителътъ „може“ да достави на пазара. Въ кои случаи производителътъ е длъженъ да достави определено количество храни и въ кои случаи за него сжествува само право да достави такива, това опредѣля министърътъ на прехраната и земеделieto. Опредѣлятъ се ценитъ на хранитъ, на брашното, условията на покупкитъ на брашно, контингентитъ на опредѣленитъ мелници, сортветъ брашна и т. н. — По отношение картофитъ — ценитъ, условията на доставка и т. н., за уреждане вноса

на земеделски и животински произведения, за изравняване цените на внасяните произведения съгласно тия от местни произходи и за образуване запаси от земеделски произведения, за да бъдат поддържани твърдите цени, сж създадени особени служби за доставки. Тия служби (Reichsstellen) сж държавни учреждения, не сж поддължения на Reichsorganisationsstand'a. До края на 1936 год. сж образувани 5 такива служби, всички за различни родове произведения, като напр.: една за зърнени храни, фураж и др. земеделски произведения, друга за млъчни произведения, растителни и животински масла, трета за яйца, четвърта за животни и животински произведения и пр. Авторът излага устройството, дейността на тия служби и резултатите от тяхната дейност.

Изобщо съчинението на Meppen дава едно обстойно и изчерпателно изложение на цялото германско законодателство, на всички мърки, чрез които се изразява намъсатата на държавата въ земеделското производство, въ търговията съ земеделските произведения и техните продукти и въ търговията съ животински произведения и на всичко, което

се отнася до прехраната на германското население. То обяснява причините за провеждането на една или друга мърка и посочва и постигнатите резултати. То е изпълнено и съ цифрови и статистически данни. Чрез него може да се проследи най-детайлно цялата политика на намъса въ тая област.

За насъ българите, като синове на земеделска страна, то представлява и тая ценност, че от него може да почерпимъ поуки и за насъ. От него може да видимъ какви голъми грижи полага индустриална Германия за своето земеделско население, за подобрене земеделското производство, какви мърки е взела да се освободи отъ всъкаква външна зависимост по отношение прехраната на своето население и пазаря на земеделски и животински произведения, по какъвъ безупреченъ начинъ е организирано земеделското производство и пазаря на земеделските и животински произведения, какви грижи се полагатъ за защита интереса на консуматора, за борба противъ спекулата и кой е върховния мотивъ на политиката за намъсата.

Д-ръ Горанъ Ивановъ

СПИСАНИЕ „ТРУДЪ И ПРАВО“, ГОД. I., 1939

Въ списването му взематъ участие видни професори, обществени деятели и длъжностни лица. Отъ съдържанието на излъзлите вече четири книги и отъ програмната статия въ първата книга се вижда, че списанието си е поставило за задача да обедини усилията и познанията на компетентните въ областта на трудовото законодателство и да осветлява отъ правно, социално и практическо гледище трудовите закони и отношенията на труда и капитала — работници и работодатели. Тръбва да се признае, че списанието е много навременно — въпросите, които то засяга, сж едни отъ най-важните — и се списва добре. То не е органъ на нъкаква група, срѣда и направление и, както се обяснява въ програмната статия, стои далечъ отъ политиката и съ това си осигурява участието на много широкъ кръгъ деятели, имащи не еднакви възгледи. Единъ отъ важните и спорни въпроси въ отношенията на работници и работодатели е тоя за извънредния трудъ на работника, т. е. за работата свръхъ определеното отъ законите минимално време, позволена ли е, заплаща ли се, по каква цена и

отъ кога. По тоя въпросъ съществуватъ различни мнения и практиката на помирителните сждилища е различна. Нѣколкото вече статии по този въпросъ въ „Трудъ и Право“ внасятъ голъма свѣтлина и трѣба да се очаква установяването на едно общо разбиране, както въ срѣдата на длъжностните лица, така и въ практиката на поменатите сждилища, предъ които, както узнаваме, сж представени вече множество процеси за възнаграждение на извънреденъ трудъ, за времето откъто Н. З. за трудовия договоръ е въ сила, и за минало време. Между другите важни въпроси, които старателно сж развити въ излъзлите книжки, заслужава да се отбележи статията за Правната сжщностъ и сила на международните конвенции на труда, както и статията за Юридическия характеръ на професионалните организации, дали сж публично-правни или частно-правни. Въ всѣка книжка се предаватъ и важни решения на помирителните сждилища както и официалните наредби.

П. Н.

КНИГОПИСЪ

Списание на Българското икономическо дружество. Год. XXXVIII 1939 г., кн. 2. Финансите на Столичната об-

щина — Д. Христовъ. Храната на животните у насъ — Д-ръ Ил. Ковачковъ. Новата спогодба за службата на външните ни държавни

засми за време стъ 1.1. до 31.XII. 1939 г. — Н. Стояновъ. Международното движение на капиталите — Люб. А. Янковъ. Германско-българските стопански отношения — Вл. Неръзовъ.

Кн. 3. Стопански основи на Б. д. ж.-п. мрежа — инж. Богданъ Морфовъ. Ножарството въ Шипка — Боянъ Чомаковъ. Стопанското положение на България презъ 1938 година — А. Г. Христовъ. Баварската застрахователна камара — Д-ръ П. Козаревъ.

Кн. 4. Свѣтовно-стопанската политика следъ войната — проф. Ернстъ Вагеманъ. Къмъ методиката на конюнктурната диагноза и конюнктурната прогноза — проф. Ернстъ Вагеманъ. Условия за здравъ и творчески кредитъ — Д-ръ Николай Христовъ. Развитие и насоки на външната ни търговия презъ 1938 година — Борисъ Ц. Арнаудовъ. Положение на държавните дългове на 31.XII. 1938 год. Характеристика на италианското стопанство — Люб. А. Янковъ.

Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания. Год. III. 1938, кн. 2—3. Външната търговия на България следъ войнитъ — проф. Д-ръ Ив. Стефановъ. Добитъкътъ въ България споредъ преброяването презъ 1926 и 1934 — Н. К. Опитъ за установяване пазарността на българското земеделско стопанство — Павелъ П. Егоровъ. По въпроса за изключване на сезонната компонента отъ българските конюнктурни редове.

Кн. 4. Външната търговска политика на България следъ войната — Д-ръ К. Бобчевъ.

Българско стопанство. Год. I. 1939, кн. 7. — Военното стопанство. Данъчната система и данъчната тежестъ у насъ. Събития и изводи: Германско-румънската стопанска спогодба; финансови въпроси предъ Народното събрание; Банкови и валутни въпроси предъ Народното събрание; Общин. банка и девизните премии; Изчезването на Чехословакско и българската външна търговия; Производството на захаръ презъ 1939 г.; Статистическиятъ годишникъ на България за 1938 год. Текущи стопански предприятия и организации.

Кн. 8. Новиятъ законопроектъ за облекчение на дължниците. Данъчните въпроси на нашето животновъдство. Българското военно стопанство и нашето земедѣлие. Събития и изводи: Новъ законопроектъ за „заздравяване на кредита и създаване на изгубения кредитъ“.

Кн. 9. Българските индустрия и земедѣлие въ рамките на военното стопанство. Стопанското положение въ Бѣломорска Тракия. Законитъ на м-ръ Баряновъ за розопроизводството, земеделския инвентаръ, семената, фуражитъ, лена и картофитъ. Събития и изводи. Политиката на Българската народна банка презъ 1938 година. За свободните зони въ пристанищата на Русе и Варна.

Кн. 10. Горска политика и стопанисване на горитъ. Стопанство, стопанска сигурностъ и правовъ редъ. Събития и изводи: Стопанското положение въ „Южна Сърбия“ презъ 1938 г.; Върховниятъ статистически съветъ; Българското паракходно дружество.

Кн. 11. Финансирането на войната. Общинските финанси. Събития и изводи: Държавната и стопанските преговори; Англия на Балканитъ; Стабилитетътъ на финансовата администрация; Една мълчалива шестдесетгодишнина.

Списание на Дружеството на завършилитъ висшето търговско училище — Варна. Год. IV. 1939, кн. 2. Общественото мнение като противникъ на либералистическата съобщителна политика — Prof. Dr. Sven Helander, Nürnberg. Върху проблемата за прехвърлянето на митото — Проф. Д-ръ Г. К. Свраковъ. Нѣкои въпроси около нашата образователна система — Проф. Ц. Клянджиевъ. Предпоставки и задачи на стопанския ни туризъмъ — Николай Петровъ. Сжщностъ, балансовъ изразъ и счетоводно отчитане на транзиторнитъ и антиципативни суми — Проф. В. Гериловски.

Стопански проблеми. Год. IV. 1939, кн. 3. Смыслътъ на цифритъ — *.*. Мелиорациитъ въ земедѣлнето — Инж. Вл. Ведровъ. Погледъ къмъ захарното стопанство — А. Митревъ. Всестранни или специални кооперации — Ив. Шишковъ.

Кн. 4—5. Политическиятъ елементъ въ стопанските отношения — *.*. За доходитъ отъ земедѣлнето — П. К. Градътъ и селото — Нед. Каневъ. Концентрираността на нашата индустрия — К. Зидаровъ.

Народно стопанство. Год. XXXV 1939, кн. 2 и 3. Ред. Д-ръ Ив. Златаровъ. Външната политика на България презъ 1938 год. — Г. Стоиловъ. Компетентностъ и управление — В. Г. Хлѣбаровъ — Бротманъ. Кн. 4. Народътъ очаква ново и добро отъ Народното събрание — Н. Ар. Петлешковъ.

Списание на Института на заклет. експертъ-счетоводители въ България. Год. VIII 1939, кн. 2 и 3. След-конгресни размисления. По възнаграждението за съдебните експертизи — Конст. Мишайковъ. Облагането на банкитъ съ данъкъ — Ат. Желѣзовъ. Учредителнитъ разности въ встъпителния балансъ на А. Д. — професоръ Г. Ионковъ. Дописката въ обществено-комуналитъ и административно-политически-тъ бюджетни стопанства — В. Хр. Джапуновъ. По поводъ рецензията на Д-ръ Д. Добревъ върху „Теорията на счетоводството“ — проф. В. Гериловски.

Кн. 4. Дисциплина. Едно неумѣстно разпореждане на Закона за данъка върху приходитъ — К. В. Мишайковъ. Спестовно-строителнитъ д-ва като обектъ на данъчните облагания — Ат. Желѣзовъ. За кооперативнитъ

спомогателни каси — Хр. Б. Барболовъ. Висшето търговско образование у насъ — В. Хр. Джапуновъ.

Списание на Съюза на популярните банки. Кн. 3. Кооперативна и кредитна политика на Съюза на популярните банки — Д-ръ Ил. Палазовъ. Кооперацията като основна форма на живота — П. Моневъ. Раждаемостта отъ социално гледище — Д-ръ Ст. Радковъ.

Кн. 4. Кредитната политика на Съюза на популярните банки — Д-ръ Ил. Палазовъ. Кооперативенъ износъ на грозде — И. Попазовъ. Културни селища и образцова жилища — Янко Сакжзовъ. Кредиторната дейност на популярните банки презъ 1938 г. — Г. Христофоровъ. Единъ часъ при Константинъ Бозвелиевъ — Матвей Вълевъ.

Кн. 5. 1938 г. въ цифри и постижения — Д-ръ Ил. Палазовъ. Културни селища и образцови жилища — Янко Сакжзовъ. Персоналътъ въ популярните банки — Дим. Пауновски. Единъ часъ при Тодоръ Г. Влайковъ — Матвей Вълевъ. Права и задължения на управителния съветъ — Сава Станчевъ.

Списание на Съюза на народните кооперативни банки. Год VIII 1939, кн. 3. Стопанската 1939 година и народните кооперативни банки — Стефанъ Фетфаджиевъ. Кредитиране на затруднените кооперативни банки — Борисъ Д. Йордановъ. Какъвъ трѣбва да бѣде кооперативниятъ служителъ — Д-ръ Жакъ Алшехъ. По облагането на капитализирания дивидендъ и специално върху консумативния дивидендъ — Ив. Д. Пушевъ. Български кооперативенъ флотъ. Кооперациите и кредитътъ въ Германия.

Кн. 5. Новиятъ законопроектъ за облекчение длъжниците и заздравяване на кредита — Ради Василевъ. Консумативниятъ занаятчийски кредитъ — Ангелъ Касабовъ. Ревизиятъ въ кооперациите — Стефанъ Просеничковъ.

Трудъ и право. Година I 1939, кн. 1. Редактира комитетъ. Рационализация или научна организация на труда — В. Пѣевъ. Доказване извънредния трудъ на работниците съ решителна клетва — Т. Милушевъ. Задоплащането на извънредния трудъ — Р. Ошановъ. Значение на обществените осигуровки за стопанските предприятия — Ив. Кацаровъ.

Кн. 2. Правната сила на международните конвенции по труда — Р. Ошановъ. Извънреденъ работнически трудъ и подсъждността на спороветъ по него — Т. Милушевъ. Една нова харта на труда — С. Божиновъ. По до-

казването на извънредния трудъ — Л. Бучковъ. Социалната страна на рационализацията Н. Т-въ.

Кн. 3. За противоречивите становища — Професионалните организации сж ли публичноправни или частноправни юридически личности — Проф. П. Стайновъ. Правната сжщностъ и сила на международните конвенции на труда — Проф. Ил. Януловъ. Заплащане на извънредния трудъ за минало време въ търговските заведения — Р. Атанасовъ.

Кн. 4. Понятието извънреденъ трудъ — Р. Ошановъ. Професионални заболявания — Д-ръ Д. Бояджиевъ. Работното време въ Германия — Ст. Бакаловъ. Злополуки и безопасност на труда — Д-ръ Т. Караджиевъ.

Кооперативно дѣло, год. XIII 1939, кн. 5 и 6.

Кооперативно право, год. VII 1939 кн. 6 — 9.

Кооперативно движение, год. III 1939, кн. 5 — 7.

Кооперативна пробуда — издание на Съюза на народните кооперативни банки, год. IV 1939, бр. 4—5.

Месечни известия на Главната дирекция на статистиката година XXVIII 1939, бр. 2—4.

Експортенъ прегледъ — органъ на Експортния институтъ при Министерството на търговията, промишлеността и труда, год. III 1939, бр. 4—10.

Бюлетинъ на Българската земеделска и кооперативна банка. Год. V 1939, бр. 3—5.

Индустриаленъ прегледъ — органъ на Съюза на българските индустриалци. Год. X 1939 бр. 3—6.

Б. И. А. — Списание на Съюза на българските инженери и архитекти. Год. X 1939 кн. 1—10.

Отецъ Паисий — органъ на Всебългарския съюзъ „Отецъ Паисий“. Год. XII. 1939, кн. 3—4.

Финансовъ вестникъ — Год. XXII 1939, бр. 7—18. Редактира комитетъ.

Стопанска България — Год. X 1939 бр. 1422—150. Редактира комитетъ.

Кооперативна просвѣта — Вестникъ на популярните банки. Г. XI, 1939, бр. 3-8.

Кооперативна България — Органъ на Съюза на кооператорите-интелектуалци въ България. Год. III, 1939, бр. 6—10.

Народенъ кооперативенъ листъ — Органъ на кооперативната централа „Наредъ“. Год. XVI, 1939, бр. 4—12.

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ.

РЕДАКТОРИ : ред. доцентъ БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ч. доцентъ ИВАНЪ ПАНДОВЪ.

Издателъ: ВАСИЛЪ КУЗМАНОВЪ, Бул. Фердинандъ 97, Варна

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

ОСНОВАНА ВЪ 1879 ГОДИНА

КАПИТАЛЪ 500,000,000 ЛЕВА

РЕЗЕРВИ 1,251,278,000

Централно управление — София

КЛОНОВЕ:

София, Бургасъ, Варна, Видинъ, Габрово, Дупница, Кюстендилъ, Пловдивъ, Плѣвенъ, Русе, Свищовъ, Ломъ, Сливенъ, Стара-Загора, Пазарджикъ, Търново, Хасково, Шуменъ, Ямболъ, Казанлъкъ, Асеновградъ и Враца

АГЕНТУРИ:

Червенъ-Бръгъ, Г.-Орѣховица, Г.-Джумая, Карнобатъ, Ловечъ, Нова-Загора, Орѣхово, Попово, Провадия, Разградъ, Самоковъ, Севлиево, Фердинандъ, Червенъ-Бръгъ, Чирпанъ, Айгосъ, Бѣла-Слатина, Берковица, Борисовградъ, Ботевградъ, Дръново, Карлово, Левски. Луковитъ, Мездра, Неврокопъ, Никопололъ, Павликени, Перникъ, Пещера, Петричъ, Радомиръ, Свиленградъ, Сливница, Стражица, Тръвна, Троянъ, Търговище, Харманли, Ардино, Бѣла, Бѣлоградчикъ, Бръзникъ, Бръзово, Дѣвинъ, Елена, Елхово, Златоградъ, Ивайловградъ, Исперихъ, Ихтиманъ, Кнежа, Котелъ, Крумовградъ, Кула, Лжджене, Малко-Търново, Момчилградъ, Нови-Пазаръ, Новоселци, Омортагъ, Панагюрище, Пирдопъ, Поморие, Преславъ, Разлогъ, Свети-Врачъ, Симеоновградъ, Смолянъ, Сръдецъ, Тетевенъ, Тополовградъ, Тръмбешъ, Трънъ, Кубратъ.

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

НАРОДНО УЧРЕЖДЕНИЕ ЗА ОБСЛУЖВАНЕ СЪ КРЕДИТЪ БЪЛГАРСКОТО СТОПАНСТВО И КООПЕРАЦИИ

Основано въ 1864 г. Преустроено въ 1879, 1904 и 1934 год.

Основен капиталъ и запасни фондове за 31 декемврий 1935 година

1,150,000,000 лева. Капиталътъ е неограниченъ

Въ края на всяка операционна година къмъ собственитѣ банкови сръдства се прибавя и цѣлата чиста печалба

ОБСЛУЖВА СЪ КРЕДИТЪ

Земедѣлскитѣ стопанства, земедѣлскитѣ кредитни и кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати; занаятчиитѣ и занаятчиискитѣ кооперации; популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи

ДОСТАВЯ:

Земедѣлски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синъ камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овошнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали, занаятчийски материали и пр.

ПРИТЕЖАВА:

16 антрепозитни складове за пашкули съ пашкулосушилни въ главнитѣ бубоотгледни и производителни села и градове, 8 модерни винарски изби.

НАДЗИРАВА:

Кооперативното розоварене и посрѣднички за продажбата и износа на розовото масло

ПОСРѢДНИЧИ:

За продажба и износъ за чужбина на земедѣлски произведения, събрани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, машини, сахтиянъ, килими и др.

ЗАСТРАХОВА:

Земедѣлскитѣ култури срещу градушка и други природни стихии; добитъкъ срещу смъртъ и злополука; държавнитѣ и обществени имоти срещу пожаръ и вършачко-притежателитѣ срещу гражданска отговорност

ИЗВЪРШВА:

Всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия

СЕДАЛИЩЕ И УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ:

100 клона и 48 агенции въ всички производителни земедѣлски градове и села. 250 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба. Постоянна кооперативна изложба въ София — произведения на занаятчийски производителни кооперации и на занаятчи, членуващи при популярни банки, и подвижна занаятчийска изложба въ всички по-големѣ центрове въ Царството

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана въ 1896 год. подъ гаранция на държавата.

**Централно управление въ
София, ул. Московска № 19.**

I. СПЕСТОВНА СЛУЖБА

Вложители 640.000

Събрани влогове 3.050.000.000 лв.

II. ЧЕКОВА СЛУЖБА

Смѣткопритежатели надъ 4.500

Авуари по смѣткитѣ 75.000.000 лв.

ОБОРОТЪ ПРЕЗЪ 1938 ГОД.:

2.500.000 операции на 10 милиарда лева.

Касова служба при централното управление
въ София и при всички телеграфо-
пощенски станции въ страната.

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

Централна банка на популярнитъ банки

София, ул. Раковски 116

Телеф. № № 2-19 65; 2-19.66; 2-19-67

Обединява 206 популярни банки въ всички градове и по-голѣми села въ царството, съ 120,000 индивидуални членове-кооператори

Собствени срѣдства на Съюза	59,000,000	лв.
Влогове отъ частни лица	217,000,000	„
Влогове на популярни банки	306,000,000	„
Пласментъ въ кредитъ	374,000,000	„
Имущество и резерви	235,000,000	„
Собствени срѣдства на съюзенитъ 206 поп. банки	527,000,000	„
Влогове	1,427,000,000	„
Други срѣдства	446,000,000	„
Всичко	2,400,000,000	„
Пласментъ въ кредитъ	1,600,000,000	„
Пласментъ въ стопанска дейность	153,000,000	„
Разполагаеми срѣдства и др. пласменти	647,000,000	„
Всичко	2,400,000,000	„

Съюзътъ и членувацитъ при него популярни банки извършватъ: **преводна, инкасова, гаранционна, информационна и банково-чекова служба**

СЪЮЗНИ ИЗДАНИЯ: „Списание на Съюза на популярнитъ банки“ и илюстрирано списание „Кооперативна просвѣта“.

С Ъ Ю З Ъ
НА
НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ
СОФИЯ

ул. Гурко № 3

Телефонъ № № 2-51-53 и 2-51-57

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

обединяващи 63 народни кооперативни
(популярни) банки

ЧЛЕНОВЕ - КООПЕРАТОРИ 70,000

Собствени сръдства . . .	410,000,000
Влогове	950,000,000
Пласменти _____	1,100,000,000
Наличностъ и излишъци	290,000,000

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

ПРИЕМА ВЛОГОВЕ

ОБЩИЯТЪ СЪЮЗЪ **[НА** **БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ**

[презъ 1937 година е изнесълъ
на външния пазаръ:

1039 вагони плодове и зеленчуци за 30.000.000 лева;
43.000.000 бройки яйца _____ за 52.000.000 лева;
събралъ на вътрешния пазаръ и изнесълъ въ чужбина
205.000.000 кгр. зърнени храни, слън-
чогледъ и др. _____ за 650.000.000 лева;
93 кгр. розово масло за 2.790.000 лева;
4.500 кгр. ментово масло _____ за 2.340.000 лева;
млѣчни и животински произведения за 32.000.000 лева.

Презъ сѣщото време Общиятъ съюзъ
е доставилъ и пласиралъ въ страната:]

колониални стоки _____ за 60.000.000 лева;
машини и резервни части . . за 19.000.000 лева;
петролъ и петролни деривати за 84.722.000 лева
и книжни материали _____ за 2.000.000 лева.

Презъ изтеклата година Общиятъ
съюзъ е отбелязалъ значителни
успѣхи и въ своята организационна
и културно-просвѣтна дейность.

Днесъ той обединява
38 районни съюзи и
синдикати съ [1500 земедел-
ско-стопански кооперации,
въ които членуватъ надъ
200.000 земеделски стопани.

КРЕДИТНА БАНКА

ОСНОВАНА ПРЕЗЪ 1905 ГОДИНА

Централа въ София

Клонове: Варна, Русе и Пловдивъ

КАПИТАЛЪ НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ ЛЕВА 50,000,000

РЕЗЕРВЕНЪ КАПИТАЛЪ „ „ 32,000,000

ТЕЛЕГРАФЕНЪ АДРЕСЪ: „КРЕДИТБАНК“

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

ДАВА ПОДЪ НАЕМЪ КАСЕТКИ ВЪ МОДЕРНОТО СИ
ХРАНИЛИЩЕ ПРИ НАИ-ИЗНОСНИ УСЛОВИЯ

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ А. Д.

ОСНОВАНА СЪ УЧАСТИЕТО НА ДЪРЖАВАТА
ОТОРИЗИРАНЪ КАПИТАЛЪ — 250,000,000 ЛВ.

Централа въ София, ул. Лега 17. Клонове въ 32 града въ България

Кореспонденти въ всички градове въ България и странство

Клоновете и агентуритѣ на Българската народна банка въ всички мѣста, кждето банката нѣма клонове, изпълняватъ кореспондентка служба, като приематъ търговски и спестовни влогове и допускатъ използването при тяхъ на разрешени кредити за сметка на Банка Български Кредитъ, А. Д.

ИЗВЪРШВАВ СИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ, ПРИЕМА ВЛОГОВЕ
СПЕЦИАЛНА СЛУЖБА ЗА КАСЕТКИ подъ наемъ въ своето модерно ин-
сталирано хранилище, при най-износни условия

Телеграфически адресъ „**БЪЛКРЕДЪ**“

ДЪРЖАВНИ МИНИ

Каменовжглени мини

ПЕРНИКЪ

БОБОВЪ ДОЛЪ

МАРИЦА

Производство на камени вжглища и брикети.

Доставка на електрическа енергия за всички видове индустрии въ и около градъ Перникъ по специални износни цени.

Вноски и поръчки за вжглища и брикети се правятъ навсѣкжде въ страната чрезъ

1. БЪЛГАРСКА НАР. БАНКА — Преводна служба.
2. ТЕЛЕГРАФО-ПОЩЕНСКИТЪ СТАНЦИИ—Пощенска чекова смѣтка № 50.
3. ПОПУЛЯРНИ БАНКИ.
4. КАСАТА НА МИНИТЪ.

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на които става излишно да се пише отдѣлно писмо уведомление отъ страна на клиентитъ.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ НА МИНИТЪ ВЪ ГРАДЪ ПЕРНИКЪ

Агенция на минитъ въ София — ул. Алабинска № 54

Телефонъ № 2-18-49

„ТЕКСТИЛЪ“

**АКЦ. ДРУЖЕСТВО ЗА ПАМУЧНО
ПРЕДАЧЕСТВО И ТЪКАЧЕСТВО
ВАРНА**

**Капиталъ 30,000,000 лева
напълно внесень.**

**Прежди, платна български
бѣлени и небѣлени.**

**Оксфорди, цвѣтни аладжи,
докуми и др.**

Производство на собственитѣ му фабрики въ Варна.

Телефонъ № 29-21 и 29-22.

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА „ЦАРЬ БОРИСЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО - ВАРНА

**ПРОИЗВОДСТВО
НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
— П Р Е Ж Д И —**

ТЕЛЕФОНИ № № 25-12 и 25-13

**I-ВА БЪЛГАРСКА
КОНЦЕСИОНИРАНА ФАБРИКА ЗА ЮТЕНИ ИЗДЪЛИЯ**

„КИРИЛЪ“

АКЦ. Д-ВО — ВАРНА

Фабриченъ складъ — София, пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (кеневии), торби (чуваии),
тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и
килимчета, чисто вълнени килими, килимчета
и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, бри-
зенти, канафаца, памучни и ленени платове,
плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и др.

Телефони: фабриката 27-71, магазина 27-17

Телеграми: „Кирилъ“

АКЦИОНЕРНО АНОНИМНО ДРУЖЕСТВО

„УСПѢХЪ“

ГАБРОВО

**Фабрика за чисто вълнени
платове, одеала и преди.**

За телеграми : „Успѣхъ“. Телефонъ № 528

А. Д. ЗА КОЖАРСКА ИНДУСТРИЯ
ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ & С-ВЕ
ГЛБРОВО

Най-реномираната фабрика за производство на
ОБУЩАРСКИ ГЪОНОВЕ

Основана 1887 година

¹/₂ **ВЪКОВНО**
КОЖАРСКО
ПРОИЗВОДСТВО

За телеграми:
МАРОКИНДЖИЕВЪ

Телефони:
Фабрика: 350. Домъ: 454 и 550.

I-ва БЪЛГАРСКА ПЛЕТАЧНА ФАБРИКА

ЗА

**ФИННИ ТРИКОТАЖИ, ЧОРАПИ
И ПАМУЧНИ ПРЕЖДИ**

„БЖДАЩНОСТЪ — ИЛИЯ ИЛЕВЪ“ А. Д.

ЦАРСКИ ПРИДВОРЕНЪ ДОСТАВЧИКЪ

ГАБРОВО

ТЕЛЕФОНИ: { фабрикага № 314
 { контората № 512

За телеграми: **Бждащностъ — Габрово**

КАМГАРНА ПРЕДАЧНИЦА

Финни вълнени индустриални преди
за платове, трикотажъ, чорапи и др.

МАШИНИ ПОСЛЕДЕНЪ МОДЕЛЪ 1933 г. и 1937 г.

Акц. д-во за ИНДУСТРИЯ и ТЪРГОВИЯ

„БР. П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Получени награди отъ изложенията :

Пловдивъ 1892, Русе 1892, Чикаго 1893, Анверсъ 1894,
Парижъ 1900, Лондонъ 1907, Пловдивъ 1935 год.

Телефони: № 278 и № 253.
Кжща основана 1859 г.

ГАБРОВО

ТЕКСТИЛНА ФАБРИКА

„Христо Райковъ“ А. Д.

ГАБРОВО

Производство на
камгарни и щрайхгарни
вълнени платове.

За телеграми: ХРИСТО РАЙКОВЪ

Телефонъ № 312

ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“
Габрово

ПРОИЗВЕЖДА НАЙ-ДОБРОКАЧЕСТВЕНИ

**ХАСЕТА, БЪЛЕНИ ПЛАТНА, ОКСФОРДИ,
ЗЕФИРИ, ДОКОВЕ, АМЕРИКАНИ, ПАНАМИ,
ПОПЕЛИНИ, МАРИЕТИ И ДРУГИ.**

**Изработени отъ първокачествени прежди,
гарантирани бои, неизбѣляеми отъ слънце и
пране, ненадмината трайностъ!**

ПАМУКО - ПРЕДАЧНИЦА
„Князь Симеонъ Търновски“

Акц. Д-во „Димитъръ Хр. Пенчевъ“ — Габрово

**Производство на
всички видове индустриални и
търговски памучни прежди.**

Телеграф. адресъ: ПРЕДАЧНИЦА ПЕНЧЕВЪ

Телефони: предачница 315, домъ 288.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ
„ИВ. К. КАЛПАЗАНОВЪ“
ГАБРОВО

ПРОИЗВОДСТВО НА ЧИСТО ВЪЛНЕНИ ПРЕЖДИ, ШАЕЦИ,
МОДЕРНИ ЩРАЙХГАРНИ И КАМГАРНИ ПЛАТОВЕ И ДР.

**Чисто вълнени платове,
гарантирано качество.**

Доставчикъ на Българския царски дворъ.

Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенията :
Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ : ИВ. КАЛПАЗАНОВЪ
Телефони : фабрика № 509, кантора № 201 и 310.

Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, тел. 2-24-18.

Трикотажна и памуко - предачна фабрика
„ЦАРЬ БОРИСЪ“
Братя Георгиеви, Акц. Д-во — Габрово

Телефони : Габрово 209
София 67-61

Производство :

на всички видове памучни прежди
— индустриални и търговски —
избълени и боядисани, и
на финно мъжко, дамско и детско
долно облекло отъ егеръ, пла-
тиръ, вата и мако.

Фабриченъ складъ, — София, ул. Царь Самуилъ № 84.

ГАНЧО Д. ПОПОВЪ

· **ФАБРИКА ЗА ВЪЛНЕНИ ПРЕЖДИ**

ГАБРОВО

GANTCHO D. POPOFF

Peignage et filature de laine

GABROVO

(BULGARIE)

За телеграми Ганчо Поповъ

Телефонъ 551

**КОЖАРСКА ФАБРИКА
ДОНЕВЪ-ЦОНЕВЪ**

ТЕЛЕФОНИ: { Габрово 403
София 2-3 9

Производство на Бланкъ, Гьонъ,
Боксъ и всички видове лицеви
кожи. Фабриченъ складъ, София
— ул. Царь-Борисъ № 117.

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„БОТЮ & ИВАНЪ ПАТЕВИ“
ГАБРОВО

SOCIÉTÉ PAR ACTIONS DE CUIRS
„BOTU & IVAN PATEFF“
GABROVO (Bulgarie)

За телеграми: ПАТЕВИ – Габрово
Телефонъ № 322

Telegrammes: PATEFF — Gabrovo
Telephone № 322

ПРОИЗВОДСТВО НА ГЪОНЪ
РЕНОМИРАНО КАЧЕСТВО

КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО

„ПЕНЧО К. БОНЕВЪ“ — Габрово

ОСНОВАНО 1898 ГОДИНА

За телеграми: Пенчо Боневъ

Телефонъ № 319

Фабрика за кожени материали:
ГЪОНЪ, БЛАНКЪ, ЮФТЪ,
ТРАНСМИСИОННИ РЕМАЦИ-
ПИКЕРИ и ВСИЧКИ ДРУГИ,
КОЖЕНИ АРТИКУЛИ

БРАТЯ ГАБРОВСКИ — Акц. Д-во

ЦЕНТРАЛА: РУСЕ

Клонове: СОФИЯ, ПЛОВДИВЪ, ВАРНА И ТЕТЕВЕНЪ

СОБСТВЕНИ ПРОИЗВОДСТВА НА:

Известният русенски таблени кревати, пружини, кушетки, нощни шкафчета, походни и английски кревати;

Детски колички всички модели — хромникелови.

Стоманена тржбна мебелъ — хромъ никелъ, удобна за хотели, канцеларии, учреждения и др.

Шперплатъ всички дебелини и размъри отъ букъ, бръстъ и липа.

Дървени мебели, гардероби, буфети и други.

„БРАТЯ СТАИНОВИ“ — А. Д.

КЖЩА ОСНОВАНА 1848 ГОДИНА

ВЪЛНО - ПРЕДАЧНА ФАБРИКА ВЪ ГР. КАЗАНЛЪКЪ

Централа: СОФИЯ, Екз. Йосифъ 27. Тел. 2-26-32

Клонове: ПЛОВДИВЪ и РУСЕ

Произвежда

**всички видове и нумера индустриални
прежди за тъкачество и плетачество.**

СТЪКЛАРСКА ФАБРИКА

„КРИСТАЛЪ“, А. Д.

Перникъ, телефонъ № 17

Произвежда стъкла за прозорци и витрини, всички форми и видове куха и пресована стъклария.

ЦЕНИ И КАЧЕСТВА КОНКУРЕНТНИ.

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

„ГРАНИТОИДЪ“

ЗА ЕЛЕКТРИЧЕСКИ, ИНДУСТРИАЛНИ И МИННИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Основенъ капиталъ 750,000,000 лева

ПРОИЗВОДСТВО НА
ЕЛЕКТРИЧЕСКА ЕНЕРГИЯ, ПОРТЛАНДЪ
ЦИМЕНТЪ, ГИПСЪ-АЛАБАСТЪРЪ И ПР.

ДОБИВАНЕ НА
КАМ. ВЪГЛИЩА И БРИКЕТИ ОТЪ
МИНА „ПИРИНЪ“

За телеграми: ГРАНИТОИДЪ — София

Телефони: № 4-13-21 нумераторъ, № 2-70-12 складъ за въглища гара
Перловци, № 3-23-03 складъ за гориво, Гробарска, 4

КРУПОВИ ЗАВОДИ-ГЕРМАНИЯ

ФРИД. КРУПЪ А. Д. — ГУССТАЛФАБРИКЪ — ЕСЕНЪ

Благородна и специална стомана, всички видове. — Нержждащи стомани. — Специални сплави за високи температури. — Отдълни части за мотори, камиони, аероплани и машини. — Лъти и ковани части отъ всъкакъв видъ, форма и голѣмина. — Пружини. — Колооси и частитѣ имъ. — Ламарини и ламаринени части. Парни локомотиви. — Дизелови локомотиви. — Дизелови локомотиви за тѣснолинейки. — Електрически локомотиви. — Камиони съ полезенъ товаръ отъ 2—6'5 тона. — Влѣкачи за 4—10 тона полезенъ товаръ. — Омнибуси за 16—18 пжници. — Камиони за смѣтъ и др. общински нужди. — Камиони за пожарникарски цели. Тѣснолинеенъ желѣзопжтенъ материалъ за полски, горски и индустриални цели. Земледѣлчески машини като: жетварки, сѣнокосачки и пр.

ФРИД. КРУПЪ А. Д. — ФРИДРИХЪ АЛФРЕДЪ ХЮТЕ — РАЙНХАУЗЕНЪ

Сурово желѣзо. — Сурова стомана. — Валцувани фабрикати като: релси, траверси, траверси съ пресовани ребра, връзки, подложки, фасонно желѣзо, желѣзо на пръти и т. н. — Желѣзни конструкции отъ всъкакъв видъ, нитовани или заварени. — Пилони-стълбове за разни цели. — Стоманени шпундови стени. — Шини за постройка на бетонни пжтища. — Истегсталъ за бетонни постройки. — Стоманени багерни траверси. — Студено валцовани стоманени леки профили. — Заварени стълбове за осветлителни и трамвайни линии.

ФРИД. КРУПЪ ГРУЗОНВЕРКЪ АКЦ. Д-ВО — МАГДЕБУРГЪ

Всички машини и комплектни инсталации за добиване на растителни масла. — Машини за лющене, чистене и дробене на семена. — Автоматични шпекови преси за непрекъсната работа.

Машини за приготвяне на чакълъ. — Комплектни инсталации за раздробяване и обработване на руди. — Каменотрошачки: различни системи. — Валцови трошачки. — Валцови мелници. — Трошачки съ чукове. — Дробилни машини. — Ударни мелници. — Чукови мелници. — Пресевателни инсталации. — Магнитни отдѣлители за руди. Комплектни инсталации за циментови фабрики и вареници.

Комплектни инсталации за валцуване на желѣзо и метали.

ФРИД. КРУПЪ ГЕРМАНИЯВЕРФТЪ АКЦ. Д-ВО — КИЛЪ

Постройки на нови, всъкакъв видъ и голѣмина, товарни, пжтнически, моторни параходи. — Моторни яхти. — Специални параходи, — Военни параходи. — Преустройство на параходи. — Продължаване на параходи. — Поправка на параходи. — Докове за параходи до 210 метра дължина. — Параходни дизелови мотори. — Стабилни дизелови мотори. — Дизелови мотори за камиони. — Параходни турбини. — Параходни парни котли. — Котли за земни инсталации. — Водни бремзи. — Параходни перки. — Параходни помощни машини. — Плѣзгачни лагери. — Лѣярски произведения и заварки.

ПРЕДСТАВИТЕЛЪ ЗА БЪЛГАРИЯ

КОСТА П. ДОЧЕВЪ — СОФИЯ

Бул. Мария Луиза № 65

Телефонъ: № 3-15-94

За телеграми: ДОЧЕВЪ

ПРИДВОРЕНЪ ДОСТАВЧИКЪ

АКЦ. ТЕКСТИЛНО Д-ВО

АНДОНОВЪ & МИХАИЛОВЪ

СЛИВЕНЪ (ФАБРИКА ОСНОВАНА 1889) **СОФИЯ**

ПРОИЗВЕЖДА:

Всички видове дамски и мъжки вълнени платове
и одеала въ най-модерни десени съ превъзходна
изработка и гарантирано качество

За зимния сезонъ се пускатъ въ продажба ненадминатитъ
по изработка и качество **МЪЖКИ И ДАМСКИ БАЛТОНИ**,
КАКТО И ВСИЧКИ ВИДОВЕ ОДЕАЛА

Търсете по всички платопродавци въ Царството

Кооперативни захарни фабрики О. О. Д-во

РУСЕНСКА ЗАХАРНА ФАБРИКА И РАФИНЕРИЯ

Дружеството е основано презъ 1938 год. отъ кооперация „Българска захаръ“, Централа „Напредъ“, Чиновническото кооп. сп. застр. д-во и Русенската популярна банка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ напълно внесенъ

Фабриката е най-голѣма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия

ПРОИЗВЕЖДА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ЗАХАРЪ:

бучки пресовани, адантови обикновени и английски типъ, всички видове псьскъ, грисъ и пудра

Добива рѣзанки-прѣсни и сушени и меласа

Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна храна за добитъкъ

АДРЕСЪ: ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, БУЛ. ЦАРЬ ОСВОБОДИТЕЛЪ № 6
ЗАХАРНА ФАБРИКА И РАФИНЕРИЯ РУСЕ

Телеграфически адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

І-ВО БЪЛГАРСКО ЗА ЦИМЕНТЪ А. Д. „ЛЕВЪ“

Портландъ цементъ

..ЛЕВЪ..

София, ул. Левски № 11

Телефонъ № 2-13-80

**Плѣвенъ, фабрика „ЛЕВЪ“,
тел. № 116. Телеграфически
адресъ: П О Р Т Л А Н Д Ъ**

ХИМИЧЕСКА ЛАБОРАТОРИЯ

при Софийската Търговско-индустриална камара

Химическата лаборатория при камарата извършва анализи на търговски индустриални и занаятчийски произведения, стоки, сурови материали, руди, води и др.

Лабораторията е образцово обзаведена, снабдена съ всички необходими апарати и пособия за извършване на бързи и точни анализи съ желание да се услужи предимно на стопанските съсловия въ страната.

**Такситъ за анализи презъ текущата
година сж намалени до минимумъ**

Всички проби за анализи се изпращатъ до Соф. търг.-инд. камара отдѣлъ счетоводство, ул. Славянска 2, или до лабораторията (при Търговската гимназия), придружени съ заявление, въ което да се упомене изрично, какво трѣбва да се анализира и дали се иска частична или пълна анализа, количествена или качествена, отъ което ще зависи размѣра на таксата.

Телефони на лабораторията 2-26-13 и 2-26-14

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

ратува за преуспъване на българското стопанство

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

помага на българския производител и износител

къмъ всички,

които сж заинтересувани въ преуспъването на
БЪЛГАРСКИЯ ИЗНОСЪ
и тѣзи, които по чисто благородни подбуди желаятъ да бждатъ полезни на едно голѣмо дѣло,

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

се обръща съ молба, да изпратятъ въ канцеларията на Института

— РАЗНИ СТОПАНСКИ СНИМКИ, —

които ще илюстриратъ въ художествена форма

процеса на производството

и резултатитъ отъ всички продукти, които ражда

БЪЛГАРСКАТА ЗЕМЯ

ОТЪ ЕКСПОРТНИЯ ИНСТИТУТЪ

ул. „Гр. Игнатиевъ“ № 2

ДИРЕКЦИЯ ЗА ЗАКУПУВАНЕ И ИЗНОСЪ НА ЗЪРНЕНИ ХРАНИ

СОФИЯ

ул. „Раковска“ № 118,

телегр. адресъ

Храноизносъ

ТЕЛЕФОНИ

2-60-13 2-60-14

2-60-15 2-60-16

2-60-17 2-60-18

ДЪРЖАВЕНЪ ИНСТИТУТЪ

за търговия съ:

пшеница,
ржжъ,
слънчогледово семе,
оризова арпа,

конопено влакно,
ленено влакно,
памукъ и
памучно семе.

Представителства въ:

Бургасъ, Варна, Пазарджикъ и Свищовъ.

МЕЖДУНАРОДЕНЪ

ПАНАИРЪ

ПЛОВДИВЪ

Априлъ-Май 1939 г.

Повече отъ 200,000 посетители

Изложители и посетители се ползватъ съ 25—50% намаление по чуждитъ желѣзници и съ 70% по Б. Д. Ж. съ право на обиколка въ цѣлата страна при сжщитъ условия съ срокъ отъ 25 дена.

За сведения — Дирекцията
на панаира Пловдивъ —
България

БЪЛГАРСКО ТЪРГОВСКО ПАРАХОДНО ДРУЖЕСТВО — ВАРНА

Дружеството поддържа редовни съобщения отъ черноморскитѣ пристанища и Дунава до севернитѣ европейски страни: Франция, Англия, Белгия, Холандия, Германия, Дания и пр.

Освенъ тая континентална линия, която се поддържа съ три първо-класни линейни параходи типъ „Родина“, дружеството поддържа редовни и извънредни линии между черноморскитѣ пристанища и всички страни на Близкия изтокъ: Турция, Гърция, Италианскитѣ острови — Додеканеза, Сирия, Палестина и Египетъ, като се посѣщаватъ пжтническитѣ пристанища: Цариградъ, Родосъ, Бейрутъ, Хайфа, Александрия, Портъ-Сайдъ и Пирея.

Тия последни пжтувания даватъ възможность въ единъ срокъ отъ 20 дни най-малко и съ разходи, които не надминаватъ ония, необходими за преживяване въ страната за сѣщото време, да се видятъ останкитѣ и паметникитѣ на всички древни култури: египетска, асировавилонска, старогръцка, византийска, арабска и пр., много отъ които паметници, по своята величественость и художественость, сж още недостигнати.

Пжтуванията за Леванта — Близкия изтокъ се извършватъ съ голѣми луксозни параходи, типъ — „Царь Фердинандъ“, при всички удобства за приятно и неусетно пжтуване по-морета, които съдържатъ безбройни природни красоти: Босфора, Златния Рогъ, Мраморно море, Дарданелитѣ и осѣяния съ острови Архипелагъ, много отъ които се издигатъ на хиляди метра надъ морската повърхность.

Последното пжтуване дава възможность да се посетятъ и всички свети мѣста на християнската, мохамеданската и еврейската религия.

Никое друго пжтуване не може да даде толкова голѣмо разнообразие на неизгладими впечатления отъ природата и творенията на човѣшкия гений въ неговитѣ най-всестранни прояви отъ началото на човѣшката история до днесъ.

Дружеството поддържа редовни съобщения два пжти презъ седмицата и между всички български черноморски пристанища съ луксозния и бързоходенъ параходъ „Евдокия“.

Освенъ горнитѣ редовни линии, дружеството презъ лѣтнитѣ месеци прави и извънредни пжтувания отъ Варна до Цариградъ съ параходитѣ „Царь Фердинандъ“ и „Бургасъ“, съ престояване въ Цариградъ цѣли три дни.

Пжтуването между дветѣ пристанища трае само 12 часа — една нощъ.

Презъ сжщитѣ лѣтни месеци п/х „Евдокия“ плава крайбрѣжно по специално разписание, съ намалени тарифи и възможность да се посетятъ всички пристанища отъ цѣлото българско крайбрѣжие въ течение само на 36 часа.

И при екскурзитѣ до Цариградъ и обратно, и при пжтуванията отъ Варна и Бургасъ до Ахтополъ и обратно, пжтницитѣ нощуватъ на параходитѣ и, ако желаятъ, могатъ да получаватъ и храната си тамъ на сравнително износни цени.

Разписанията, както и тарифитѣ на всички пжтувания, които извършватъ корабитѣ на Българското търговско параходно д-во, редовни и извънредни, сж дадени въ отдѣленъ проспектъ, който се намира въ всички дружествени агенции въ страната и въ странство и се раздава даромъ при поискване и направо отъ Дирекцията на дружеството; намира се и въ всички клонове на Морския Сговоръ.

ВАРНЕНСКА ПОПУЛЯРНА БАНКА

ВАРНА

Кредитно кооперативно сдружение основано 1910 год.

Площадъ „Независимост“ № 45, Телефони № № 29-55, 29-56, 29-59

АГЕНЦИИ: ул. „Владиславъ“ № 56, телефонъ № 25-29

кварталъ „Аспарухово“, ул. „Св. Кирилъ и Методи“ № 24, телефонъ № 29-64.

Къмъ 30 май 1938 г. банката
ИМА: ЧЛЕНОВЕ-кооператори: индивидуални . . . 5000
коллективни 51

СОБСТВЕНИ сръдства—
дѣловъ капиталъ . . . 22,000,000
резер. фондъ и фондъ
несъбираеми вземания . . . 8,500,000
други фондове 2,000,000
фондъ „Посм. каса“ . . . 3,200,000
ВЛОГОВЕ 91,000,000
ПЛАСМЕНТИ 114,000,000

КРЕДИТЕНЪ ОТДѢЛЪ:

ОТПУСКА ЗАЕМИ на членоветъ си при най-износни условия.

ИЗВЪРШВА ПРЕВОДИ до всички градове и по-голѣми села въ страната.

ПРИЕМА ВЛОГОВЕ — безсрочни, срочни и детски.

ПРИЕМА ЕФЕКТИ ЗА ИНКАСО.

ИЗДАВА УДОСТОВѢРЕНИЯ ЗА ГАРАНЦИИ по търгове, сѣдебни и др.

Приморска Популярна Банка -- Варна

Телегр. адресъ ПРИМОРБАНКЪ

Централа, СОБСТВЕНЪ БАНКОВЪ ДОМЪ,
ул. Преславъ № 25. Тел. 23 68.

Агенция — ул. Владиславъ, Телефонъ 23-69

Извършва всички банкови операции: преводи ин-касo, акредитиви и др. Приема всѣкакви влогове. Специална служба срочни влогове съ седмични вноски. Колетна служба съ складове за врантъ.

Житенъ отдѣлъ:

Агенция на Дирекция Храноизносъ

НАРОДНО ОСИГУРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО
„БАЛКАНЪ, ПОЖАРЪ И ТРАНСПОРТЪ“

Основано въ 1885 година.

ОСИГУРЯВА: здания, стоки и мебели срещу щети от пожаръ и експлозия, както и срещу землетресения—съ участие въ печалбитъ. ОСИГУРЯВА: срещу кражби и чрезъ взломъ, мятещъ. По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

ОСИГУРЯВА: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр. ДАВА кооперативно участие въ печалбитъ.

ОСИГУРЯВА срещу ЗЛОПОЛУКА — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много низка премия.

Общо преосигурително дружество „БАЛКАНЪ“

ПРЕОСИГУРЯВА при контрактни условия мѣстни, чуждестранни
д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитѣ гаранции на Д-вата надминаватъ 500,000,000 лв.

Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитѣ на дружествата.

ОРЕЛЪ — Българско Общо Застрахователно Дружество

Основано презъ 1914 година.

Капиталъ и резерви надъ 80,000,000 лева.

Първостепененъ застрахователенъ институтъ въ България съ широки международни презастрахователни и банкови връзки. Интереситѣ на застрахованитѣ при Д-во „Орелъ“ сж напълно обезпечени. Досегашната дейностъ на Дружеството е най-добро доказателство за това.

Клонове: Животъ, Пожаръ, Злополука, Транспортъ, Автомобилни, Гражданска отговорностъ, Кражба чрезъ взломъ.

Единствено Д-во „Орелъ“ въведе реално участие на застрахованитѣ по клоноветѣ „Животъ“ и „Пожаръ“ въ печалбитѣ на Д-вото. По Кл. Животъ това участие се изразява въ увеличение на осигурената сума за сега съ 7%, безъ да се увеличава премията.

Преди да се застраховате, проучете условията на Д-во „Орелъ“.

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ ВЪ СОФИЯ Телефони № № 2-19-16 и 2-19-17

Собствена палата на ул. „Алабинска“ № 54 жгъла „Графъ Игнатиевъ“.

Представители въ всички градове и по-големии села.

„БЪЛГАРИЯ“

1-во БЪЛГАРСКО ЗАСТРАХОВАТЕЛНО Д-ВО

БЪЛГ. ОБЩО ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНО Д-ВО

Застраховатъ и презастраховатъ

Животъ, Пожаръ, Транспортъ, Злополука, Кражба, Автомобили, Гражд. отговорностъ, Земетресение, Експлозия, Мятещи, Спортни рискове, Аероплани

ВСЪКАКЪВЪ ВИДЪ ЗАСТРАХОВКИ

БЪЛГАРИЯ Е ЗАПЛАТИЛА

обезщетения до сега надъ 5,300,000,000 лв.

Стефанъ Доневи & Синове

Фабрики и рафинерия на растителни масла

ПОПОВО — клонъ ДРАЛФА

Основана 1918 год.

За телеграми: **ФАБРИКА ДОНЕВИ**

Телефонъ № 54

Братя Теневи а. д.

ИНДУСТРИЯ — ТЪРГОВИЯ

ВАРНА

телефонъ № 22-09

I-ва БЪЛГАРСКА ФАБРИКА

ЗА ШЕВНИ КОНЦИ

„ТРАПЕЗИЦА“ А. Д.

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ

Телефонъ 2275

ФАБРИКА ТЪРНОВО

Телефонъ 68

„ИНТЕРКОНТИНЕНТАЛЕ“

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ТРАНСПОРТИ И СЪОБЩЕНИЯ
СОФИЯ, УЛ. ГУРКО 14 ТЕЛЕФОНИ: 2-12-75, 2-12-76, 2-12-77, 2-12-78

ПЛОВДИВЪ

ул. Найденов Геровъ № 2
Телефонъ 424

БУРГАСЪ

пл. Царъ Фердинандъ I
Телефонъ 27-57

Телеграми: Терконтале

Сдружени кжши и кореспонденти изъ цѣль свѣтъ

Представители всички градове въ България

СВѢТОВНА ТРАНСПОРТНА ОРГАНИЗАЦИЯ

СПЕЦИАЛНА АГЕНЦИЯ НА

„ДОЙЧЕ ЛУФТЪ ХАНЗА“

ИЗНОСЪ на тютюни, кожи, плодове, сушени сливи, орѣхи,
свинска масъ, месо, руди и други масови транспорти

Агенти на ферибота

ЗЕЕБРЮГЕ — ЛОНДОНЪ и ЛАУРО ЛАЙНЪ — НЕАПОЛЬ

ЕКСПРЕСЪ

КЖЩА^а ЗА ВЖТРЕШНИ И МЕЖДУНАРОДНИ ТРАНСПОРТИ

БУЛ. ДОНДУКОВЪ № 23 — СОФИЯ

Клонове: ЛОМЪ, РУСЕ, БУРГАСЪ

Телеграфенъ адресъ: ЕКСПРЕСИОНЪ

ТЕЛЕФОНИ:

София 2-2136, 2-2137, 2-2526, 2-4143, Складъ 3-1043, Ломъ 104,
Русе 20-91, Бургасъ 28-00

Специална служба за превозъ на тютюни

Посетете Варна

Посетете Варна

ЦАРИЦАТА на ЧЕРНО МОРЕ

Единственият по своето местонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Юго-Източна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски
студени и топли бани.

Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пързалка)
Максимална лѣковитостъ.

Категоризирани и нормирани хотели, пансиони, вили, квартири и ресторантъ.

50% намаление за пжтуване по Б. Д. Ж. презъ сезона.

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа.

Всѣкидневни концерти обѣдъ и вечеръ въ Морското казино.
Дансингъ-баръ.

УСТРОЙВАНЕ МОРСКИ ТЪРЖЕСТВА И ЗАБАВИ

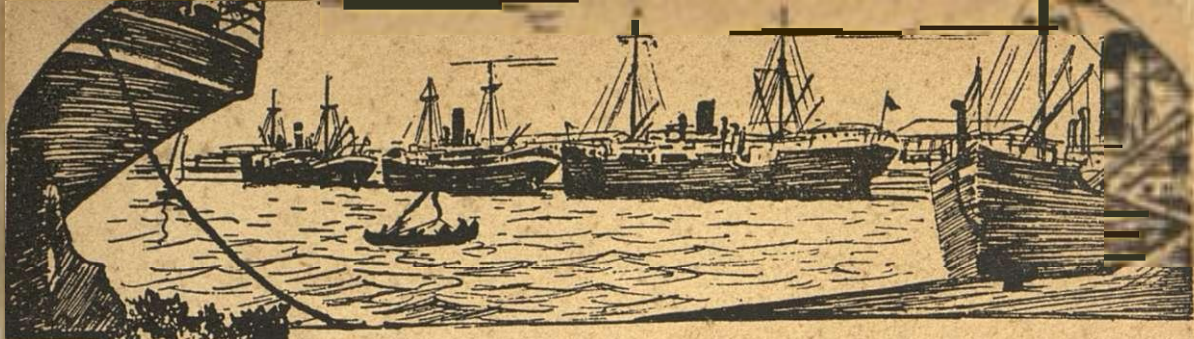
Изборъ на „Царица на плажа“. Музикални тържества.

КУРОРТЪ „СВ. КОНСТАНТИНЪ“

Прелестно кѣтче край морския брѣгъ за истинска почивка и отмора.

Плажъ — морски топли и студени бани. Първокласенъ ресторантъ. Джазъ. Дансингъ. Хотелътъ ремонтиранъ. Стаятъ сж снабдени съ изобилна течаща вода. Ангажиране стаятъ предварително.

Редовна автобусна връзка съ града.

В
А
Р
Н
А

ВИТРИНАТА НА БЪЛГАРИЯ

ГОЛЪМЪ
СТОПАНСКИ
КУЛТУРЕНЪ
И
ОБРАЗОВАТЕЛЕНЪ
ЦЕНТЪРЪ
ПЪРВОСТЕПЕННО МОРСКО
ЛЪТОВИЩЕ

ПОСЕЩАВАЙТЕ Я!

